

T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ  
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI  
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**TOPKAPI SARAYI HAREM DAİRESİNDE YAPILAN TAMİRATLAR VE  
EKLEMELER (18. YÜZYIL)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AYŞENUR AKDİN**

İSTANBUL 2019

T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ  
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI  
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**TOPKAPI SARAYI HAREM DAİRESİNDE YAPILAN TAMİRATLAR VE  
EKLEMELER (18. YÜZYIL)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AYŞENUR AKDİN**

**TEZ DANIŞMANI**  
PROF. DR. ERHAN AFYONCU

İSTANBUL 2019



MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Ayşenur AKDİN'in **Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde Yapılan Tamiratlar ve Eklmeler (18.Yüzyıl)** konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Erhan AFYONCU  
Üniversitesi : Milli Savunma Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Uğur DEMİR  
Üniversitesi : Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Bilgin AYDIN  
Üniversitesi : İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İmza

**ONAY**

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 04.11.2019 / 2019 tarih ve 2019/24-04 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT  
Müdür

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ .....	III
ÖZET .....	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	3
HAREM HALKI.....	3
1. Acemilikten Ustalığa Cariyeler.....	3
2. Hasekiler/ Kadınefendiler .....	6
3. Valide Sultanlar.....	8
4. Karaağalar .....	9
II. BÖLÜM .....	12
18. YÜZYIL OSMANLI PADİŞAHLARININ HAREMİ.....	12
1. Valide Sultanlar .....	12
2. 18. Yüzyıl Osmanlı Padişahlarının Kadınları.....	14
3. 18. Yüzyıl Osmanlı Padişahlarının Harem Hayatları .....	15
3.1. III. Ahmed'in Haremi .....	15
3.2. I. Mahmud'un Haremi .....	16
3.3. III. Osman'ın Haremi.....	17
3.4. III. Mustafa'nın Haremi.....	17
3.5. I. Abdülhamid'in Haremi.....	19
III. BÖLÜM.....	22
18. YÜZYILDA HAREM DAİRESİ'NDEKİ TAMİRAT VE EKLEMELER .....	22
A. Osmanlı Saraylarında Harem'in Kuruluşu .....	22
1. Topkapı Sarayı'nda Harem Dairesinin Büyümesi .....	25
B. 18. Yüzyılda Osmanlı Mimarisi.....	26
C. 18. Yüzyılda Harem Dairesi'ne Eklenen Yapılar ve Tamirat Gören Mahaller ...	28
1.Karaağalar Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar.....	31
2. Cariyeler Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar .....	34
2.1. Kethüda (Kahya) Kadın ve Daye Kadın Daireleri.....	37
3. Valide Sultan Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar .....	38
3.1 Valide Sultan Dairesi .....	38

3.2. Harem Yöneticileri Daireleri .....	40
3.2.1.Hazinedar Usta Dairesi .....	40
3.2.2. Ustalar ve Kalfalar Daireleri .....	41
4. Hünkâr ve Valide Hamamları .....	42
4.1. Hünkâr Hamamı.....	42
4.2. Valide Hamamı .....	45
5. Hünkâr Sofası .....	46
6. I. Abdülhamid’in Yatak Odası .....	48
7. III. Selim Odası .....	50
8. Şehzade Daireleri.....	51
8.1 Şehzadegân ve Başhaseki Daireleri .....	51
8.2. Çifte Kasırlar-Veliaht Dairesi.....	52
9. Ocaklı Sofa .....	53
10. Harem Mescidi .....	53
11. III. Ahmed Has Odası.....	54
12. III. Osman Taşlığı ve Köşkü .....	55
13. İkballer (Mabeyn) Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar .....	57
13.1.Mabeyn Dairesi.....	58
13.2. İkballer Dairesi .....	59
SONUÇ.....	60
BİBLİYOGRAFYA.....	63
EKLER.....	69

## ÖNSÖZ

Topkapı Sarayı, tarihi ve sanatsal değeri bakımından ülkemizin önem arz eden kültürel değerlerindedir. 1478 yılında yapımı tamamlanan ve yaklaşık dört yüz yıl padişahlara ve ailesine ev sahipliği yapan Topkapı Sarayı, hanedanın kuralları, gelenekleri, inançları ve dış dünyayla kurdukları ilişkileri anlayabilmek adına incelemeye değer bir alandır. İnşa edildiği günden 1924 yılında müze oluşuna kadar çeşitli sebeplerle, büyümeye, şekil değiştirmeye ve yıpranmaya devam etmiştir.

Harem kurumu üzerine birçok çalışma yapılmış ancak 18. yüzyıl araştırmaları diğer dönemlere nazaran eksik kalmıştır. Bu tezin amacı değişim ve dönüşüm yüzyılı olan 18. yüzyılda Topkapı Sarayı harem kurumu araştırmalarına katkı sağlamaktır. Bu dönemde 1789'a kadar harem mimarisine yön veren padişahların hanesi incelenmiştir. Dönemin şartları, yeni kuralları ve devlet geleneklerinin sürdürülebilirliği incelenerek Harem Dairelerinde mimari değişime etkisi olup olmadığı tartışılmıştır. Araştırmalarımızı Topkapı Sarayı Müzesi ve Osmanlı Arşivi'nden istifade ederek hazırladık.

Teze başlama ve yazma sürecim boyunca güvenini ve desteğini arkamda hissettiğim, kıymetli bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen danışmanım, hocam Prof. Dr. Erhan Afyoncu'ya teşekkür ederim. Çalışmamda değerli görüşlerini benimle paylaşan hocam Doç. Dr. Uğur Demir, Doç. Dr. Betül İpşirli Arğit ve Doç. Dr. Deniz Esemeli'ye teşekkürü borç bilirim. Topkapı Sarayı Müzesi Başkanı Prof. Dr. Mustafa Küçükbaşçı, Müze Müdürü Ayşe Erdoğan, Harem Bölümü Uzmanı Canan Cimilli ve Kutsal Emanetler Uzmanı Sevgi Ağca Diker'e değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri çalışanlarına bilhassa arşiv kaynaklarını okuma sürecimdeki eksikliklerimi sabırla kapatan Salih Kahrman ve Yılmaz Karaca'ya şükranlarımı sunarım. Yine tez çalışmalarım süresince desteklerini esirgemeyen dostlarım, Ülkü Küçük, Oğuleke Seyhun ve Yonca Dalğın'a; ayrıca EKOL Yapı İnşaat çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

Ömrüm boyunca ve tarih öğrenciliği serüvenimde bana yol gösteren, hayat boyu öğreticim sevgili babacığım Mümin Yıldıztaş'a ve her daim güneşim olup ışık saçan, yolumu aydınlatan sevgili anneciğim Sevda Yıldıztaş'a minnettarım. Bu süreçte bazen stresimi bazen sevincimi paylaşan kardeşlerim Rumeysa Yıldıztaş, Ebubekir Yıldıztaş ve eşim İlker Akdin'e teşekkür ederim.

Ayşenur Akdin

Aralık 2019

## ÖZET

Üç bölümden oluşan tezimizin ilk bölümünde harem kurumunun işleyişinden; en alt tabakada başlayan kölelik hayatının ilerleyen süreçte Osmanlı elit tabakasına doğru evrildiğinden bahsedildi. İkinci bölümde, harem kurumunun işleyişi önceki yüzyılla benzerlik gösterse de 18. yüzyılda yaşanan kısmi değişiklikler ve dönemin padişahlarının haremeleri incelendi. Bu yüzyılda haremde dikkat çeken en önemli şey geleneğin temsilcileri Valide Sultanların erken vefatları sebebiyle haremın yönetiminde etkin rol üstlenememeleriydi. Bu durum, bazı kısıtlamalara tolerans tanınmasına, harem üst tabakasının bir nebze daha özgür bir ortama kavuşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bütün bunlar haremın mimarisinde bir takım yenilikleri ve değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Haremın mimari yapılaşması; gelenekler, dini inançlar, kurallar, güç gösterisi ve dönemin kültürel gelişimine paralel olarak oluşmuştur. Haremın mimari yapısının dini ve sosyokültürel açıdan mahremiyetle birebir ilişkisi olduğu göz önünde tutularak bu alanın nasıl düzenlendiği, ne gibi sebeplerle değiştirildiği ve eklemeler yapılırken nelere dikkat edildiği tezin üçüncü bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümünde arşiv malzemelerinden faydalanarak 18. yüzyılda haremde yapılan onarım çalışmaları incelendi ve hareme yeni eklenen binalardan bahsedildi. Onarımlarla ilgili arşiv belgeleri büyük oranda yapılan basit tamir ve tadilatları ihtiva etmekle beraber, bazı mahallerin detaylı onarımlarını ve yeni inşa olunan binaları da tarif eder. Her yeni gelen padişahla başka bir yaşam düzenine geçilmesi sebebiyle harem mimarisine 18. yüzyılda da yön veren padişahlar olmuştur. Daha fazla cariyeye ya da daha çok çocuğa sahip olan padişahlar, artan nüfusa mimariyle ilgili yaşamsal çözümleri beraberinde getirmiştir. Ancak değişimin deprem, yangın, yağmur gibi elde olmayan doğal sebeplerle de ilgisi vardır; binayı hepten yok edebilir ya da malzemeyi eskitebilir.

18. yüzyılda haremde, odaların duvar ve tavan süslemelerinde, hamamlarda, ocak ve çeşmelerin bezemelerinde değişiklikler yapılmıştır. İthal çini, duvar resimleri ve alçı uygulaması, ahşap kullanımı dönemin ayırt edici özelliğidir. Bazı mahallerin ihtiyaca göre avluya yahut bahçeye doğru çıkıntı yapılarak genişletilmesi söz konusu olmuştur. Artan nüfusun alansal ihtiyaçlarına binaen çeşitli odalarda, bölme suretiye daraltmalar, bazen de kat ilaveleri ile çözüm arayışı içinde olunmuştur. 1703'ten itibaren 18. yüzyıl boyunca hareme yeni dairelerin eklendiği gözlemlenmiş ve üçüncü bölümde eklenen daireler incelenmiştir.

## ABSTRACT

The thesis consists of three (3) parts. In the first part; the thesis refers to the life of slavery that had begun from the poorest class and then reached out the elite class. In the second part; organisation of the seraglio although it seems similar to previous periods, some changes occurred in 18th century and Sultans` seraglios of the period have been examined. The most interesting thing in 18th century is that the Sultanas (queen mother) had not been able to undertake an active role in the seraglio due to their early death. This situation had been the reason of tolerance for some restrictions and more free environment for the upper level of the seraglio including Sultans. Accordingly, all that situations had come up with some changes and reforms in architecture of the seraglio.

The architecture of the seraglio, customs, religious beliefs and rules had correspondingly consisted of the economics and cultural progress of the period. In the third part of the thesis; how to be organised the area dynasty used to live in view of the fact the close relation with privacy according to religious and sociocultural architecture of the seraglio, what is the point of changes and additions. In that part of thesis; restoration works of the seraglio in 18th century and new buildings added to the seraglio have been mentioned by using the archive documents. In terms of restorations; the archive documents refer to the basic repairs, renovations and newly-built structures. The architecture of the seraglio had been directed by Sultans as a result of passing to new living organisation associated with every newcomer Sultan in 18th century as well. The sultans who have more odalisques or kids, had presented vital solutions in terms of the architecture of the seraglio for the increasing population. However, The natural disasters (earthquake, fire, flood...etc.) may have damaged or destroyed the buildings.

There have been some changes in decoration of the rooms, the baths, the furnaces and fountain of the seraglio at Topkapi Palace in 18th century. The imported tiles, wallpapers and implementations of plaster are the most distinguishing feature. In consequence of increasing population needs in time, there have been some reductions and/or floor additions in rooms of the seraglio as a solution. 18th century, have been observed and the additional floors have been examined in the third part in detail.

## **KISALTMALAR**

<b>Bk</b>	: Bakınız
<b>çev.</b>	: Çevirmen
<b>DİA</b>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<b>ed.</b>	: Editör
<b>haz.</b>	: Hazırlayan
<b>s.</b>	: Sayfa

## GİRİŞ

Harem kelime manası olarak Arapça'da girilmesi yasak olan yer, mukaddes<sup>1</sup> anlamlarını taşımakla beraber, erkeğin zevcesini, kan bağı olan diğer kadınları ve haremden yaşayan tüm kadınları ifade eder. Mimarlık terimi olarak İslam literatüründe kadınlara ayrılan ve yabancı erkeklerin girmesinin yasak olduğu, saray ve konaklarda yalnız kadınlar için ayrılan bölümü tarif eder.

Evlerde kadınları korumak amacıyla onlara mahsus bir kısmın bulunması eski bir gelenektir. Antik Batı'da, evlerin arka tarafında Greklerin gynaikeion, Romalıların gynaeceum (kadınlara ait) dedikleri odalar bulunurdu. Saraylarda kadınlara mahsus harem daireleri daha geniş, korunaklı ve kalabalık olduğu için bir kurum olarak ortaya çıkar. Sümer, Asur ve Ahameni saraylarında bu kurumdan söz etmek mümkündür.<sup>2</sup>

İslamiyet'in gelişinden sonra da dinin getirdiği kurallar gereği kadınların yabancı erkeklerden sakınması gerekmiş ve evin harem bölümleri, odaları yapılmıştır. Dört Halife döneminde saray bulunmadığından bir kurum olarak haremden bahsedilemez. Ancak Emevilerle beraber İslam Saraylarında teşkilatlı bir hale gelmiştir.<sup>3</sup>

Harem Osmanlı saraylarında da kuruluşun itibaren mevcut olmakla birlikte teşkilatlandırılması Fatih Sultan Mehmed zamanında gerçekleşmiştir. İstanbul'un fethinden önceki saraylarda da harem kurumu olduğu bilinmesine rağmen teşkilatı ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. II.Mehmed'in Topkapı Sarayı'nı inşa ettirmesinden sonra haremimi Beyazıt'taki Eski Saray'dan buraya taşımadığı, ancak Yeni Saray'da kalmak istediğinde dairesinde ona hizmet edecek kadar cariyesi bulunduğu tahmin edilir. 1526 yılından itibaren Topkapı Sarayı harem dairesinin büyümeye ve teşkilatlanmaya başladığı, 1541 yılından sonra da Kanuni Sultan Süleyman'ın ailesi ve maiyetiyle beraber buraya taşındığı bilinir. Saray haremünün tam teşkilatlı olarak kuruluşu muhtemelen bu tarihe rastlar.<sup>4</sup>

Her dönem eklemeleriyle beraber günümüzde harem dairesi çok katlı, kademeli, iç içe geçmiş girift bir yapı topluluğudur. Yüksek duvarlarla sarayın diğer bölümlerinden tecrit edilmiş olan Harem Dairesi, 1924'teki tahrir çalışmalarında,

<sup>1</sup> Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 742.

<sup>2</sup> Abdülkerim Özyayın, "Harem", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 138.

<sup>3</sup> Ramazan Altınay, "Emeviler Döneminde Bazı Yönleriyle Kadın", *Ekev Akademi Dergisi*, 2004, 83.

<sup>4</sup> Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2007, s. 209-210.

21'den 152'ye kadar kapı numarası verilerek 25 giriş- koridor, 30 aralık, 10 sofa- salon, 115 oda ve 15 daire, 1 kule, 2 hela, 2 hamam\*, 2 amaşırhane, 1 gusülhane, 1 hastane, 2 cami, 1 mutfak, sayılmıştır.<sup>5</sup> Topkapı Sarayının Haliç cephesinde konumlandırılmış olan harem dairesini o cepheden Fil Bahçesi Şimşirlik Bahçesi ve Harem Bahçesi kuŐatmıřtır.

---

\*Bu sayımda daire ve koğuşlara dahil olan bazı odalar, hamamlar, helalar dahil edilmemiştir. Harem dairesinde toplamda 8 adet hamam bulunmaktadır.

<sup>5</sup> lkü Altındağ-Nedret Bayraktar, 'Topkapı Sarayı Müzesi Komisyonu alışmaları I (Harem ve Baltacılar Koğuşu)', *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 2*, İstanbul, 1987, s. 7-68'den naklen Elif Sağdıç, *Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları*, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Mühendislik Ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 53.

## I. BÖLÜM

### HAREM HALKI

#### 1. Acemilikten Ustalığa Cariyeler

Kölelik müessesesi, Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra, bu dinin getirmiş olduğu imkânlar ölçüsünde ve yeni kurallarla birlikte Türk-İslam geleneğinde kendine has şeklini almıştır. Türk-İslam devletlerinde gerek devlet yönetimi, askerlik, ilim ve gerekse sair alanlarda yüksek mevkileri işgal eden birçok tarihî kimliğin kölelikten o mevkilere gelmiş olması bu gelenekteki müsamahakâr anlayışı ortaya koyar. Bu durum Osmanlı Devleti'nde de belirgin bir şekilde kendini gösterir.

Orhan Gazi zamanından beri hanedana hizmet eden kadın ve erkek kölelerin varlığı bilinmektedir. Saraya giren her köle eşit haklarla önce eğitime ve sonra da hizmete başlar.<sup>6</sup> Ancak saray kölelerinin dışarıdaki kölelerden farkı, irade, başarı ve yeteneğine göre Osmanlı elit tabakasına yükselebileme şanslarıydı. Buradaki en üst seviye ise erkekler için veziriazamlık, kadınlar için valide sultanlık makamına oturmaktı.

Padişah haremine dışarıdan satın alma ya da hediye yolu ile giren tüm kadınlar cariye hukukuna tâbi idiler. Buna padişaha çok yakın olan gözdeler veya hasekiler de dahildi. Ancak harem hiyerarşisi içinde harem halkını, padişahın ailesi, görevliler ve hizmetliler olarak üçe ayırdığımızda “cariye” tabiri en çok, statüsü olmayan hizmetli kadrosunu niteler bir ifade olarak kalır. Çünkü Osmanlı saraylarında cariyeler, sarayda eskiliği ve eğitimi ile bağlantılı bir şekilde kademe kademe yükselerek değer kazanır ve önce kalfalar daha sonra da ustalar arasında kendilerine yer edinirlerdi. Hareme giren her yeni cariye bu basamakları teker teker çıkarak unvanını yukarıya taşırdı. Harem piramitinin tabanını cariyeler, en üst noktasını ise valide sultan oluştururdu. Kalfalar, ustalar, gözdeler, kadınefendiler ise bu iki nokta arasında yer alırdı.<sup>7</sup> Bu sistemi aslında üç ana bölümde ele almak gerekir; acemiler, kalfalar ve ustalar.

Hareme giren yeni kızlara “acemi” denilirdi. Küçük yaşta hareme alınan acemilere ilk olarak, kalfalar tarafından dini ve ahlaki kurallar, saray terbiyesi ve

<sup>6</sup> Nihat Engin, “Köle”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002.

<sup>7</sup> Çağatay Uluçay, *Harem II*, İstanbul 2011, s. 45.

çalışacakları işler öğretilirdi. Bu cariyelerin birçoğu hizmet görmek için alındığından, idareciler tarafından çamaşır, külhan, kiler, sofrası gibi genel hizmetlere verilirlerdi. Bunların bir kısmı yeteneklerine göre dikiş, nakış, musiki, raks öğrenirlerdi. Güzel ve yeteneği olanlarına okuma yazma öğretilirdi. Zamanla beceri ve zekalarıyla usta, kalfa, hazinedar olurlar ve mevkilerine göre yevmiye alırlardı.<sup>8</sup> Saraya alınan bu acemilerin içlerinden odalık olarak alınanlar hünkâr kalfaları tarafından, diğerleri ise kalfa ve ustalar tarafından eğitilirlerdi.

Osmanlı haremde kalfa; sarayda bir müddet hizmet görmüş ilk acemilik devrini geçirip tecrübe kazanmış cariyelere denmektedir. Bu tabire ilk defa XVI. yüzyıl belgelerinde rastlanmaktadır. Bu kalfalar, Sultan, Kadınefendi, Valide Sultan, Şehzade ve İkbâl dairelerine hizmetçi olurlardı.<sup>9</sup> Hizmet süreleri genel olarak yedi ile dokuz yıl sonunda dolardı ancak standart bir uygulamadan söz etmek mümkün değildir. Kösem Sultan'ın, cariyelerini iki ya da üç yıl sonra azad ettiği söylenir.<sup>10</sup> Hizmet süresi biten kalfalar çerağ edilmek ya da evlenmek isterlerse bayram veya kandillerde büyük bir kağıda “Kulun istediği murad, ihsan efendimindir.” diye yazıp altında imzasıyla beraber göze çarpacak bir yere koyarlardı. Genelde istekleri yerine getirilir; çeyizi hazırlanır, para ihsan edilir, bendegândan birisinin evine gönderilir ve uygun kısmeti çıktığında evlendirilirdi.<sup>11</sup>

Ustalar ise haremde kadın personeli arasında cariyelerin yükselebilecekleri en üst mertebededir. Haremde yaşayan kalfalara ve cariyelere hükmederdi. Usta tabiri ilk defa 18. yüzyıl belgelerinde görülmektedir.<sup>12</sup> Bunlara daha önceki zamanlarda hünkâr kalfası veya gedikli cariyeler denildiği bilinmektedir. Ustalar arasında da kıdem bakımından rütbe farkları bulunmaktadır ve içlerinde en nüfuzlu olanı hazinedar ustadır. Hazinedar usta, padişahın kendisi tarafından seçilir ve onun hususi ve şahsi hizmetlerinden sorumlu olurlardı. Sayıları 18. yüzyılda sekiz on kadarken<sup>13</sup> 19. yüzyılda yirmiyi bulmuştur. Bunların en başta olanına Başhazinedar denilmiştir. Hünkârın en yakınında hizmet gören bu usta kadrosunda sofrası hizmeti görenlere çaynigir usta, çamaşırhanlarından sorumlu olana câmeşuy usta, el ve yüzünü yıkamak için hizmetinde bulunanlara da ibriktar usta denirdi. Bunların dışında hünkâr ve ailesi için yaptıkları işe göre

<sup>8</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 2014, s. 136; Uluçay, *Harem II*, s. 157-159; Yevmiyeleri için bk. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, İstanbul 2006, s. 290-94.

<sup>9</sup> Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, s. 285-295.

<sup>10</sup> Betül İpşirli Argıt, *Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri-18.Yüzyıl*, İstanbul 2017, s. 96.

<sup>11</sup> Uluçay, *Harem II*, s. 143-144.

<sup>12</sup> Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, s. 294.

<sup>13</sup> TSMA.d, nr. 2368/8; nr. 2369, s. 1; nr. 2421/112.

isimlendirilen berber usta, kahveci usta, külhancı usta, kilerci usta, kutucu usta, vekil usta, katibe usta, hastalar ustası ve ebe kadın vardı. Padişaha hizmet etmeye layık bulunan bu genç kızlar padişahın beğenisini kazanır ise odalık veya gözdesi olurlardı. Bu durumda hizmetçi statüsünden çıkar, hanedana bir evlat kazandırmak en birinci görevi olurdu.<sup>14</sup>

Haremin ve padişah ailesinin hizmetinde olan acemi, kalfa ve usta haricinde, haremde hizmet eden başka kadın görevliler de vardı. Hünkârın şehzade ve kızlarına süt emzirmek için tutulan dayeler (taye) ve hanedanın çocuklarına bakıcılık eden dadılar haremde önemli mevkiye sahip cariyelerdi. Hükümdar çocukları daye ve kalfası nezaretinde büyütülür ve bunların eğitilmelerinde büyük rolleri olurdu. Bu görevlerinden ötürü padişahlar, kendi daye ve dadılarını el üstünde tutmuşlar ve onlara büyük saygı göstermişlerdir.<sup>15</sup>

Ancak bütün bu harem çalışanları kadrosunun en saygın ismi kethüda kadındır. Kethüda kadın, muhtemelen Saray Usta ile aynı kişi olup cariyerin en yaşlı, bilgili ve tecrübelisi olanıdır.<sup>16</sup> Bazı kaynaklarda saray kalfalarının başı olduğu da yazılır ancak Çağatay Uluçay'a göre bu görev hazinedar ustaya ait olduğu için kethüda kadın muhtemelen haremin teşrifatçısı olabilir. Sarayın en eskisi olarak kethüda kadın, haremdeki bütün törenleri yönetir, padişah ve hanedan üyeleriyle nasıl münasebette bulunulacağını ve ne yolda hareket edileceğini öğreten bir yol göstericidir.<sup>17</sup> Ayşe Sultan da onun bir çeşit teşrifat nazırı olduğunu bir bayram dolayısıyla şöyle açıklar: "Merdivenin üst katında kahya kadın başta olmak üzere resmi elbiseleri giyinmiş bütün ustalar ve sarayın eski kalfaları tarafından karşılanırdık..." Yine Ayşe Sultan hatıralarında şu bilgileri de vermiştir; "Kahya Kadın, daima Dolmabahçe Sarayı'nda kalırdı. Sarayın en eskisi idi. Maiyetinde kalfalar bulunurdu. Sarayın umuru hususu ona aitti. Saç takar, uzun entari giyerdi. Birinci rütbe Şefkat nişanı vardı."<sup>18</sup> Kethüda kadın, memuriyetinin güç ve yetkisini göstermek üzere gümüş işlenmiş bir asa taşır, hünkâr dairesindeki eşyaları mühürlemek üzere yanında mühr-ü hümayun bulundururdu.<sup>19</sup>

Hünkârın kadını olmayan çoğunluk ise Enderundan çıkma erkeklerle evlendirilerek Osmanlı toplumunun yüksek statülü "saraylı" profilini oluşturmaktaydı. "Mal" statüsünden Osmanlı elit tabakasına geçişleri bu şekilde olurdu. Yapısı ve doğası

<sup>14</sup> Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 135.

<sup>15</sup> Halil İncalcık, "Harem Bir Fuhuş Yuvası Değil, Bir Okuldu", *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, ed: M. Çağatay Uluçay, İstanbul 2001, s. 11.

<sup>16</sup> Türk Dünyası Kültür Atlası, *Osmanlı Dönemi III*, I. Cilt, ed. Mübahat Küçüköğlü, İstanbul 2009, s. 392.

<sup>17</sup> Uluçay, *Harem II*, s. 132-141.

<sup>18</sup> Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960, s.70-78'den naklen Uluçay, *Harem II*, s. 137.

<sup>19</sup> Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, s. 298.

gereği Enderun'daki oğlanlara benzeyen harem cariyeleri, çıkarları hükümdarınki ile çakışabilecek soylulardan daha güvenilirirdi. Hünkârın evinde en iyi şekilde, bol şatafat ve lüks içinde yetişmiş ve dönüp gidebileceği bir ailesi de olmadığı için Hünkârına ve hanedana bağlı/bağımlı cariye kızlar, yabancı bir prensesin ya da yerli soylu bir kızın ailesinin besleyeceği politik arzuların oluşturacağı tehlikeler sebebiyle tercih görmüştür.<sup>20</sup> Bununla beraber politik arzu taşıyan Osmanlı saray kadınlarının hiç de az olmadığını ayrıca ifade etmek gerekir ki bu arzuların rekabetten kaynaklandığı ortadadır.

Fatih döneminden itibaren yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü Osmanlı padişahları birkaç istisna dışında hür kadınlarla evlenmeyi terk etmişler bunun yerine kadınefendi, ikbal veya gözde/peyk denilen cariyelerle aile hayatı yaşamayı tercih etmişlerdir.

Kısaca özetlenecek olursa, Haremdeki bir cariyenin kariyeri üç farklı biçimde sonuçlanmaktaydı; Haseki/ kadınefendi sıfatıyla evlat sahibi olarak hanedan ailesine katılmak, harem kurumundaki idari kademelerde yükselip haremde kalmak ya da azad olup Enderundan yetişen veya hür statüsündeki bir erkeğin eşi olarak saraydan çıkıp Osmanlı toplumunun üst tabakasını oluşturmak.<sup>21</sup>

## 2. Hasekiler/ Kadınefendiler

Padişah kadınları için hanım, hatun, haseki, sultan gibi unvanlar kullanılmıştır. 18. yüzyıldan itibaren ise kadın veya kadınefendi unvanı yaygınlık kazanmıştır.<sup>22</sup>

Hasekiliğe/Kadınefendiliğe yükselen cariyeye samur kürk giydirilir, başına kıymetli taşlarla süslü bir altın taç takılırdı; kendisine bir daire tahsis edilerek geçimi için haslar ayrılır, hizmetine cariyeler ve emrine bir kethüda verilirdi.<sup>23</sup> Söz konusu terfi işlemleri kızlar ağasının arzı ve padişahın uygun bulmasıyla gerçekleşir, kadınefendiye statüsünü belirten bir berat verilirdi. Kadınefendiliğe yükseltelen cariye başkadın tarafından samur kürklerle süslenip padişahın dairesine götürülür, o da hükümdarın eteğini öperdi. Kadınefendiler derecelerine göre başkadın, ikinci, üçüncü vd. kadınefendi şeklinde sıralanırdı. Kadınlardan biri ölürse bir altındaki onun yerini alır ve

<sup>20</sup> Leslie Pierce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 2016, s. 51-52.

<sup>21</sup> Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, İstanbul 2005, s. 177.

<sup>22</sup> Ali Akyıldız, "Kadınefendi", *DİA*, XXIV, 94.

<sup>23</sup> Abdülkadir Özcan, "Haseki", *DİA*, XVI, 368-369.

silsile bu şekilde devam ederdi. Kadınefendilerin sayısı güncel araştırmalara göre aynı anda en fazla yediye kadar çıkmıştır.<sup>24</sup>

Haremde kendisine ve ailesine hizmet eden cariyeler dışında Padişahın, şer'i hükümler çerçevesinde istifraş hakkı ile münasebette olduğu bu cariyelerle nikâh yapmayı tercih etmemişlerdir. Osmanlı'nın kuruluş dönemi padişahları hür kadınlarla nikâhlanmışlarsa da daha sonra bu tür evliliklerden hem iç hem de dış sebeplerden ötürü vazgeçilmiş ve hoş karşılanmamıştır. 14. ve 15. yüzyıllarda gelişmekte olan Osmanlı hanedanı kendi konumunu sağlamlaştırmak adına komşu güçlerle ittifak halinde olmak için evliliği bir diplomasi aracı olarak kullanmıştır. Gerek Hıristiyan güçler ve gerekse Müslüman beyliklerle evlilikler yoluyla dostluklar kurarak bu ittifakları pekiştirmeyi düşünmüştür.<sup>25</sup>

Ancak, Balkanlardaki prensliklerin, krallıkların ve Bizans İmparatorluğunun yıkılması; Anadolu'da tek hakim güç haline gelmesi ile bu tür evlilikler terk edilmiştir. Zaten artık otorite sahibi, geniş sınırları olan devlet, hanedanlıklarla akrabalık yoluyla dostluk kurmaya gerek duymamıştır.<sup>26</sup>

Padişahların dışarıdan evlilikleri tercih etmemesinin sebebi olarak, İslamiyette hür bir kadının evlilik akdinde eşinden aldığı mehir ve düğün masrafları gibi yükümlülüklerin altına girmek istememesi gibi görüşler de bulunmaktadır. Ancak Padişahın haremdeki kadınları ile ilgili bilgi ve belgelerinin eksikliğinden kaynaklı bu görüşler doğru olmamalıdır. Çünkü haseki veya kadın denilen bu padişah kadınları için "paşmaklık" adı verilen büyük gelirler tahsis edilmekteydi ki onlar bu gelirlerle camiler, tekkeler, çeşmeler, türbeler gibi hayır eserleri yaptıracak kadar büyük bir servetin sahibesi olurlardı. Osmanlı padişahlarının nikâhlı evlilikten kaçınmasının bir diğer sebebi olarak gösterilen Yıldırım Bâyezid'in karısı ile beraber Timur'a esir düşmesi ve bu nikâhlı karısının Timur tarafından hizmetçi gibi kullanılmasından ötürü duyulan utancın yinelenmemek istenmesinden kaynaklandığına dair yorumlar da vardır.<sup>27</sup> Ancak Leslie Pierce eğer padişah eşinden çocuk sahibi bir cariye kadın da esir düşüp hizmetçilik yaptırılsaydı bu hanedan için daha az bir utanç sebebi olmayacağını söyler.<sup>28</sup>

Osmanlı'da cariye sistemi aslında devşirme ile asker ve bürokrat yetiştirme

<sup>24</sup> Akyıldız, "Kadınefendi", s. 95.

<sup>25</sup> Pierce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, s. 36

<sup>26</sup> Uluçay, *Harem II*, s. 90

<sup>27</sup> Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, s.312-313; Uluçay, *Harem II*, s.89.

<sup>28</sup> Pierce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*, s. 53.

sistemiyle benzerlik gösterir. Hanedanın elinde kendine sadık, iyi eğitilmiş, hukuki açıdan köle statüsündeki askerlerden oluşan bir ordunun bulunması, hanedanın devamlılığı için güvenli bir seçenektir. Bu devşirmeler sadece askeriye değil Osmanlı'nın en üst idari makamlarının da çekirdeğini oluştururdu. Küçük yaşta devşirme veya esaret yoluyla elde edilen erkek çocuklarını padişahlar kendi sarayları içinde ve gözleri önünde şer'i olarak köle hukuku statüsünde Enderun'da yetiştirir, beceri ve yeteneğine göre basamak basamak devletin en iyi makamlarına yerleştirirlerdi. Cariyelik sistemi de buna benzer şekillenmiştir. Harem'de yetişen genç köle kızlar yetenek ve becerilerine göre iyi eğitim alarak sarayda yükselir ve hatta basamakları sonuna kadar çıkmayı başarabilen hünkâra erkek evlat verdiği takdirde valide sultanlığa aday olurdu.<sup>29</sup>

### 3. Valide Sultanlar

16. yüzyıl itibarıyla padişah validelerinin gücü artmış, haremde ve hatta devlet yönetiminde etkin bir figür olarak yükselmeye başlamışlardır. III.Murad'ın validesi Nurbanu Sultan Eski Saray'dan Yeni Saray'a "Valide Alayı" denilen bir merasimle getirilmiştir. İlk defa görkemli bir şekilde gerçekleşen bu törenle valide sultan, sarayda ve halkın gözünde değer kazanmıştır. Yine ilk defa resmi bir unvan olarak "valide sultan" denilmesiyle de bundan sonra bir kurum haline gelmiş, haremde en etkin makam olarak ön plana çıkmıştır.<sup>30</sup>

17. yüzyıla gelindiğinde sancağa çıkma usulü terk edildiği için şehzadeler ve anneleri yaşamlarını haremde devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla şehzadelerin maiyetleriyle beraber saraya yerleşmeleri, harem dairesini artık daha geniş ve gelişmiş bir kurum haline getirmiştir. Valide sultanın en yetkili ve yaşlısı olarak genişleyen harem üzerindeki etkinliği, bir önceki yüzyıla göre daha da önem kazanmıştır.<sup>31</sup>

Kösem Sultan 17. yüzyıl harem hayatının en etkili ismi olarak karşımıza çıkar. Kösem Sultan, 1603'te I.Ahmed'in hasekisi olarak saraya gelmiş ve oğulları IV. Murad ve İbrahim'in saltanat dönemlerinde Valide Sultan olarak sarayda uzun yıllar kalmıştır. Hatta 1648'de torunu IV. Mehmed'in tahta çıkması üzerine Eski Saray'a gitmesi gerekirken yeni padişahın yaşının küçük olduğu gerekçesiyle naiplik görevini yapmak

<sup>29</sup> Çağatay Uluçay, "18. Asırda Harem" *Sancaktan Saraya-Seçme Yazılar*, İstanbul 2012, s. 293.

<sup>30</sup> Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s.140.

<sup>31</sup> Betül İpşirli Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, İstanbul 2014, s. 15-16.

üzere Yeni Saray'da kalmaya devam etmiştir. IV. Mehmed'in validesi Turhan Sultan'ın çok genç ve tecrübesiz, Kösem'in ise uzun yıllar haremde ve siyasi alanda büyük tecrübeler kazanmış olması, sarayda iki valide sultanı bir arada yaşamaya mecbur bırakmıştır. Turhan Sultan'ın zamanla tecrübe kazanması ile de haremde büyük bir siyasi ve politik rekabet başlamıştır.<sup>32</sup> 1651'de Kösem Sultan'ın öldürülmesiyle sonuçlanan bu çekişmenin galibi Turhan Sultan olmuş ve 1683'e kadar naiplik görevini üstlenmiştir. Turhan Sultan'ın naipliği 1656'da Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ancak sonrasında da Turhan Sultan'ın yönetimden elini tamamen çekmiş olduğu söylenemez.<sup>33</sup>

Köprülüler devrinin başlamasıyla artık siyasi arenada hanedan kadınları eskisi kadar etkili olmamış, hiçbir valide sultan, padişahın üzerinde bir pozisyon alamamıştır. Hürrem sultanla başlayan "Kadınlar Saltanatı" Turhan Sultanla bitmiş gözükabilir ancak, sosyal ve siyasi arenadaki etkileri gerektiği kadarıyla devam etmiştir. Herşeye rağmen bir müessese olarak valide sultanlık kurumunun devamlılığı esastır.<sup>34</sup>

#### 4. Karaağalar

Haremin nüfusu sadece kadın kölelerden oluşmamaktaydı. Kadınların korunması amacıyla görevlendirilen erkek köleler yani "harem ağaları" da bulunmaktaydı. Karaağaların Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren çalıştırıldığı görülmektedir.

Sadece cariyeler arasında değil harem ağaları arasında da bir hiyerarşi ve dolayısıyla bir rekabet mevcuttu. Kariyer basamaklarını tek tek çıkan bir hadım, Darüssaade Ağalığı'na kadar çıkar ve haremi yönetmekle kalmaz, eğer zeki ve yetenekliyse, devlet yönetiminde dahi söz sahibi olabilirdi.

Karaağalar, sıradan bir hadım olarak "enaşağı" sıfatıyla saraya girmekle, Darüssaade Ağalığına kadar uzanacak olan uzun ve meşakkatli bir yola da girmiş olurlardı. Enaşağaların vazifesi harem kapısını bekleyen nöbet kalfalarının emirlerini yerine getirmektir. Terfi edince "acemi ağa", daha sonra "nöbet kalfası", olurlardı. Beş tane olan nöbet kalfalarının en eskisi terfi edince "Ortanca" olurdu. Sarayda dört ortanca vardı. Acemi ağalardan şirvanlı gösterenler ortanca olabilirlerdi, Ortancalık gedikli hizmetlerdendi. Kapı nöbetinde nezaret ederlerdi. Ortancalıktan "Hasıllı"ya terfi

<sup>32</sup> Murat Kocaaslan, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi-İktidar, Sınırlar ve Mimari*, İstanbul 2014, s. 49.

<sup>33</sup> Erhan Afyoncu-Uğur Demir, *Turhan Sultan*, İstanbul 2015, s. 180.

<sup>34</sup> Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, s. 200.

edilirdi. On iki kişi olan hasıllıların en eskisi terfi edince “yayla baş kapı gulamı” olurdu. Bir sonraki kariyer basamağı da “baş kapı gulamı” rütbesiydi.<sup>35</sup> Başkapı gulamının padişah veya ailesi ile arası iyiye Darüssaade ağası olarak başa getirilirlerdi.<sup>36</sup> Darüssaade ağası hareme yabancı girmemesine, haremdede yaşayan kadınların maaşlarına, kıyafetlerine, yaşayışlarına, padişahla ilişkilerine, dışarıya çıkmalarına kadar haremdede her şeyin sorumlusuydu. Bütün bunları emri altındaki karaağalar yardımıyla yürütürdü.<sup>37</sup> Osmanlı bürokrasisindeki yeri Sadrazam ve Şeyhülislam’ın peşidir. Ağalar ocağında ise kıdem olarak Darüssaade Ağasından sonra haznedar ağa ve vekili, haznedar kethüdası, baş musahip ağa ve diğer musahip ağalar, baş oda lalası ve yayla baş kapı gulamı, kiler ağası, valide sultan ağası, şehzadeler ağası önemli ağalardandı.<sup>38</sup>

Nüfuzları 17. yüzyılda ve 18. yüzyıl ortalarına doğru iyice artmıştır. Görevleri gereğı padişaha, validesi ve kadınlara olan yakınlıkları sebebiyle önce sarayda, sonra da devlet yönetiminde etkili olmuşlardır. Hatta 18. yüzyılda sadrazam tayin ve azillerinde bile söz sahibi olan Darüssaade Ağaları gelmiştir.<sup>39</sup> 18. yüzyılda Beşir isminde iki önemli Darüssaade Ağası nüfuzlarını kullanarak siyasete yön vermişlerdir. III. Ahmed ve I. Mahmud döneminde Darüssaade Ağalığı yapan Beşir Ağa’nın devlet işlerine karışmasından şikayetçi olan sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa, ağayı görevinden aldırıp Mısır’a sürülmesi için padişahı ikna etmiş ancak plandan haberdar olan Beşir Ağa Valide Sultan’la yakınlığını kullanarak kendi yerini sağlamlaştırmış sadrazamı işinden etmiştir.<sup>40</sup> Kendi uygun gördüğü sadrazamanları göreve getirtmek için de aynı mücadeleyi vermiştir. Nevşehirli Damat İbrahim de Beşir Ağa’nın sadrazamlığa getirttiği isimlerden biridir.

1715’te Gülnuş Emetullah Sultan’ın vefatından sonra haremdede valide sultanın boşluğunu Darüssaade Ağası Beşir Ağa doldurmuş, Sultan’a naiplik görevini üstlenmiştir. Hacı Beşir Ağa 1690’lardan itibaren harem ağaları arasındaki hiyerarşi basamaklarını hızla çıkmaya başlamıştır. 1715’te Gülnuş Emetullah Sultan’ın vefatıyla da III. Ahmed’in üzerinde, henüz şehzadeyken büyük bir etkiye sahip olan Hacı Beşir Ağa 60 yaşlarından sonra haremdede en etkin isim olarak sivrilmiştir.<sup>41</sup> Hacı Beşir

<sup>35</sup> Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I. Cilt, s. 755.

<sup>36</sup> Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 174.

<sup>37</sup> Ahmet Nezih Turan, “Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları”, *Osmanlı Araştırmaları*, XIX (İstanbul 1999), s. 130-132; İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 20.

<sup>38</sup> Uluçay, *Harem II*, s.120; Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem*, s. 283.

<sup>39</sup> Jane Hathaway, *Osmanlı Sarayı’nın En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, çev. Hazal Yalın, İstanbul 2014, s. 65.

<sup>40</sup> Davis, Fanny, *Osmanlı Hanımı-1718’den 1818’e Bir Toplumsal Tarih*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2006, s. 37.

<sup>41</sup> Hathaway, *Osmanlı Sarayı’nın En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, s. 39, 65.

Ağa'nın haremdeki etkisi, I. Mahmud döneminde artarak devam etmiştir.

I. Mahmud dönemi Darüssaade Ağası diğer Beşir Ağa da aynı şekilde görevden alınmasını istediği sadrazamla epey uğraşmış en sonunda şehirde büyük bir yangın çıkarttırarak sadrazamın bundan sorumlu tutulmasını ve görevden alınmasını sağlamıştır. Hatırı sayılır bir gelire sahip olan dönemin Darüssaade Ağaları, devlet memurlarını da rüşvetle kontrol altında tutuyorlardı. Ancak özellikle 1757'de veziriazam olan Ragıb Mehmed Paşa ile dönemin Darüssaade ağası Ebukuf Ahmed Ağa arasında başlayan rekabet, veziriazamın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Ragıb Mehmed Paşa görevi süresince bir daha Darüssaade Ağalarının üst düzey atamalara, devleti yönetmelerine izin vermemiş ve bir daha bu kadar uzun süreli ve etkili bir Darüssaade Ağası makamı Hacı Beşir Ağa kadar etkin kullanamamıştır.<sup>42</sup> Bu kurumun siyasi gücünün tam namasıyla kırılması II. Mahmud döneminde olabilmıştır.<sup>43</sup>

---

<sup>42</sup> Hathaway, *Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, s.103.

<sup>43</sup> Davis, *Osmanlı Hanımı-1718'den 1818'e Bir Toplumsal Tarih*, s. 37-38.

## II. BÖLÜM

### 18. YÜZYIL OSMANLI PADİŞAHLARININ HAREMİ

#### 1. Valide Sultanlar

Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmed'in valideleri olan Gülnuş Emetullah Sultan 18. yüzyılın en dikkat çeken valide sultanlarından<sup>44</sup> IV. Mehmed'in hasekisi olan Gülnuş Emetullah Sultan padişah tarafından çok sevilmiş ve onunla beraber av partilerine ve belli bir mevkiye kadar seferlere bile gidebilmiştir. IV. Mehmed'in tahttan indirilmesiyle sekiz yıl kadar Eski Saray'da yaşamıştır. Oğlu II. Mustafa'nın 1695'te tahta çıkmasıyla Eski Saray'dan, valide sultan olarak Topkapı Sarayı'na getirilmiş ve burada oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed'e validelik ederek yirmi sene haremdeki en güçlü isim olmuştur.

Gülnuş Sultan'ın uzun ve ayrıcalıklı hasekilik dönemi ve tecrübeli kayınvalidesi Turhan Sutan'ın yanında yetişmesi onu valideliğe hazırlamış; harem, sarayın ve hatta imparatorluğun yönetiminde nasıl söz sahibi olacağını öğrenmesine katkı sağlamıştır.

1656'da Köprülüler döneminin başlamasından itibaren saray kadınların siyasi arenada etkisi azalmıştır. Ancak Gülnuş Emetullah Sultan'ın daha hasekilik döneminde başlayan siyasi kariyeri Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatıyla artarak devam etmiştir. Hasekilik döneminde irtibat halinde olduğu devlet adamları validelik döneminde önemli siyasi kadrolara gelmiştir. Uzlaşmacı rolü, denge unsuru ve kontrol mekanizması olarak Turhan Sultan'ın gelini olan Gülnuş Emetullah Sultan da hanedana ve topluma yarar sağlayan işlevini hakkıyla yerine getirmiş, valide sultanlık görevini başarılı bir şekilde geçirmiştir. Bu kurumunun işleyişi ve doğasında var olan yol göstericilik, gelenekleri sürdürme, saltanatı muhafaza ve koruyuculuk rolleri 18. ve 19. yüzyıllarda da devam etmiştir.<sup>45</sup>

18. yüzyılda III. Ahmed'in validesi Gülnuş Emetullah Sultan'dan III. Selim'in validesi Mihrişah Sultan'a kadar, öne çıkan bir valide sultan isminden bahsedemeyişimizin asıl sebebi, bu yüzyılda hüküm süren padişah validelerinin erken vefatlarıdır. I. Mahmud'un validesi Saliha Sultan dokuz yıl kadar Harem-i hümayundaki

<sup>44</sup> Dikkat çeken diğer bir isim III. Selim'in validesi Mihrişah Valide Sultan'dır. Ancak tezimizde 1703-1789 yılları arasındaki padişahların harem hayatları incelendiği için araştırmamıza dahil etmedik.

<sup>45</sup> Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, s. 89-93.

idari görevini yürütmüş fakat dönemin güçlü ismi Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın etkisi altında kalmış gözükmektedir. III. Osman'ın validesi, bir buçuk yıl kadar valide sultanlık yapmış, III. Mustafa'nın ve I. Abdülhamid'in valideleri ise oğullarının saltanatını göremeden vefat etmişlerdir. Emetullah Sultan'ın vefatından sonra haremde yönetiminde darüssaade ağası Beşir Ağa uzun süre etkin rol oynamıştır. Daha sonraki darüssaade ağaları ise haremdeki yönetim işlerini valide sultan naibi kethüda kadınla ortak yürütmüşlerdir.

I. Mahmud'un validesi Saliha Sultan, 1730 Patrona Halil İsyanı sonrasında oğlu Sultan Mahmud'un tahta çıkması ile valide sultan olarak saraya gelmiştir. Oğlunun hükümdarlığının ilk dokuz yılını gören Saliha Sultan 1739 yılında vefat etmiştir.<sup>46</sup> Saliha Sultan'ın günlük yaşantısı, saraydaki etkisi, dış dünyayla teması hakkında dönemin kaynaklarında pek bilgi verilmemiştir. Ancak Şemdanizade Süleyman Efendi'nin anlattığına göre dönemin sadrazamlarından Kabakulak İbrahim Paşa yönetim işlerine karışan Darüssaade Ağası Hacı Beşir'i sürgün etmek isteyince, haremde bu güçlü ve iş bilir ağası Valide Sultan'a gelerek Sultan'la konuşması için Saliha Sultan'ı ikna etmiştir. Saliha Sultan da annelik hakkını kullanarak Sultan Mahmut'dan Hacı Beşir'in görevinde kalması, Paşa'nın sürgün edilmesi için söz almıştır.<sup>47</sup>

III. Osman'ın haremde diğer 18. yüzyıl padişahları gibi kalabalık değildir. Kendisi beş yaşındayken babası II. Mustafa 1703'te tahttan indirilmiş ve kısa süre sonra da vefat etmiştir. Dolayısıyla validesi Şehsuvar Sultan Eski Saray'a gönderilmiş, III. Osman da kafese kapatılmıştır. 51 yıl burada hapis hayatı yaşayan sultan 1754'te tahta çıktığında haremde kendi alıştığı inziva hayatına benzetmek istemiş ve eğlenceyi, dışarı çıkmayı yasaklamıştır. Şehsuvar Sultan ise uzun yıllar sonra Eski Saray'dan çıkarak Topkapı Sarayı'na valide sultan olarak getirilmiş, ancak burada bir buçuk sene kadar kısa bir süre yaşadktan sonra 1756 yılında vefat etmiştir.<sup>48</sup>

Şehsuvar Sultan yaşadığı süre zarfında görevi icabı saray işleriyle yakından ilgilenmiştir. Oğlu III. Osman'ı, 1755'te Kızkulesi'ne hapsedilmiş olan Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'yı idam ettirmekten vazgeçirmiştir. Bu durum 18. yüzyılda validelerin devlet işlerinde makamının gereği, nüfuzlarını kullandıklarının, etkili

<sup>46</sup> Uğur Kurtaran, *Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, Ankara 2014, s. 20.

<sup>47</sup> Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, *Mür'it-Tevarih*, 1, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976, s. 16.

<sup>48</sup> Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendileri Sultanefendiler*, İstanbul 2008, s. 329.

olduklarının bir başka örneğidir.<sup>49</sup>

Osman'dan sonra tahta çıkan III. Mustafa'nın validesi Emine Mihrişah Kadın ve I. Abdülhamid'in validesi Rabia Şermi Kadın ise oğullarının hükümdarlığını göremeden vefat etmişlerdir. Dolayısıyla III. Mustafa ve I. Abdülhamid'in haremde Valide Sultan'ın etkisinden bahsetmek mümkün değildir.<sup>50</sup> Bu dönemlerde Valide Dairesi, Valide Sultan vekili Kethüda Kadın ile yönetilmiş olmalıdır.<sup>51</sup>

## 2. 18. Yüzyıl Osmanlı Padişahlarının Kadınları

18. yüzyılda harem teşkilatı 17. yüzyıla büyük benzerlik göstermekteydi. Haremde yine hizmet gören cariyeler ile padişahın eşleri durumundaki olan cariyeler vardı. Haremde toplam cariye sayısı her padişah zamanında değişiklik göstermiştir. d'Ohsson haremdeki cariye sayısının ortalama 500-600 civarı olduğu söylemiştir.<sup>52</sup> d'Ohsson'un yazdıklarını I. Mahmud dönemine ait bir arşiv kaydı da destekler. I. Mahmud devri mevacib defterinde haremdeki cariye sayısı toplamda 456 olarak kaydedilmiştir.<sup>53</sup>

Padişahın eşlerinin sayısı ise I. Abdülhamid zamanında aynı anda yediyi bulmuştur. Eşlerinin toplam sayısı 11 olan Abdülhamid, 18. yüzyılda çok kadınlı padişahlar arasında sayılır.<sup>54</sup> III. Ahmed'in on sekiz kadını iki ikbali, I. Mahmud'un altı kadını dört ikbali, III. Osman'ın dört kadını dört ikbali ve III. Mustafa'nın yedi kadını, I. Abdülhamid'in on üç kadını ve iki ikbali olduğu düşünülür.

Padişah eşleri için 16 ve 17. yüzyıllarda kullanılan haseki teriminin yerini, 18. ve 19. yüzyıllarda "kadın" ve "kadınefendi" almıştır. Kadınefendi teriminin kullanımına ilk I. Abdülhamid dönemi belgelerinde rastlanmıştır.<sup>55</sup> Padişahın eşleri arasında ilk çocuk sahibi olup en kıdemli olanına baş kadın diğerlerine de hiyerarşik olarak ikinci, üçüncü kadınefendi denilmiştir. Has odalık olarak alınan ve yetiştirilen cariyelerle padişah münasebette bulunmuşsa bunlara da ikbal denilmiştir. İkbali terimine ilk defa II. Mustafa döneminde rastlıyoruz.<sup>56</sup> İkballer; padişaha çocuk doğurduğu takdirde veya

<sup>49</sup> Davis, *Osmanlı Hanımı-1718'den 1818'e Bir Toplumsal Tarih*, s. 26.

<sup>50</sup> Sevinç Kuşoğlu, *Osmanlı'nın Valide Sultanları*, İstanbul 2012, s. 174.

<sup>51</sup> Mualla Anhegger Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, İstanbul 1986, s. 38.

<sup>52</sup> Argıt, *Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri-18.Yüzyıl*, s. 56.

<sup>53</sup> TSM.A.d, nr. 8075. Ayrıca belgenin detayı için bk: Argıt, *Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri-18.Yüzyıl*, s. 291.

<sup>54</sup> Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, İstanbul 2001, s.7.

<sup>55</sup> TSM.A.d, nr. 3128.

<sup>56</sup> Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s. 86-87.

kadinefendilerin ölüm, boşanma ve diğer sebeplerden padişahтан ayrılmaları durumunda kadinefendiliğe terfi ederlerdi.. Ancak bazen çocuk sahibi olsalar da ikbal unvanında kaldıkları olmuştur, Sultan Abdülmecid'in Başıkbalı Nalandil Hanım da bunlardandır.<sup>57</sup> Padişah kadınları için kullanılan haseki, sultan, kadinefendi, ikbal gibi unvanların ne durumlarda verildiğine dair net hükümlerde bulunamayışımızın sebebi her dönem farklı uygulamalarını görmemizden ileri gelmektedir.

Padişah kadınları haremın elit nüfusu içinde statü olarak valide sultandan sonra gelmekteydi. Bu durumu hazineden kendilerine tahsis edilen yüksek maaşlarından ve hizmetlerine verilen cariye sayısından tespit edebiliyoruz.<sup>58</sup> Ancak 18. ve 19. yüzyıllarda padişah kadınlarının ayrıcalık durumu önceki dönemlerde görülen padişah hasekilerinininki kadar belirgin ve net değildir. Baş kadinefendi maaşı kimi zaman diğer kadinefendi maaşlarıyla eşit düzeyde olduğu tespit edilmiş, hatta hazinedar ustanın maaşı bile kadinefendilerle yakın bir çizgide olduğu görülmüştür. Oysa klasik dönemde, bir haseki sultanın maaş geliri diğer şehzade annelerinden kırk, elli kat fazla olabilmıştır.<sup>59</sup> 16. ve 17. yüzyıllarda, hasekilere gösterilen ayrıcalık azalmakla birlikte tamamen de yok olmamıştır. Kadinefendilerin maaş ve tayinatının belli bir standardı yakalamış olması, dolayısıyla aralarındaki uçurumun ortadan kalkması, haremın artık sivrilen isimlerin üstünlüğü ve baskısından çıktığını gösterir.

### 3. 18. Yüzyıl Osmanlı Padişahlarının Harem Hayatları

#### 3.1. III. Ahmed'in Haremi

Sultan III. Ahmed harem hayatına düşkün, çok kadınlı ve çocuklu padişahlar arasında sayılır. Kaynaklar, sayıları 13, 14, 18 ve 21 arasında değişen kadını olduğunu yazar.<sup>60</sup> Otuza yakın kızı ve toplamda elliye yakın çocuğu vardır.<sup>61</sup> 1712 tarihli hediye kaydında ve 1714 tarihli harc-ı hassa defterinde başkadın, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kadınları görülür.<sup>62</sup> Ancak buna rağmen ön plana çıkan bir kadın isminden bahsedemiyoruz. Tabi bu durum alandaki araştırmaların eksikliğinden

<sup>57</sup> Cengiz Göncü, *Harem ve Cariyelik-19. Yüzyıl*, İstanbul 2011, s. 223-224; Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s.124.

<sup>58</sup> Fatih Bozkurt, *III. Mustafa Dönemine Ait Bir Kadının Masraf Defteri*, İstanbul 2016, s.11.

<sup>59</sup> Göncü, *Harem ve Cariyelik-19. Yüzyıl*, s.225.

<sup>60</sup> Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s.79.

<sup>61</sup> BOA, D.BŞM, defter kısmı, nr. 1210; defter kısmı, nr. 12235; TSMA.d, nr. 2357/4. Bayraktar, *Topkapı Sarayı ve Osmanlı Padişahları*, s. 89; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990) 2. Cilt*, s.218; Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s. 83-95.

<sup>62</sup> TSMA.d, nr. 2357/4.

kaynaklanabilir.

III. Ahmed'in başkadını Emetullah<sup>63</sup> Kadın olup kendisi Fatma Sultan'ın annesidir.<sup>64</sup> Kaynaklarda adı geçen diğer kadınları ise şöyledir; Rukiye Kadın, Emine Mihrişah Kadın<sup>65</sup>, Ayşe Kadın<sup>66</sup>, Fatma Kadın, Hatice Kadın, Ümmügülsüm Kadın, Rabia Şermi Kadın, Şahin Kadın, Emine Musalli Kadın, Zeynep Kadın, Gülşen Kadın, Hüsnüşah Kadın, Fatma Hüma-şah Kadın, Hürrem Kadın, Meyli Kadın, Nazife Kadın, Nijad Kadın, Hanife Kadın; İkballeri; Şayeste Hanım, Hatem Hanım.<sup>67</sup>

### 3.2. I. Mahmud'un Haremi

Uzun yıllar kafes hayatı yaşayan Sultan I. Mahmud'un birçok kadını ve farklı hizmetlerde kullanılmak üzere çok sayıda cariyesi olmuştur. Saray haremindeki cariyelerin sayısı ile ilgili ulaşılabildiğimiz en eski liste Sultan I. Mahmud dönemine ait olup, bu listede kadınefendiler için 96, şehzadeler için 76, diğer hizmetler için 277 cariyenin isim ve yevmiyeleri yer almaktadır. Toplamda 456 cariyenin ismi zikredilen defterin ilk yaprakları koptuğu için I. Mahmud döneminde kullanılan en az cariyeye miktarını tespit edebiliyoruz. Yine bu listeye dayanarak I. Mahmud'un altı kadını ve 4 ikbalinin olduğunu görmekteyiz. Ancak kadınefendiler isim olarak değil baş kadınefendi, ikinci kadınefendi şeklinde, ikballer ise isimleriyle gösterilmiştir.<sup>68</sup>

Diğer kaynaklardan öğrenebildiğimiz isimleri şöyledir; Aişe Başkadın, Hatem Başkadın, Alicenap Kadın, Verdina Kadın, Hatice Rami Kadın, Tiryal Kadın. Raziye Kadın. <sup>69</sup> İkballeri; Meyyase Hanım (baş ikbalidir), Fehmi Hanım (ikinci İkbal), Sırrı Hanım (ikbal), Habbabe Hanım (İkbal).<sup>70</sup>

18. yüzyılda padişah kadınları içinde Hacca gidip Hacıye olanları vardır. I. Mahmud'un başkadını Alicenap kadın 1775 yılında Hacca gitmişti, ayrıca Verdina ve

<sup>63</sup> Harem kadınlarına ait murassaat defterinde Emetullah kadın Başkadın olarak gösterilmiştir. TSMA.d, nr. 2821; Harem kadınlarına verilen hediyeleri gösterir defterde de yine Emetullah Kadın'ın ismi başkadın olarak zikredilmiştir. TSMA.d, nr. 10590.

<sup>64</sup> Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, s.47.

<sup>65</sup> Bazı saray mensuplarına ihsan olunan para ve eşyaların kaydolunduğu Harc-ı Hassa defterinde isimleri zikredilmiştir. TSMA.d, nr. 2354.

<sup>66</sup> Alderson Ayşe Kadın'ın "Mihri", "Buhari" ve "Hace" isimleriyle de anıldığını belirtmiştir. A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul 1998, s. 270. Öztuna III. Ahmed'in kadınları arasında Ayşe ismini zikretmez ancak İkballeri kısmında Ayşe Hanım isminden söz eder. Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)*, II, s.218

<sup>67</sup> Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)*, I, s.217-218.

<sup>68</sup> TSMA.d, nr. 8075.

<sup>69</sup> A.D.Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, s. 270; Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s.95.

<sup>70</sup> Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s.95-96; Sakaoğlu, 2008, s.326-328; Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)*, II, s.228-229.

Ayşe adındaki kadınları da Hace olarak anılmaktadır.<sup>71</sup>

Sultan Mahmud'un hiç çocuğu olmamıştır. Hatta bu üzüntüsünü “İki şeyden kâm alamadım, biri evlat biri mehtap.” İfadesiyle çok defa dile getirdiği meşhurdur.<sup>72</sup> Mahmud'un kadınlarından Rami kadın padişahın vefatından sonra İbrahim isminde bir beyle evlendirilmiştir.<sup>73</sup>

### 3.3. III. Osman'ın Haremi

Sultan III. Osman 55 yaşına kadar kafes hayatı yaşamış tahta çıktıktan 3 yıl gibi kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. III. Osman'ın kadınlardan nefret ettiği yazılır. I. Mahmud zamanında sayıları artmış olan hanende, sazende ve rakkaseleri haremden attığı söylenir.<sup>74</sup> Haremde gezerken cariyelerle karşılaşmamak için ayakkabı ve takunyalarının altına ses çıkaran büyük kabarlardan taktırdığı, böylelikle hünkârın yaklaştığını anlayan cariyelerin saklandığına dair tekrarlanan rivayetle ilgili herhangi bir ana kaynağa rastlanılamamıştır.<sup>75</sup>

Osman'ın kadınefendilere, şehzadelere ve saray çalışanlarına ihsanlarının yer aldığı 1755 tarihli bir belgede baş kadın, ikinci kadın ve üçüncü kadınefendiler zikredilmiştir ancak isimleri verilmemiştir.<sup>76</sup> Başka kaynaklardan öğrendiğimiz padişahın dört kadın ve dört ikbali olduğu yönündedir ve isimleri şu şekildedir; Leyla Başkadın, Fülane Kadın, Zevki Kadın ve Ferhunde Emine Kadın.<sup>77</sup>

III. Osman'ın da I. Mahmud gibi çocuğu olmamış, böylece 27 yıl sarayda sultan veya şehzade için doğum şenliği yapılamamıştır.

### 3.4. III. Mustafa'nın Haremi

Sultan III. Mustafa da haremine düşkün bir padişahı, ismi bilinen yedi kadını vardır. Aynü'l-Hayat Başkadın, Mihrişah Başkadın (III. Selim'in Valide Sultanı), Mihrişah Kadın (Şah Sultan'ın Validesi), Fehime Kadın, Rıfat Kadın, Ayşe Adilşah

<sup>71</sup> Kurtaran, *Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, s.39.

<sup>72</sup> Kurtaran, *Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, s.24.

<sup>73</sup> Padişah kadınlarının, padişahın vefatından veya boşamasından sonra başka birisiyle evlenmesine ilk Fatih Sultan Mehmed döneminde rastlıyoruz. Babası II. Murad'ın eşi Halime Hatice Hatun'u babasının adamlarından biri ile evlendirmiş, kendisi de boşadığı eşini Zağanos Mehmed Paşa ile nikâhlamıştır. III. Murad ve II. Mustafa dönemlerinde de benzer evlenmelere rastlanmıştır. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s.139

<sup>74</sup> Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s.97.

<sup>75</sup> Fikret Sarıcaoğlu, “III. Osman”, *DİA*, XXXIII, 458.

<sup>76</sup> TSMA, nr. E. 414/19.

<sup>77</sup> Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990) 2. Cilt*, s.230; Ferhunde Emine kadın'ın padişahın dördüncü kadını olduğuna dair muhallefatını havi defter. Bk. TSMA.d, nr. 5132.

Kadın<sup>78</sup>, Binnaz Kadın.<sup>79</sup> III. Selim'in validesi Mihrişah kadın dışında III. Mustafa'nın aynı isimle bir başka kadını daha bulunduğu tahmin ediliyor. Çeşitli araştırmalarda Mihrişah Kadın III. Selim'in validesi olduğu gibi Şah Sultan'ın da validesi olarak aktarılır.<sup>80</sup> Ancak Eyüp'te Şah Sultan'ın yaptırdığı türbenin kitabesi, bu genel görüşü ortadan kaldırır nitelikte ifadeler taşır. Şah Sultan türbesinin dış kapısı üzerindeki kitabenin üçüncü ve dördüncü beyitlerinde Şah Sultan'ın annesi olan Mihrişah'ın Sultan'ın, ikinci kadını olduğu belirtilmektedir. Sultan Mustafa'nın biri III. Selim'i doğuran ve mehd-i ulya olarak Valide Sultan olan ve diğeri Şah Sultan'ı doğuran ve ikinci kadınlığa kadar yükselen Mihrişah adında iki ayrı hanımından bahsedilmiştir. Mihrişah Valide Sultanın kendi yaptırdığı türbede yattığını ve beş yıl arayla vefat ettiklerini kesin olarak ifade eder.<sup>81</sup> Böylelikle genel görüşün aksine III. Mustafa'nın altı değil yedi kadını vardır.

III. Mustafa'nın saray dışında beğendiği ve görüştüğü Rıfat Kadın adında birinden bahsedilir. Padişah bu kadınla önceleri saray dışında buluşmuş, -sadrazam ve eşi tarafından misafir edilmiş- daha sonra dördüncü kadın olarak hareme alınmıştır. III. Mustafa önceleri Rıfat Kadın'ı gizlice hareme sokmak için sadrazama hattı hümayun göndermiştir. Padişah kimden haremde hangi kadından bu kadar çekiniyordu bilemiyoruz. Ancak daha sonra Rıfat kadını haremine almış, ona nizam verecek kadına yumuşak davranmaması için sadrazamına hattı hümayun göndermiştir.<sup>82</sup>

Padişahların kadınları muğlak bir döneme kadar hem nikâhlı kadınlar hem de köle durumundaki cariyelerden oluşmaktaydı.<sup>83</sup> İlerleyen süreçte çeşitli sebeplerden ötürü nikâh yapmaktan vazgeçmişlerse de dönem dönem düzen bozan padişahlar olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman, II. Osman, Sultan İbrahim ve Abdülmecid gibi az sayıda istisna mevcuttur ve düzen bozdukları için pek hoş karşılanmamıştır.<sup>84</sup>

Birçok kaynakta bahsedilen bu isimlerden başka, d'Ohsson 18. yüzyılda iki sultan'ın –III. Mustafa ve I. Abdülhamid- nikâhı vicdani bakımdan gerekli gördüklerini ve evlendiklerini yazar. Söz konusu kadınlar Müslüman olarak doğdukları için köleleştirilmemiş ve odalık yapılmamışlardır. Her iki örnekte de Sultan, Şeyhülislam'ın huzurunda kızın hür olduğunu beyan edilmiş ve evlilik yemini onun adına

<sup>78</sup> Beyhan Sultan'ın validesi Adilşah hakkında masraf defteri. Bk. TSMA.d, nr. 859.

<sup>79</sup> Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)*, II, 232-233.

<sup>80</sup> Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)* II, 233; Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s.99.

<sup>81</sup> Önkal, Hakkı, "Eyüp Mihrişah ve Şah Sultan Türbelerinin Kitabeleri Işığında Mihrişah Kadın Meselesi", *V. Eyüp Sultan Sempozyumu-Tebliğler*, İstanbul 2002, s. 123-125

<sup>82</sup> Uluçay, *Harem II*, s. 24-29.

<sup>83</sup> Argıt, *Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri-18.Yüzyıl*, s. 57.

<sup>84</sup> Bayraktar, *Topkapı Sarayı ve Osmanlı Padişahları*, s. 92.

yinelemiştir.<sup>85</sup> d'Ohsson nikâhlandıklarını iddia ettiği bu kadınların hür olarak doğduklarını ifade ettiğine göre, bu durumda III. Mustafa'nın nikâhlandığı kadın dışarıdan getirttiği Rıfat Kadın olabilir.

Mustafa'nın kadınları ve kızları hayırseverlikleri ile ön plana çıkmışlardır. Hayır işleri ile meşhur hanım sultanlar deyince akla ilk gelen isimlerden biri III. Mustafa'nın kadınlarından III. Selim'in validesi olan Mihrişah Kadın'dır. Gürcü olduğu ve Cariye olarak saraya alındığı bilinen Mihrişah Kadın 36 yıl sonra sarayda bir şehzade çocuk doğurmuş<sup>86</sup> ve sarayda el üstünde tutulmuştur. Oğlunun padişahlığı sırasında da hayır işleriyle uğraşmış külliye, mektep, cami ve birçok çeşme yaptırmıştır. Dokuz ayrı vakfiyesi bulunan Mihrişah Valide Sultan 1790'dan ölümüne kadar vakıf işleriyle ilgilenmiştir.<sup>87</sup> Yine III. Mustafa'nın kadınlarından Adilşah Kadın, halefleri olan bazı sultanlara kıyasla oldukça mütevazı boyutta ancak saray içinde bulunduğu pozisyonu ve dönemin şartlarına göre hiç de küçümsenmeyecek bir vakıf kurmuştur. Tekfur Sarayı yakınlarında bir cami yaptırmıştır.<sup>88</sup>

### 3.5. I. Abdülhamid'in Haremi

Sultan I. Abdülhamid çok eşi ve çocuklu padişahlar arasında yer almaktadır. Belgelerde isimleri zikredilmese de yedi kadını bir arada görülmektedir. Dönemindeki bazı eserlerde onlara olan ilgisi ve cömertliğinden bahsederken, halkın, haremdeki masrafların fazlalığından rahatsız olduğu da anlatılmaktadır.<sup>89</sup>

Abdülhamid'in eşlerinden bahsederken bazı kaynaklar 10<sup>90</sup>, 11<sup>91</sup> ve 13<sup>92</sup> isim zikretmektedirler. Ayşe Başkadin, Hümaşah Başkadin, Hatice Ruşşah Başkadin<sup>93</sup>, Binnaz Kadın<sup>94</sup>, Muteber Kadın<sup>95</sup>, Misl-i Nayab Kadın, Nevres Kadın<sup>96</sup>, Fatma Şebisefa

<sup>85</sup> Davis, *Osmanlı Hanımı-1718'den 1818'e Bir Toplumsal Tarih*, s. 38-39.

<sup>86</sup> 1725 ve 1761 yılları arası sarayda hiç erkek çocuk doğmamıştır. I. Mahmud ve III. Osman'ın hiç çocuğu olmamış, III. Selim de III. Mustafa'nın ilk erkek evladıdır.

<sup>87</sup> *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar-Hanım Sultan Vakfiyeleri*, ed. Tülay Duran, İstanbul 1990, s. 209-275.

<sup>88</sup> Bozkurt, *III. Mustafa Dönemine Ait Bir Kadının Masraf Defteri*, s.15.

<sup>89</sup> Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, s. 7.

<sup>90</sup> Alderson; Ayşe, Beynaz (Binnaz), Hatice, Nakşidil, Ruşşat, Ayşe, Ayşe Sineperver, Fatma Şebisefa, Hümaşah, Nühketseza. Bk. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, s. 278.

<sup>91</sup> Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s. 105.

<sup>92</sup> Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990) 2. Cilt*, s. 235.

<sup>93</sup> I. Abdülhamid'in başkadını olduğu belirtilen Ruşşah Kadın'a ait varidat defteri. TSMA.d, nr. 6565.

<sup>94</sup> I. Abdülhamid'in kadınlarından olduğu belirtilen Binnaz Kadın'ın muhalefatına dair defter. TSMA.d, nr. 7205.

<sup>95</sup> 1769 tarihli belgede önceki padişahın (I. Abdülhamid'in) Beşinci Kadını Muteber Kadın'a ait hisseler ile ilgili belge için bk. BOA, C.SM, nr. 35/1769.

<sup>96</sup> I. Abdülhamid'in zevcesi Üçüncü Hazinedarı Nevres Kadın'ın çocuk bırakmayarak vefat etmesi sebebiyle mallarının Abdülhamid'in birinci kerimesi Hibetullah Sultan'a temlik edilmesine dair. BOA, C.SM, nr. 28/1415; Hazinedar Nevres Kadın ve Abdülhamid'in kadınlarından Mehtabe Kadın'ın satılan muhalefatına dair defter için bk. TSMA.d, nr. 9982.

Kadın<sup>97</sup>, Mehtabe Kadın<sup>98</sup>, Dilpezir Kadın, Ayşe Sineperver Kadın<sup>99</sup>, Nakşidil Kadın (II. Mahmud'un Valide Sultanı), Mihriban Kadın. İkballeri; Nükhet-seza Hanım (Baş ikbal), Ayşe Hanım.

Kadınefendilerden Ayşe Başkadin, Hatice Ruhşah, Fatma Şebisefa ve Binnaz'ın ayrı vakfiyeleri bulunmaktadır. Kadınlarından Şebisefa cami, Ayşe Sineperver çeşmeler yaptırmıştır. Bu durum Abdülhamid'in kadınlarının nüfuz sahibi olduklarını göstermektedir. Ayşe Sineperver ve Nakşidil kadınefendiler oğulları tahta geçtikten sonra valide sultanlık dönemlerinde müstakil vakıflar kurmuşlardır. Nakşidil Sultan'ın Fatih'te türbesi ve sebili, Alemdağ'da ve Sultanahmet'te çeşmeleri vardır. Abdülhamid'in kadınları gelirleri dolayısıyla bir nebze izlenebilmiştir.<sup>100</sup>

Nikâh yapan ve düzen bozan padişahlar arasında I. Abdülhamid'in adı da zikredilir. I. Abdülhamid beşinci kadını Mütebere ile 1774'te nikâhlanmıştır. Bu nikâh ilgili detaylı bilgilere Abdülhamid'in Ruznamesinde rastlıyoruz.

Padişah nikâhının nasıl gerçekleştirildiğine dair I. Abdülhamid dönemine ait ilk resmi örneği olan bu kaynaktan yer alan ifadeler mealen şöyledir.

*“...Bu belgeden anlaşıldığına göre taraflar vekillerle temsil edilmekteydi. Padişah Mabeyn Odası'nda iken silahdar ağanın tarafından Hırka-i Saadet Odası hazırlanmış, perde ve kapılar kapatılmış, gizlici ve odanın içindeki 'şebeke'de yapılan "akd-i nikâh-ı hazret-i sultani"de padişahın birinci imamı töreni yönetmiştir. Eşref vaktine göre gerçekleştirilen nikâhda "mühr-i müeccele" de konuşulmuştur. Bir gün öncesi halvetin ardından nikâhın gerçekleşmesi, tıraş olunması, Gülhane'de cündilerin seyri, Berat gecesi de olan aynı günde kırktan fazla gulâmın azatlık belgelerinin yazılıp mühürlenmesi, bahşişler dağıtılması ve Yatsı vakti Hırka-i Saadette vaaz dinlenmesi, merasimin öncesi ve sonrasında padişahın izlenebilen davranışları arasındadır.”<sup>101</sup>*

Padişahın haremle ilgili diğer bir şöhreti de Topkapı Sarayı'nda İkballer Dairesi'ni inşa ettirmesidir, ancak bilinen iki ikbali vardır. Dolayısıyla kadınlarından bir kısmının bu dairelere geçtiği de düşünülebilir.

Padişah haremde herkese cömert olmuş özellikle de hamile olan kadınlara

<sup>97</sup> I. Abdülhamid'in altıncı kadını Şeb Sefa Kadın'ın hisselerine dair bk. BOA, C.SM, nr. 44/2201.

<sup>98</sup> I. Abdülhamid'in kadınlarından Mehtabe Kadın'ın muhalefatına dair bk. TSMA.d, nr. 9982.

<sup>99</sup> IV. Mustafa'nın Valide Sultanı; I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan ile validesi (Ayşe Sineperver) kadınefendinin aldıkları maaşlar ve muhasebelerine dair defter için bk. TSMA.d, nr. 6732.

<sup>100</sup> Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul 2002, s.427; Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, s.10; Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar-Hanım Sultan Vakfiyeleri*, s. 391, 485.

<sup>101</sup> Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, s. 9.

daha fazla ihtimam göstermiştir. Harem eğlencelerinde sınırlama getirmemiş, kadınlarına hep güler yüzlü ve iltifatkâr olmuştur.<sup>102</sup> Şehzadelik döneminin kadınlarından olan Hatice Ruşah'a yazdığı mektuplardan da kadınlarına karşı olan gösterdiği ilgi, alaka ve özelde Ruşah'a olan büyük aşkı okuyabiliyoruz.<sup>103</sup> Abdülhamid'in kadınlarına karşı gösterdiği özene dair son bir not da, Sutherland'ın İstanbul'dan yazdığı 1789 tarihli mektubundan aktarılabilir. Mektubunda, sultanın kadınlarına olan ilgisinden bahsetmekte, ancak yalnızca birisine çok bağlı olduğunu ve bu kadının dördüncü hamileliği sırasında gemilerin siren çalmayıp top atmadıklarını ve haremde konuşmaların yüksek sesle yapılmadığını yazmıştır.<sup>104</sup>

Sultan Abdülhamid'in çocuklarına düşkünlüğü, aile yaşamına duyduğu ilgi, kadınları, kızları ve şehzadeleriyle birlikte yaz aylarını Beşiktaş Sahil Sarayı'nda ve Karaağaç'ta geçirdiği bilinmektedir. Kızı Esmâ Sultan'ın giyim kuşamı, eğlence tutkusu, kalfa ve cariyeleriyle mesirelere gidişi, İstanbul hanımlarına örnek olmuştur. Esmâ Sultan, İstanbul çevresinde birçok çiftliğin sahibesi olmuş, Eyüp ve Maçka'da saraylar, Boğaziçi'nde yalılar yaptırmıştır.<sup>105</sup>

---

<sup>102</sup> Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, s.10.

<sup>103</sup> Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, İstanbul 1950, s.91-93; Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı* "Ben kulun siz efendime bu kadar arzu-yu iştirak üzere olup benim bu hüzn ü elem ve kederim ve perişan halime derman ve açılmış yareme merhem olursun ümidiyle sizden şefekat me'mul ider iken gecelerde firaşımıza gelmemek sebep ne ola... Bu gece dahi gelmezseniz bildim ki bana muhabbetin yoktur, benim bu halime düşmanım bile rahmeder, akşam sabah gelüp bir lahza oturmak iş değildir" "Abdülhamid Ruşah'ına kul kurban olsun. Bir kusur ile beni unutma. Benim vücudum türab olunca ben senden geçer isem Allah layıkımı versün, efendim. ...sen benim ben senin. İnşallahü Teala ömrüm oldukça cem' oluruz. Canım efendim benimle (barış?) ayağına yüzüm sürerek reca ederim".

<sup>104</sup> Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, s.14.

<sup>105</sup> Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, s.427.

### III. BÖLÜM

#### 18. YÜZYILDA HAREM DAİRESİ'NDEKİ TAMİRAT VE EKLEMELER

##### A. Osmanlı Saraylarında Harem'in Kuruluşu

Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi Bursa Yenişehir'dir. 1299 İznik kuşatmasından önce Osman Gazi'nin buraya gelip taht kurduğu, mamur ettiği ve kuşatmayı buradan yürüttüğü kaynaklarda yazılıdır.<sup>106</sup> Matrakçı Nasuh'un Yenişehir minyatüründe saray kalıntılarına yer vermiş olması, saraya ait olduğu tahmin edilen bir hamam kalıntısının bugün hâlâ mevcut oluşu ve bu mevkinin asırlardır Saray-önü olarak isimlendirilmesi burada mütevazi bir padişah sarayı olduğunu düşündüren sebeplerdir.<sup>107</sup> Bu hamam kalıntılarında kadınlar ve erkekler için ayrı bölümler bulunduğu da göz önüne alındığında varlığı iddia edilen bu sarayda bir Harem dairesinin mevcut olduğu düşünülebilir.<sup>108</sup> Dolayısıyla ilk Osmanlı harem dairesinin burada kurulmuş olduğunu tahmin edebiliriz.

Osmanlı'nın bilinen ilk teşekküllü sarayı olan Bursa Bey Sarayı'nda ise haremin varlığı kesin olmamakla beraber bazı iddialar mevcuttur. 14. yüzyıl seyyahlarından Seyyid Kasım'ın 1324 yılındaki Bursa ziyareti esnasında, burada harem ağaları için kullanılan "Tavaşi" sıfatında bir kişi adına vakfiye tanzim edildiğini görmüştür. Yine aynı seyahatname yazarı, değinmiş olduğu başka bir vakfiyenin şahitleri arasında da "İvranköş-ı Hadım" adında bir ismin geçmiş olmasından yola çıkarak buradaki hadım sıfatıyla anılan şahsın da bir harem çalışanı olabileceğini iddiasını desteklemek üzere ileri sürmüştür.<sup>109</sup>

1361'de Edirne'nin fethedilmesi ve buranın kısa bir süre sonra başkent olmasıyla birlikte burada bir de saray inşa edilmiştir. Bu saraylardan ilki I. Murad tarafından 1364/65'te Kavak Meydanı'nda kurulmuştur.<sup>110</sup> İkinci sarayın inşasına ise Tunca Nehri'nin batısında 1450 yılında başlanmıştır. 1451 yılında inşaat bir süre

<sup>106</sup> Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşıkî, *Tevârih-i Al-i Osman, Osmanlı Tarihleri-I*, haz. Nihal Atsız Çiftçiöğlü, İstanbul 1947, s.105; Neşri, *Cihannuma, I. Cilt*, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Ankara 1989, s.45.

<sup>107</sup> Sezai Sevim, "Osmanlı'nın Kuruluş Devri Saray Anlayışı ve Bursa Sarayı", *Bursa'da Zaman*, sayı:10 (Bursa 2014), s.20.

<sup>108</sup> Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri: 630-805 (1230-1402)*, I. Cilt, İstanbul 1966, s. 15-16.

<sup>109</sup> Hakan Yılmaz, "Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri", *TAC Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi* sayı: 7 (İstanbul 2015-2016), s. 60.

<sup>110</sup> Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III. Kitap, II. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, 2011, s.591

durmuş ancak yine o yıl içinde Fatih Sultan Mehmed tarafından devam ettirilmiştir. Daha sonraki devirlerde de kullanılan ve Gözyaşı Sarayı olarak da bilinen saraya Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, I. Ahmed, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ile III. Ahmed yeni yapılar ekleyerek genişletmişlerdir.<sup>111</sup>

Edirne Sarayı'nın harem kısmının beşinci meydanda olduğu ve burada Valide Sultan Taşlığı ve Dairesi, Şehzadeler Mektebi, Kadınefendiler Dairesi, Hasekiler Dairesi, Şehzadegân Dairesi, Kalfalar Dairesi, Sultan Mehmed Han Dairesi, Sultan II. Ahmed Han Dairesi, Hünkâr Sofası ve Hamamı, Cariyeler Dairesi ve Hastalar Sofası'ndan oluşan bir teşkilattan söz etmek mümkündür.<sup>112</sup>

Osmanlı saray haremının mimari teşkilatlanmasının ilk örneği olan Edirne Sarayı'nın haremi, Topkapı Sarayı'ndaki gibi Enderun Avlusu ile Alay-Divan Meydanı'ndan oluşan selamlık bölümünün yanına kurulmuş ve orada genişlemiştir. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra ilk sarayı olan Saray-ı Cedid-i Amire'yi Beyazıt'ta bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin merkez binasının olduğu yere yaptırmıştır. Osmanlı hanedanı III. Murad zamanına kadar bu sarayda yaşamışlardır. İlk zamanlar devlet işlerini de buradan yürütmüşlerdir. Ancak şehrin ortasında serbest, mesafeli ve güvenli bir saray yaşantısına uymayan konumundan dolayı kısa bir süre sonra Topkapı Sarayı'nın yapılmasıyla sadece hanedanın evi olarak işlevini yürütmüştür. 1478'de tamamlanan Topkapı Sarayı'na Saray-ı Cedid adı verilince Beyazıt'taki saray Saray-ı Atik yani Eski Saray olarak anılmaya başlanmış ve hanedan bir süre daha burada yaşamaya devam etmiştir. Harem kurumlaşmasının ilk örneği olan Beyazıt'taki Eski Saray, sisteme eğitilmiş cariye yetiştirerek, padişah ve haremi tamamen yeni saraya taşındıktan sonra bile önemini korumuştur.<sup>113</sup>

Bugünkü Topkapı Sarayı Müzesi içindeki Harem Dairesi'nin Fatih Sultan Mehmed devrinden kalma kısımları olup olmadığı uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Topkapı Sarayı'nda Harem'in bir başından diğer başına uzanan alt kat koridoru olan Altın Yol'un kenarında küçük bir harem yapılaşmasının oluştuğuna dair bilgiler vardır. Topkapı Sarayı'nın 1935-1945 yıllarında restorasyonunu yapan Ekrem Hakkı Ayverdi ve İ. Aydın Yüksel'in birlikte yayınladıkları "İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi" adlı kitapta harem dairesinin Fatih devrinde var olduğu kesinlikle iddia edilmektedir. Selma Emler ve Tahsin Öz de bu görüşe katılmışlardır. Kitapta geçen "*Harem kısmı saray*

<sup>111</sup> Erdal Eren, "Mimari Açısından Geçmişten Günümüze Osmanlı Sarayları", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne 1995, s. 39.

<sup>112</sup> Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s.86-92.

<sup>113</sup> Esemeli, "Harem", *DİA*, XVI, 139-140.

*sahası içinde ufak bir yer işgal eder” fikrini 1960-70 yılları arasında Topkapı Sarayı Harem Dairesi’nde restorasyon projelerini üstlenen Mualla Anhegger kabul etmez. Yeni Saray’da o devirde kesinlikle harem olmadığını Altın Yol üzerindeki birkaç binada sadece sekiz yaşını aşan tahsil çağındaki şehzadelerin lalaları ve hocaları ile oturdukları binalar olması ihtimali üzerinde durmuştur. Bugün harem dairesinin bulunduğu yerde görülebilen bazı yapı kalıntılarının, Fatih devrinde mevcut olduğu bilinmekte, fakat ne maksatla kullanılmış oldukları kesin olarak söylenememektedir.<sup>114</sup>*

15. yüzyıldan bugüne ulaşmış arşiv malzemesinin azlığı nedeniyle Fatih Sultan Mehmed’in sarayında bir harem bulunduğunu kesin olarak belirlemek kolay değildir. Ancak eski kaynaklardaki bazı değinmeler var olduğunu düşündürmektedir. Kritovoulos 1465’te sarayın oğlanlar bölümünü tamamlayan bir de kadın dairelerinin varlığından söz eder. Promontorio, Fatih’in haremindeki dört yüz kadının yaklaşık yüz ellisinin Yeni Saray’da yaşayıp, geriye kalanının Eski Saray’da yaşadığını belirtmiştir. Promontorio’nun “hanımların ikinci sarayı” diye söz ettiği Eski Saray’ın Harem’i de hadımlarca yönetilirdi. Alvise Sagundino 1499’da II. Bâyezid’in sarayında on kadının yaşadığını, seksen kadının da saray dışında kaldığını söylüyor. Contarini, ayrıca Bâyezid’in ara sıra Eski Saray’da oturan kadınları ziyaret ettiğini de söylemektedir. Menavino, eski sarayda iç oğlanıyken, II. Mehmed her gelişinde, Yeni Saray’a dönmeden üç ya da dört gün orada kaldığından bahseder. Evliya Çelebi de II. Mehmed’in Eski Saray’ı haftada iki kez ziyaret ettiğini, diğer zamanlarını Yeni Saray’da geçirmesi Topkapı’nın tam anlamıyla bir konut işlevi görmediğini ancak orada gerektiğinde kalabileceği ufak çaplı da olsa bir harem teşkilatından bahsedilebilmektedir. Ancak Hünkârın buraya ailesini taşımadığı, sadece seçkin cariyesiyle kaldığı tahmin edilir.<sup>115</sup>

Topkapı Sarayı’nın inşa edilmesinin ardından Beyazıt’taki Eski Saray’ın Harem olarak kullanıldığı, Topkapı Sarayı’nda ise yönetim ve selamlık işlerinin yürütüldüğü bilinmektedir. Eski Saray 1540 senesinde bir yangın sonunda tamamen yandığı için Kanuni tarafından Mimar Sinan’a yeniden yaptırılmıştır. Harem Eski Saray’dan Topkapı Sarayı’na taşınma tarihi, bazı tarihçiler tarafından 1541 yılı ve bazıları tarafından da 1550 yılı olarak ifade edilmiştir. Yani her iki halde de Kanunî zamanında naklin yapıldığı kesindir. Ancak Osmanlı padişahları, III. Murad zamanına kadar Eski Saray’ı tam olarak terk etmemişlerdir.

<sup>114</sup> Mualla Anhegger, “Fatih Devrinde Yeni Sarayda’da Harem Dairesi (Padişahın Evi) Var mıydı?”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, VIII (İstanbul 1979), s. 27.

<sup>115</sup> Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar*, s. 209-210.

*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nde yer alan harem Kanuni devrinde kurulduğu yönündeki görüşe Topkapı Sarayı'nda incelemeler yapan ilk yabancı araştırmacılardan Penzer ve Miller de katılmakta, harem Eski Saray yangınından sonra, yani Kanuni devrinde kurulduğunu belirtmektedirler. Eski Saray'da çıkan yangın üzerine Hürrem Sultan'ın Yeni Saray'a taşınması ile Topkapı Sarayı'nda daha kurumsal bir harem teşkilatının temelleri atıldığı da iddia edilmiştir. Ziya Erkins ve Çağatay Uluçay'ın görüşleri ise harem III. Murad tarafından Mimar Sinan'a yaptırıldığı, III. Murad Yatak Odası ile kurulmaya başlandığıdır. Araba kapısı üzerinde yer alan kitabe bu görüşü doğrular niteliktedir.<sup>116</sup>

1526-29 yılları arasında Mimarbaşı Alaeddin'in sorumluluğunda Yeni Saray haremının yenilendiği ve büyümeye başladığı anlaşılmaktadır. 1541 yılında ise Eski Saray yangınından sonra padişah ailesinin maiyeti ile beraber Topkapı Sarayı'na taşındığı bilinir. Saray haremının tam teşkilatlı olarak kuruluşu muhtemelen bu tarihe rastlar.<sup>117</sup> Hürrem'in çocuklarıyla beraber buraya taşınması, ailenin hizmetinde olanların da taşınmasını gerektirmiş dolayısıyla mimari anlamda bir takım düzenlemelere gidilmiş olmalıdır. Ancak harem üç katı büyümesi ve bugünkü şeklini alması III. Murad zamanında olmuştur.

### **1. Topkapı Sarayı'nda Harem Dairesinin Büyümesi**

Fatih Sultan Mehmed zamanında yapımına başlanılan Topkapı Sarayı, yaklaşık dört yüzyıl hem Osmanlı padişahlarının evi hem de devletin yönetim merkezi olarak kullanılmıştır. Bu uzun zaman içerisinde yangın, deprem gibi felaketler ve çeşitli dış etkiler sarayda zorunlu imar faaliyetlerini doğurmuştur. Hasar gören yapılar onarım görmüş, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere dönem dönem saraya çeşitli ilaveler yapılmıştır. Mekânların bölünmesi veya yeni mekânların eklenmesi, sarayın sürekli olarak planının değişmesine sebep olmuşsa da Fatih Sultan Mehmed'in sarayda oluşturduğu temel plan aynı kalmıştır. 15. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl ortasına kadar devam eden onarımlar, ekleme ve bölmeler, gerekli görülen yerlerde amaca yönelik yapılan müdahaleler olarak kabul edilebilir.<sup>118</sup>

Harem dairesindeki binaların temelleri, inşa amaçları ve eklemeler sonrasındaki

---

<sup>116</sup> Hakan Denizer, *Harem'de Geleneksellikten Batılılaşmaya Geçişin Araştırılmasında Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarının Mimari Açısından Karşılaştırılması*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s.6.

<sup>117</sup> Esemeli, "Harem", s.142.

<sup>118</sup> *Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi'nin 10 Ekim 1915 Tarihli Raporu.*

kullanım amaçları, hiyerarşik düzeni ve hatta kronolojisi ile ilgili olarak kesin bilgiler vermek pek mümkün değildir. Ancak kitabeler, mimari üsluplar ve tarihsel olaylara dayanılarak bazı tahminler yapılabilmektedir.<sup>119</sup>

Kuruluş zamanında Fatih Sultan Mehmed döneminde harem sadece temel bölümlerinin inşa edilmiş ancak zaman içinde ilaveler ve tamiratlarla devamlı bir hareketlilik ve sürekli bir değişim yaşanmıştır. Fatih'in halefleri II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim'in saray mimarisine müdahalesi ve katkıları sınırlıdır. Altın Yol, Kuşhane Mutfağı, Selim (Mabeyn) Kulesi, Eski Hasekiler Dairesi harem erken dönem yapılarıdır. Kanuni zamanında harem eski saraydan yeni saraya nakil olmasıyla harem tam anlamıyla genişlemeye başlamıştır. Sarayın en kapsamlı ve geniş ölçüde değişimi bu dönemde, Mimarbaşı Alaaddin marifetiyle olmuştur. Birinci, ikinci ve üçüncü avluya müdahalelerinin yanı sıra harem mimarisine de yön vermiştir.<sup>120</sup> Yapı strüktürlerinin incelenmesi sonucunda harem mimari ve yapı özelliklerine göre, Valide Taşlığı etrafındaki yapılaşmanın harem ilk kurulan mahalli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yapılara büyük ilavelerin yapılması ve harem esas planının oluşturulması Mimar Sinan eliyle III. Murad devrinde yaşanmıştır. Bina ihtiyacı arttıkça, asma ve ara kat ilaveleri, eski ayakların üzerine yeni setler, avlular etrafına eklenen daireler ile harem gittikçe genişleyen kompleks bir yapıya dönüşmüştür. Haremde ikinci büyük inşa faaliyeti ve aslında yeniden kurulması IV. Mehmed döneminde gerçekleşen 1662 ve 1665 yangınlarından sonra olmuştur. Yangın sonrası tamir, temelden yeniden inşası ve yeni eklemeleriyle harem, tamamı kargir olarak baştan inşa edilmiştir.<sup>121</sup>

18. yüzyılda da harem dairesine ilaveler ve onarımlar devam etmiştir. Bu dönemde mimari karakter kargir saray tarzından ahşap konak ve ev mimarisine dönüşmüştür.<sup>122</sup> III. Osman Köşkü ve İkballer Dairesi harem dairesinde, bu dönemin karakterini yansıtan en güzel örneklerdir.

## **B. 18. Yüzyılda Osmanlı Mimarisi**

18. yüzyılda başlayan Batı'ya öykünme ile Osmanlı Devleti birçok alanda yenileşmeye gitmiştir. Avrupa'ya gönderilen sefirlerin aktardıkları ve İstanbul'a gelen

<sup>119</sup> Hatice Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014, s.323.

<sup>120</sup> Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar*, s.47.

<sup>121</sup> Muhtar Ayhan Uncuoğlu, *Topkapı Sarayı Çinileri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s. 20.

<sup>122</sup> Sedad Hakkı Eldem-Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, Ankara 1982, S. L.108.

yabancıların taşıdıkları dünya vizyonu sayesinde Avrupa ile ilişkiler kuvvetlenmiş, yenileşme hızlanmıştır. Osmanlı kentlerinin batılılaşmasında en görünür alan mimari olmuştur. Bu bağlamda III. Ahmed döneminde iç mekân bezemelerinde yeni bir üslup oluşmaya başlamış ve bunun ilk örnekleri saray ve çevresinde görülmüştür. Topkapı Sarayı haremde bunun ilk örneğini III. Ahmed Yemiş Odası'nda görmekteyiz. Bu yeni üslupta, taş oyma ve boyalı bezemelerde, klasik dönemin hatayi üslubunun yeni ve son aşaması olarak, zarif bitkisel motifler kullanılmıştır. Bu odadaki bezemelerde meyvelerin kullanılmaya başlandığını görüyoruz ancak, meyve çizimleri henüz çekingen bir şekilde tasvir edilmiştir. Rokoko üslubunu yansıtan bezemeler, I. Mahmud dönemi ile birlikte yoğun bir şekilde hissedilmiştir.<sup>123</sup> Fransız tesiri olan rokokonun Osmanlı sanatına yansıdığı aşikârdır. Ancak dönemin sanatkarları bunu dışarıdan alıp kopya etmemiş, bu sanatın inceliklerini hazmederek, milli kalıplar içine dökmek suretiyle, yeni bir Türk Rokokosu üslubu oluşturmuşlardır. 18. yüzyılın ilk yarısında mimarideki Batı etkisinin özelliği, tekil örneklerden oluşmuş ve bu dönemde yaygın bir etki gösterememiştir. 1740'dan sonra ise mimari elemanlardan planlara kadar yaygın bir şekilde Batı mimarisi etkisi kendini göstermeye başlamıştır. Mimar Sinan'dan bu yana gelen klasik üsluptan ayrılarak, Barok tarzın etkisiyle mimari yapılarda, köşe ve gömme sütunlar, ikili ve üçlü sütun grupları, yivli, volütlü, akant yapraklı sütun başlıkları, çok kıvrımlı ve dalgalı kemerler, S ve C kıvrımları gibi eğrisel biçimler, büyük içbükey profiller, istiridye kabuğu, eliptik madalyonlar, kütle kompozisyonunda yeni arayışlar, ışık gölge ve illüzyon oyunları ile derinlik, iç mekân duvar bezemelerinde yapı perspektifi gibi yeni biçimler kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı mimarisinde sıklıkla görülen duvar bezemelerindeki üç boyutluluk, 18. yüzyılda Topkapı Sarayı'na eklenen III. Osman Köşkü'ndeki kullanımı bu barok özelliğin ilk örneklerindendir. 18.yüzyıl harem yapılarından olan I. Abdülhamid Odası mimari planı itibariyle geleneksel Osmanlı tarzında olmasına rağmen rokoko üslubunda bezenen güzel bir iç mekân örneğidir. Bu yenileşme sürecinin mimariye etkisi saray kanalıyla öncelikle İstanbul'a sonra diğer Osmanlı kentlerine yayılmıştır.<sup>124</sup>

Mimaride batılılaşmayla birlikte yaşanan değişiklikler en belirgin olarak saraylarda özellikle de harem dairelerinde gözlenebilir. Harem dairesinin kullanıldığı dönemde dış dünyaya kapalı olması ve Cumhuriyet döneminde de Sarayın müzeye çevrilerek

<sup>123</sup> Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2016, s. 499-500.

<sup>124</sup> Soner Şahin, *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 238; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2016, s. 502-537.

korumaya alınması ile mimari anlamda genel özelliklerini en iyi koruyabilmiş bölüm olarak kabul edilebilir.<sup>125</sup> (EK B.1)

### **C. 18. Yüzyılda Harem Dairesi'ne Eklenen Yapılar ve Tamirat Gören Mahaller**

1665 yılındaki harem yangınından sonra, harem dairelerinde tercih edilen kargir yapılanma ve çini ağırlıklı bezeme, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerini ahşap karakterli daire ve odalara bırakmıştır. Ahşap panoların kullanımı III. Ahmed döneminden itibaren başlamış, Yemiş Odası olarak bilinen mekânda ilk kullanım örnekleri gözlemlenmiştir. 18. yüzyılın ortalarından itibaren de Batı kökenli süsleme unsurlarının kullanımı artmış; plastrlar, profilli silmeler, ithal çiniler, aynalar ve duvar resimleri gibi mimari detaylar harem dairelerinde çokça kullanılmıştır. Rokoko üslubu Osmanlı mimarisinde kullanım amacı ve zevkine göre kendine has yeni şeklini alarak ve yeniden yorumlanarak “Türk rokoku” denilen bir tarz oluşturulmuştur. I. Abdülhamid döneminden sonra ise Batı'dan alınan üslup neredeyse birebir kopya edilmeye başlanmıştır.<sup>126</sup>

18. yüzyılda hareme yapılan ilk eklemeler III. Ahmed tahta çıktıktan kısa süre sonra 1704 tarihinde valide sultan dairesinde yapıldığı düşünülmektedir. Tarih-i Raşid'de, haremdaki yapılaşma ile ilgili şu bilgi verilmiştir:

*“Bina-yı Kasr-ı Cedid der Harem-i Hümayun. Ferman-ı hümayun sadır olduğu üzere nefis-i nefis-i hümayun için Valide Sultan İsmetüha Hazretleri Dairesi'nde, merkez-i daire-i saray-ı behişt-asa olan tahtani bir oda üzerine müceddeden fevkani bir kasr-ı âli ve bir oda binasına ferman-ı hümayun ile ihtimam ve itmam olundu”*.<sup>127</sup>

Çelebizade 1137'de Tekfur Sarayı'nda yeni kurulan çini kârhanesinde güzel çiniler imal edildiğinden bahseder.<sup>128</sup> Bu durumda III. Ahmed döneminde yapılan binalarda Tekfur sarayı üretimi çinilerin kullanıldığı söylenebilir.<sup>129</sup>

Batılılaşmanın ilk örnekleri III. Ahmed döneminde Beşir Ağa marifetiyle harem dairelerinde uygulanmıştır. Beşir Ağa, özellikle I. Mahmud döneminde haremden geniş

<sup>125</sup> Denizler, *Harem'de Geleneksellikten Batılılaşmaya Geçişin Araştırılmasında Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarının Mimari Açısından Karşılaştırılması*, s.2-4.

<sup>126</sup> Sezim Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 83-84.

<sup>127</sup> *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, II, haz. Abdulkadir Özcan vd., İstanbul 2013, s. 725.

<sup>128</sup> *Çelebizade Asım Tarihi - Transkripsiyonlu Metin*, haz. Ali Aktaş, 2008, s.116.

<sup>129</sup> *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, İstanbul, 1933, s. 154.

ölçekte onarım faaliyetlerine girişmiştir. Birçok mahallin kapı kitabesinde I. Mahmud'un adına rastlamamız bunun göstergesidir.

1731 tarihli bir defterdede Saray-ı Cedid'de hane-i hassada eskimiş olan hamamın yeniden bina olunması ve kısmen bozulan iki aded hamamın gerekli olan yerlerinin yeniden yapılması için keşif emri verilmiştir.<sup>130</sup> Tamirat ve tadilat işleri dışında I. Mahmud döneminde, III. Osman köşkünün inşası da başlatılmıştır.

III. Osman döneminde, kendinden önce başlatılan inşaatları tamamlanmış ve gerek görülen yerlerde onarım faaliyetleri yürütülmüştür. Bu döneme ait bir arşiv belgesinde haremi hümayunda padişaha ait kebir kasır, aynalı kasır ve fiskiyeli kasır ile iki aded yatak odası, iki aded büyük çinili oda, bir aded abdesthane ve bir de ceviz odası olarak adlandırılan mahallerin tavanları belli bir yere kadar sıva ve boyalarının yapıldığı ayrıca diğer eksikliklerin giderildiğinden bahseder. Ayrıca aynı defterde Valide Sultan, Kadınefendiler, Karaağalar ve Cariyeler dairelerinde de bir takım onarımların yapıldığından bahsedilmiştir.<sup>131</sup>

I. Mahmud'un başlattığı III. Osman Köşkü'nün inşası bu dönemde bitirilmiş ve köşkün adı da III. Osman Köşkü olarak verilmiştir. Haremin batı cephesinde ulaşılabilecek son sınıra kurulmuş ve cepheyi tümüyle değiştirmiştir. Rokoko, Barok ve Rocaille tarzın en güzel örnekleri III. Osman ile III. Selim dönemleri arasında bu mahalde yapılan dairelerde görülebilir.<sup>132</sup> Saray için İspanya'dan mermer taşı ve çini getirtilmiş<sup>133</sup> böylece sarayda ithal çini kullanımı III. Osman Devri'nde başlamıştır. 18. yüzyıl boyunca Kütahya çinileri, Tekfur Sarayı çinileri ve Avrupa üretimi çiniler bir arada kullanılmıştır. Ayrıca farklı yüzyıllara ait çinilerin de aynı odada bir arada kullanıldığı görülmüştür. Bu uygulamalarda çoğu zaman üslup birliğinden söz etmek pek mümkün değildir.<sup>134</sup>

Haremde dekoratif eleman olarak ayna kullanımı ilk kez Hünkâr sofasında, III. Osman zamanında olmuştur. Daha sonra I. Abdülhamid Aynalı Oda'da ve III. Selim Mihrişah Valide Sultan Dairesi'nde bu uygulamayı sürdürmüşlerdir.<sup>135</sup> III. Osman Köşkü ve Gözdeler Dairesi'nde kullanılan balkonlar Batı tarzı yeniliklerin mimari biçime de etki ettiğinin işaretçisidir. Yine bu dönemde Şehzadeler zindanındaki duvarın

<sup>130</sup> TSMA.d, nr. 10136/4.

<sup>131</sup> D.BŞM, defter kısmı, nr. 42279/43.

<sup>132</sup> Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1994, s. 288.

<sup>133</sup> BOA, Cevdet-Saray Mesalihi, nr. 125/6274.

<sup>134</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.316.

<sup>135</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.82

alçaltılmasına ve pencerelerin açılmasına izin verilmiştir.<sup>136</sup>

III. Mustafa döneminde 1766 Mart'ında haremde bir takım tamirat çalışmalarına başlanmıştır.

Şehzadeler Hamamı, şimşirlik dairesinin duvar ve hamamı, ağalar dairesinin abdesthanesi ve hamamı, hazinedar ağanın sultan kapısı üstündeki kahve odası, kalfa yeri, ağa bağçesindeki su kuyusu dolabı, kadınefendiler avlusunda pencere kafesleri ile has oda kapısı üzerinde tel örme pencere ve dışardaki şadırvanı, tamir görmüş ve 22 Mayıs'a gelinceye kadar yapılan bu çalışmalar için toplamda 18 para 750 kuruş masraf yapılmıştır.

Mayıs 1766'da yaşanan Büyük İstanbul depremi sebebiyle sarayda büyük yıkıntılar olmuştur. Padişahın emriyle harem dairesinde ve diğer dairelerde "Şehremini Seyyid İbrahim Efendi marifetiyle"<sup>137</sup> onarımlar geniş kapsamlı olarak bir yıl daha devam etmiştir.

1766 depreminden sonra haremde büyük ve küçük yirmi iki adet kubbe hedm olmuş, on yedisi ahşap, beş adedi kargir olan kubbe ve tavanlar, yeniden inşa edilmiştir. Yine harem dairesinde yirmi baş adet kargir ocak hedm olmuş ve yeniden inşası yapılmıştır. Sultanın dairesi, şehzadeler dairesi ve karaağalar mahalinde; darüssaade ağası, hazinedar ağa ve müshap ağaların odaları ile bodrumdaki üç adet dairenin derz, sıva, cam çerçeveleri, tahta döşemeleri yenilenmiştir. Taht odası önündeki kasrı hümayunda kırılan camlar ve üç adet ocak ile üst bahçenin tarhları ve altında kemerlerin derz ve sıvası yapılmıştır. Bahsedilen dairelerin kurşun tebdili ve taht odasının perde, hasır gibi iç mekân düzenlemeleri yapılmıştır. Aynı belgede sarayın diğer bölümlerindeki detaylı onarımlardan da bahsedilmiştir.<sup>138</sup>

Deprem sebebiyle Karamürsel'den "Yeni Sarayın münhedim olan ebniyesini tamir için" çok miktarda taş ve külhan taşı istenmiştir.<sup>139</sup>

I. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, haremde geleneksel yapı ve kurallar değişmeye başlamış, padişah kadınları haremden koparak Mabeyn-i Hümayun Taşlığına taşınmışlardır. Mabeyn Taşlığı'na ahşap olarak Gözdelers Dairesi ve Abdülhamid'in Mabeyn Odası yapılmıştır. Yeni yapılan odalarda ve haremde çeşitli dairelerinde ilk defa duvar resimlerinde mimari öğeler kullanılmıştır. Bu resimlerde geleneksel minyatür sanatının detaycı yaklaşımını korunmakla birlikte, Batı resminin ışık-gölge,

<sup>136</sup> Flachet, Jean-Claude, *Observations sur le commerce et sur les art*, 2. Cilt, Lyon 1766, s.202'den naklen Penzer, Norman Mosley, *Harem*, çev. Hakan Abacı, İstanbul 2015, s.55.

<sup>137</sup> TSMA.d, nr. 7722/ 1; BOA, Cevdet-Saray Mesalihi, nr. 160/8026.

<sup>138</sup> TSMA.d, nr. 7722/ 1. (Bkz: Ek A. 1)

<sup>139</sup> Cevdet-Saray Mesalihi, nr. 139/ 6965; nr. 135/ 6771.

boyut, perspektif kurallarına da uyulmaya çalışılmıştır. <sup>140</sup>

I. Abdülhamid dönemine ait 1774 tarihli bir defterde haremde bir adet büyük ve iki adet küçük oda ile mâbeyn ve altında köşk olan mahalde durvarlarına taş; sıva ve boyalarına kireç ve horasan koyulması emri verilmiştir.<sup>141</sup>

Harem'deki onarımlar çoğunlukla saray için çalışan Darüssaade Ağası, Başkapı Gulamı, Yayla Başkapı Gulamı, Hazine Vekili Ağa, Sermimar, Şhremini veya Bina Emmini vasıtasıyla yaptırılmıştır.<sup>142</sup>

## 1.Karaağalar Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar

Haremde yalnızca kadınlar yaşamıyordu. Burada kadınların korunması amacıyla görevlendirilen erkek köleler yani “harem ağaları” da bulunmaktaydı. Bunlar Karaağalar olarak da adlandırılır. Hanedan üyelerinin ve cariyelerinin yaşadığı harem muhafazasından sorumluydular ve başlarındaki kişiye de Darüssaade Ağası denilmekteydi.<sup>143</sup>

Karaağaların yaşadığı Taşlık, harem mekânlarının başlangıcını oluşturmaktadır. Burada Karaağaların nöbet yeri, Karaağalar Dairesi, Karaağalar Mescidi, Darüssaade Ağası Dairesi, Şhzadeler Mektebi ve mektebin karşısında Musahibler ve Cüceler ile Hazinedar Ağa Daireleri bulunmaktadır. (EK B.2) Taşlığın devamı, Cümle Kapısı ve nöbet yerine, kapının sağından da Altın Yol'a bağlanmaktadır. Sol tarafından cariyeler koridoruyla Cariyeler Taşlığı'na, ortadaki kapıyla da Valide Sultan ve Hasekiler Dairesi'ne geçiş sağlanmaktadır.

Karaağalar Koğuşu, Kubbealtı ve Dış Hazine'yle bitişik durumdadır ve yedi sütunlu revakın arkasında üç katlı bir yapıdır. Darüssaade Ağası'nın yardımcılarında Başkapı Gulamı birinci katta üst katlarda ise kıdemlerine göre ortanca, hasıllı ve acemiler olarak ayrılan Karaağalar'ın koğuşları bulunmaktadır.<sup>144</sup> Karaağaların iç avluları dağınık ve karışık bir formda ancak sadeliğiyle neredeyse modernist bir yapıdadır. Birinci kat odaları Fransız modasını temsil etmesine rağmen Avrupa çiçek motifleri değil geleneksel Osmanlı çiçekleriyle değiştirilmiş Türk üslubuna

<sup>140</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.82

<sup>141</sup> BOA, D.BŞM.BNE.d, nr. 15984.

<sup>142</sup> TSMA.d, nr. 3128; nr. 3129; nr. 4462; nr. 494.

<sup>143</sup> Hathaway, *Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, s. 23.

<sup>144</sup> Altındağ, Ülkü, "Darüssaade", *DİA*, IX, 2.

çevrilmiştir.<sup>145</sup>

Karaağalar'ın başı olan Darüssaade Ağası'nın dairesi Karaağalar Koğuşu'nun yanında ve 16. yüzyıl sonlarında yapıldığı düşünülen iki katlı bir yapıdır. Alt katında Darüssaade Ağası için odalar ve hamam, ikinci katında da Şehzadeler'in özel ders aldıkları Şehzadeler Mektebi bulunmaktadır. Yapı, gördüğü işlevin önemine uygun olarak, kaliteli bir işçilikle ve özenle yapılmış, çinilerle süslenmiştir.<sup>146</sup>

Darüssaade Ağası Dairesi'nin, 1665 harem yangınından sonra onarım gördüğü, kullanılan 17. yüzyıl İznik ve Kütahya çinilerinden anlaşılmaktadır. Yapı son şeklini 18. yüzyılda, Darüssaade Ağası Beşir Ağa zamanında almıştır. 18. yüzyılda Osmanlı Sarayı'na giren barok üslubun ilk süsleme örnekleri en zengin şekliyle bu bölümde görülebilir. Bu da Beşir Ağa'nın haremdeki üstün mevkii ve yenilikçi tavrıyla olmuştur. Alt kattaki hamam bölümünde ve merdiven boşluğunda, 18. yüzyıl üretimi İtalya ve İspanya çinileri kullanılmıştır. Yine bu dönemde mekândaki klasik ocağın yerini barok detaylı bir alçı ocak almıştır. Aynı üslup örtü sistemindeki renkli kalemişlerinde de görülür. Hamam ve çeşmelerdeki mermer kabartmalar da sarayda barok üslubun ilk uygulamalı örnekleridir. Binanın zemin katındaki baş odasının tavanı da bu yüzyılda alçaltılmıştır.<sup>147</sup>

Üst katta, kat sahanlığına bir holle bağlı olduğu Şehzadeler Mektebi'nin divanhanesi vardır. Bu mekân, kubbeli orta alan ve iki tarafı tekne tavanlı dikdörtgen odalardan oluşur. Orta mekânın duvarları Kabe resimli renkli çinilerle kaplıdır. 17.yüzyılda duvarları, orta şeridin alt ve üst tarafında panolar, geometrik desen ve altın tezhibiyle döneminin tipik iç mekân uygulamalarına sahiptir. 18. yüzyılda ise üslup değişikliğine uğrayarak duvarların alt tarafı ahşap kaplanmış, oymalı ahşap kitap nişleri yapılmıştır, üst taraftaki çinilere dokunulmamıştır.<sup>148</sup> Ayrıca daire karşısındaki ocak, 18. yüzyılda çini yerine alçı ile kaplanmış ve yine kıvrımlı hatlarla süslenmiştir. Mektep bu özelliği ile Topkapı Sarayı'nda batı kökenli süsleme öğelerinin kullanıldığı ilk mekân kabul edilebilir. Tüm bu bezeme unsurları ile Osmanlı Sanatı, geleneksel iç mekân uygulamalarıyla beraber kullanım amacı ve zevkine göre Batılı üslubu yoğurarak kendine has yeni tarzını oluşturmuştur.<sup>149</sup> Üst katta yine Darüssaade Ağası'nın Selamlık

<sup>145</sup> Berrin Toralsan, "Secret chambers of Black Eunuchs", *Cornucopia*, Sayı:59 (İstanbul 2019), s. 67.

<sup>146</sup> Nurhan Atasoy, *Harem*, İstanbul 2001, s.19-20.

<sup>147</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.325; Deniz Esemeli, "Mekanlar- Zamanlar" *Topkapı Sarayı*, İstanbul 2000, s. 83.

<sup>148</sup> Eldem-Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, s. L.150.

<sup>149</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.28-30.

Odası ve Yemek Odası bulunmaktadır. Kapı sövelerinde 1078/1667 tarihi okunur.<sup>150</sup>

Yemek odasında mermer bir levhada ise bir beyit yazar ve altındaki kitabede Beşir Ağa'nın imzası ile beraber 1186/1772 tarihi okunur.<sup>151</sup> Dolapların üstünde 1162/1749 tarihli çini şerit üzerinde Esmâ-i Hüsnâ ve Kaside-i Bürde yazılıdır. Bu tarihten anlaşılır ki salonun rokoko üslubundaki ahşap tezyinatı I. Mahmud döneminde yapılmıştır.<sup>152</sup>

18 yüzyıla ait Osmanlı Arşiv vesikalarında karaağalar mahallinde yapılan bazı onarımları okumak mümkündür. I. Mahmud dönemine ait 1739 tarihli bir defterde Harem ağaları koğuşunda yapılan bir takım onarımlardan bahsedilmiştir. Defterde, ağalar dairesinin abdesthanelerinde ve koğuşun bacalarındaki tepe camları ve çerçevelerinin rahtlarında, koğuşun kırılan bazı camlarında yenilenmelerden bahsedilmiş ve yapılan masraflar gösterilmiştir. Ayrıca defterden ağalar dairesinin kiremit aktarımının da yapıldığı ayrıntıları ile belirtilmektedir.<sup>153</sup>

Yine I. Mahmud döneminde 1739 yılında yapılan ve tamamlanması dokuz hafta süren onarım çalışmalarında Karaağalar mahallinde bazı bölümler de onarım görmüştür. Ağalar Dairesi'nde olan odaların ve hamamların bilcümle tamirata yapılmış ve ağalar hamamı ve nöbethane üzerindeki kule binası yenilenmiştir. Belgenin hesap dökümü kısmında, bu tamiratların tamamında kullanılan birçok malzemenin cinsi ve miktarı hatta bazılarının nerelerde kullanıldığına dair ayrıntılar da yer almaktadır.<sup>154</sup>

Osmanlı Arşivi'nde yer alan 1757 tarihli bir defterde ise “*Daire-i Hastaganın ittisalinde vaki saadetlü darüssaade-i şerif ağasına mahsus olan odaların ve hamam camekânının ve Hassa odalarının ve mahal-i sairelerinin yarısı tamamlanmış olup diğer yarısında ise çalışmalara devam edildiği*” belirtilmektedir. Bu belge bize bu tarihlerde Darüssaade ağasına mahsus dairenin bitişiğinde bir de hasta dairesi olabileceğini ancak daha sonra bu mahallin farklı bir amaçla kullanıldığını düşündürmektedir. Yine aynı defterden, Darüssaade Ağası dairesinin karşı tarafında bulunan bütün karaağalara mahsus dairelerin odaları, hamamlar, camekânlar, çamaşırhaneler, matbah, kiler, hizmetçilere mahsus koğuşlar ve camii şerifin eksikliklerinin tamamlandığı anlaşılmaktadır.<sup>155</sup>

Karaağalar bölümünde 18. yüzyılda yapılan önemli tamirat faaliyetlerinden biri

<sup>150</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.329.

<sup>151</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s. 329.

<sup>152</sup> Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, s.186.

<sup>153</sup> BOA, Ali Emiri, I. Mahmud, nr. 98 / 6834-1 (Bkz: EK A.2)

<sup>154</sup> BOA, Ali Emiri, I. Mahmud, nr. 98 / 6834-1 (Bkz: EK A.3)

<sup>155</sup> BOA, D.BŞM, defter kısmı, nr. 42279 /43.

de III. Mustafa döneminde gerçekleşmiştir. Topkapı Sarayı Arşivinde yer alan defterde gösterilen malzeme listesinde yapılan tamiratla ilgili bazı detaylar verilmiştir. Aynı defterde ağalar hamamında yapılan tamirat için harcanan masraflar da gösterilmiştir.<sup>156</sup>

1766 yılı Mayıs ayında İstanbul'da yaşanan büyük deprem, Topkapı Sarayı'nda bazı hasarlara yol açmıştır. Deprem öncesi başlamış olan onarım çalışmaları Mayıs ayından sonra da devam etmiş, bu onarımların masrafları da aynı defterde gösterilmiştir.<sup>157</sup>

Yine aynı yıla ait bir başka belgede ise harem ağalarına mahsus dairede, çatı ve parmaklıklarda boya-badana ve tamir çalışmalarına gidildiği görülmektedir.<sup>158</sup> Karaağalar'da taşlığında I. Abdülhamid döneminde geniş bir bütçe ayrılarak detaylı onarımlar yapıldığı görülmektedir. 1781 tarihli defterden, harem ağaları dairelerinde, hamamlarında, hazine kethüdasına ve Darüssaade ağasına mahsus dairelerde yapılan düzenleme ve onarımların masraf kayıtlarına ulaşmak mümkündür.<sup>159</sup>

1787 yılında tespit edilebilen inşaat faaliyeti sadece Darüssaade Ağası Gulamları Odası'na ilave edilen bir adet şirvandır.<sup>160</sup> 1788 senesinde ise Babüssaade Ağası Dairesi'nde pencere kanatları yenilenmiş, harem ağalarının koğuşunun bacalarının tepe camlarının ve çerçevelerinin rahtlarının (menteşe takımı) ve bazı camların yenilenmesi gerçekleştirilmiş, Karaağalar Koğuşu'ndan Harem-i Hümayun'a açılan kapının üzerindeki kurşunlar tamir edilmiştir. Ayrıca Musahip Ağa'nın odasının eski kubbesi yıkılmış ve yerine ahşaptan yeni bir kubbe yapılmış ve kubbenin üzeri kurşunla kaplanmıştır. Yine aynı odada münakkaş tavan sıvaları yenilenmiş, dolapların kapakları elden geçirilmiş, camlar onarılmış şirvana parmaklık ve doğrama yapılmış, merdiven ve kapısı yenilenmiş kapıya kafes ilave edilmiştir. Masraflar defterde ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.<sup>161</sup>

## 2. Cariyeler Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar

Nöbet Yeri'nde soldaki Aş Kapısından geçilerek, Karaağalar koğuşlarının arkasında kalan Cariyeler Taşlığı'na giden koridora girilir (EK B.3). Bu koridor üzerinde sağdaki kapılardan ilki Cariyeler Taşlığı'na, ikincisi de Baş Kadınefendi Dairesi aralığına

<sup>156</sup> TSMA.d, nr. 7722 /1 (Bkz: EK A.4).

<sup>157</sup> TSMA.d, nr. 7722 /1 (Bkz: EK A. 5).

<sup>158</sup> BOA, Cevdet-Saray Mesalihi, nr. 160 /8026.

<sup>159</sup> TSMA.d, nr. 3128 (BKZ: EK A.6).

<sup>160</sup> TSMA, nr. E. 197 /13.

<sup>161</sup> TSMA.d, nr. 3129 (Bkz: EK A.7).

açılır.<sup>162</sup> Cariyeler Üst Taşlığı; -ki burası Kadınefendiler Taşlığı olarak da geçer-hamam, üç ayrı çamaşırlık, musluklar, üst atlara çıkılan merdivenler ve üst kat odaları, cariyeler koğuşu, kadınefendi daireleri, tuvaletler, odun deposu, kiler, kırkmerdiven ile, merdivenlerden inince Cariyeler Alt Taşlığı; hastane, hamam, mutfak, çamaşırlık, abdesthane, depolar, harem bahçesi, hekim odası, aşçılar odası, Horendegan Koğuşu ile çevrilidir. (EK B.4)

Bugün Harem Hastanesi olarak geçen yerin üst katındaki ocaklı olan odanın daha önceden mutfak olarak kullanılmış olabileceği, ölülerin yıkıldığı Meyyit Odası'nın da çamaşırlık olarak kullanıldığı düşünülmektedir. 1757 tarihli bir arşiv kaydından anlaşıldığına göre cariyeler üst taşlığında *“hizmet ehline mahsûs olan odaların ve koğuşların ve hammamların çamaşırhâne ve matbâhların ve kilerlerin ve mahall-i sâirelerin gülve mahalline dek bilcümle boya ve sıvaları. ...”* yapılmıştır.<sup>163</sup>

1766 tarihli başka bir arşiv kaydında ise Çamaşırlık Dairesi'nde Hünkâr Hamamı'nın su yolu ve saire tamirinden bahsedilmektedir. Yine aynı kayıta çamaşırlık tarafında mezbehanede su yollarının yenilediği, Horende Dairesi'nde su yolları borularının temizlenip onarıldığı belirtilmektedir. Arşiv kayıtlarına yansıdığına göre Cariyeler Alt Taşlığı'nda bulunan Horende Hamamı ve çamaşırhane camları yenilenmiş, yıpranmış olan kurşunlar tamir edilmiş, su yolları da elden geçirilmiştir. 1788'de ise Horendegan Çamaşırhanesi'nin ve Hamamı'nın bazı bölümleri elden geçirilmiştir.<sup>164</sup>

Cariyeler Üst Taşlığı'na bakan kadınefendi dairelerinin de 18. yüzyılda onarım gördüğü ve yenilediği mimari çalışmalarla tespit edilmiş ve tezyinatından anlaşılmıştır. Buradaki daireler ikişer katlı üç odadan oluşur. Ortadaki oda, diğerlerinden daha büyük bir kubbeye sahip ve ek odası daha fazladır. Dolayısıyla kıdem olarak üstte olan kadınefendiye ait olduğu düşünülür.<sup>165</sup> Odalar üç sıra iki katlı pencere sistemi ile aydınlatılmıştır. Küçük ama zevkli döşenmiş dairelerin üst katlarında hizmetliler için de odalar vardır. Ayrıca ayak yolu, çeşme, şirvan, ocak ve dolap bütün dairelerde bulunur. Ancak bu detaylara 1960'larda yapılan restorasyonlarda ulaşılmıştır. Restorasyonda, duvarlardaki orijinal çiniler, ocaklar ve kubbelerin kapatılmış olduğu, ahşap bölmelerle küçük ayrı ayrı hacimler oluşturulduğu fark edilerek bu muhdes ekler ve kaplamalar

<sup>162</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.336.

<sup>163</sup> BOA, D.BŞM, defter kısmı, nr. 42279 /43.

<sup>164</sup> TSMA.d, nr. 7722/ 1; nr. 3132; nr. 2251 (Bkz: EK A.8).

<sup>165</sup> Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar*, s.229.

kaldırılmıştır.<sup>166</sup> Alttan çıkan duvarlarda 17. yüzyıla ait renkli çinilere rastlanmıştır. 18. yüzyılda, dairelerin önlerindeki sütunlu revağın önüne ve aralarına duvarlar örülerek bu duvar yüzeylerine İstanbul manzaraları ve köşk resimleri yapılmıştır.<sup>167</sup> Bu resimler 18. yüzyılda sarayda uygulanan Türk resminin ilk örnekleri olması açısından önemlidir.<sup>168</sup>

Buradaki üç odadan başka, Ocaklı Sofa ile Altın Yol arasında, Şehzadegân Dairesi'nin yan tarafında da haseki daireleri bulunur. Mabeyne daha yakın olması, harem en eski yerleşim yeri olması ve Cariyeler Taşlığı'ndaki odalardan daha özenli olması sebebiyle burada başkadın ve ikinci kadınefendinin yaşadığı tahmin edilir. Bu sebeple I. Abdülhamid döneminde yapılan yenileme ve ilavelerle ilgili arşiv kayıtlarında Başkadın ve ikinci Kadınefendi Dairesi'ndeki onarımlar oradaki mekânlarla ilgili olabilir. Ancak 18. yüzyılda hiyerarşik uygulamaya ilişkin kesin verilerimiz olmadığı için kadınefendi dairelerine ilişkin onarım belgelerinin tamamını bir arada göstermek daha doğru olacaktır. I. Abdülhamid döneminde kadınefendilerin Yeni Mabeyn'e yapılan Gözdeler Daireleri'ne de taşınmış olmaları ihtimal dahilindedir. Ancak orada aynı anda yedi kadınefendi ve iki ikbal sahibi olan padişahın tüm kadınlarını konumlandırarak kadar oda bulunmamaktadır. Hepsinin bir arada bulunması daha önceki uygulamalara ve harem teşrifat kurallarına aykırı olacağı düşüncesiyle şimdilik bu kısmın isimlendirildiği üzere sadece gözdeler için ayrılmış bir mahal olduğunu düşünebiliriz. Okuduğumuz arşiv belgelerinin de yeni bir mahal inşasından değil odalardaki yenileme çalışmalarından bahsetmesi sebebiyle tamiratların yeni mabeynde yapılmadığı düşünülebilir.

1781-82 yıllarına tarihlenen bazı belgelerde, Başkadınefendi Dairesi'nde kilere raf yapıldığı, ocak taşı konulduğu ve döşeme yenilemesi icra edildiği ve ayrıca yatak odasında bazı tamiratlar yapıldığı; Hazinekar Kadınefendi Dairesi'nde bazı tamiratlar gerçekleştirildiği; üçüncü Kadınefendi Dairesi'nde çatı yenilenmesi ve yine hasır döşenmesi icra edildiği; dördüncü Kadınefendi Dairesi'ne hasır döşendiği ve cam çerçevelerinin yenilendiği; beşinci Kadın Dairesi'ne hasır serildiği ve camlarının yenilendiği; altıncı Kadınefendi Dairesi'ne büyük bir dolap konulup ve yine aynı dairenin su yollarının tamiratının gerçekleştirildiği bir de merdiven üzerine sahanlık yapıldığı görülmektedir (EK B.5)<sup>169</sup>.

Aynı şekilde 1787 senesi tarihli başka bir belgede de; yedinci Kadın Dairesi'ne

<sup>166</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.49.

<sup>167</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.337.

<sup>168</sup> Eldem-Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, s.188.

<sup>169</sup> TSMA.d, nr. 3128 (Bkz: EK A.9).

iki adet hazine odası inşası, dördüncü Kadın Dairesi'ndeki iki odanın pencereleri ve camlarının yenilenmesi, beşinci Kadın Dairesi'ndeki pencerelerin kanatlarının yenilenmesi, Başkadın Odası'nın sofa ve yol sıvaları, çeşmesinin gümüş musluk ve altın levhasının yenilenmesi, mutfak ocak taşının yenilenmesi, ikinci Kadın Dairesi'nin kütüphane ve pencerelerinin tamamlanması, Hazinedar Kadın Odaları'nda kahve ocağı ve oda döşemelerinin yenilenmesi gibi faaliyetler görülmektedir.<sup>170</sup> 1788 senesini gösteren yine Topkapı Sarayı Arşivi'nde yer alan bir diğer belgede ise; Başkadın Dairesi'nde kış ocağının od taşları ve etrafındaki sarı tenekesi ile sıvalarının yenilenip sıvalarının tamir edilmesi aynı yerde diğer odanın cam ve çerçevelerinin tamir ve yenilenmesi ile çinili ceviz çerçeveli birli kütüphane dolabı yapılması, ikinci kadın Dairesi'nde abdesthanenin su yolları tamiri ile taş merdiveni döşemesi yenilenmesi, eski dolapların kilit ve anahtarlarının yenilenmesi, mabeyn-i hümayun üstündeki dairenin tamamının sıva yenilemesi, musluk ile kahve ocağı tamiri ve mermerlik üstündeki odanın bazı kafeslerinin yenilenmesi bazı ihtiyaç duyulan yerlerin nakışları ve sıvası ile badanasının yenilenmesi, kırık camların değiştirilmesi, aynı dairelerin bazılarının üzerlerindeki kurşunların tamiri, şimşirlikteki dördüncü kadın Dairesi'ndeki hamamın lokması ve sıvaları ile bazı odalarının sıvaları ve badanası ve cam çerçevesi tamiri; tuvaletine zemberek konulması, eskimiş dolaplara teneke kaplanması, yeni bir kütüphane konulması, hamamın üzerindeki kurşun, tepe camları ve teneke boruları tamiri ile dairenin kırık camlarının değiştirilmesi, yine Şimşirlik'te çamaşırhanede Horendegan ocağının od taşlarının, sıva ve badanalarının, çamaşırılığının yenilenmesi ile horendegan hamamının çifte ve tek musluklarının tamiri ve hamam kapılarının kırmızı keçelerinin değiştirilmesi, dairenin avlusunda bazı dolap ve yüklüklerin yenilenmesi konu edilmektedir.<sup>171</sup>

Aynı yıl içerisinde yedinci kadın dairesine bir bezirgan dolabı yapılmış, tuvalet ve hamam yolu tamir edilmiş; altıncı Kadın Dairesi'nde alt ve üst kat tuvaletlerinin derz ve kurşun gibi genel bakımları yapılmış, yine altıncı Kadın Dairesi'ne bir kütüphane eklenmiştir.<sup>172</sup>

## **2.1. Kethüda (Kahya) Kadın ve Daye Kadın Daireleri**

Kethüda Kadın ve Daye Kadın daireleri Cariyeler üst taşlığına bakan kadınefendi daireleriyle aynı mahalde yer alır. Bu bölümde 18. yüzyılda yapılan onarım ve

<sup>170</sup> TSMA, nr. E. 197/13.

<sup>171</sup> TSMA.d, nr. 3129 (Bkz: EK A.10).

<sup>172</sup> TSMA.d, nr. 2251 (Bkz: EK A.11).

yenilemelerle ilgili ulaşabildiğimiz tüm kayıtlar I. Abdülhamid dönemine aittir. Buna göre bahsi geçen dönemde şirvan ve merdiven ile bazı camlar onarılmış.<sup>173</sup>

Kethüda Kadın matbahlarına kerevet yapılmış, çamaşırhanede ocak taşları yenilenmiş, merdivenlerine hasır döşenmiş,<sup>174</sup> Kethüda kadın dairesi ile efendiler dairesi arasına yol inşa edilmiştir.<sup>175</sup>

### 3. Valide Sultan Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar

#### 3.1 Valide Sultan Dairesi

Nöbet Yerindeki Aş Kapısından girilen uzun dehlizin ikinci kapısı Valide Sultan Taşlığı'na açılır. Burası üstü açık dört köşeli bir avludur. Bu avlunun dört tarafında önceden 25 mermer direkli bir revak varken daha sonraki dönemde ihtiyaca binaen inşaat ilavesiyle üç kenarındaki revakların arası doldurulmuştur. Bugün yalnız bir kenarında altı direkli bir revak kalmıştır. Bu revağın altında 1078/1668 tarihli biri sade ve büyük diğeri küçük ve süslü iki mermer çeşme görülür. Avlunun dört taraf duvarları çeşitli dönemlere ait çinilerle kaplıdır.<sup>176</sup>

Valide Sultan Dairesi; sofa, yatak odası, mescid, hamam, mutfak, kiler, hizmetli odaları ile her türlü gereksinimini kendi içinde karşılayabilen büyük bir yapı kompleksidir.<sup>177</sup> Valide Dairesi'nin Altın Yol tarafındaki üst katında boylu boyunca kırk kadar oda olduğu Topkapı Sarayı Müzesi çalışanları tarafından söyleniyor. 16. yüzyılda inşa edilmiş olan daire, 20. yüzyıla kadar çeşitli tamir ve ilavelerle özgün görüntüsünü kısmen kaybetmiştir.

Bu mekânlar içinde en önemlisi Haliç'e bakan, Valide sultanın günlük işlerini yürüttüğü Valide Sultan Sofası denilen kubbeli odadır. Valide Sofası'nın kubbesi ve tezyinatı 18. yüzyıla aittir. Bu odaya bitişik bir de yatak odası ve mescidi bulunur. Yatak yeri şirvanlı ve tavanı çini kaplıdır. Odada kullanılan çinilerde bitkisel motifler ağırlıkta olduğundan ve 16. yüzyıl çinilerinin kalitesinde olmadığından 1665 yangını sonrası yerleştirilen 17. yüzyıl çinileri olduğu anlaşılır. Namaz odasına da yatak yerinden bir kapıyla geçilir. Kabe tasvirli bir çini pano bulunan küçük bir odadır. Daha sonraki bir dönemde bu odanın pencereleri önüne ahşap bir bölüm eklenmiş bu da ışığın

<sup>173</sup> TSMA.d, nr. 3128 (Bkz: EK A.12).

<sup>174</sup> TSMA.d, nr. 3132; nr. 3129 (Bkz: EK A.13).

<sup>175</sup> TSMA.d, nr. 4829.

<sup>176</sup> *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, s.153.

<sup>177</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.326.

içeri girmesini engellemiştir. Bu yapı kompleksinin üst katında Mihrişah Valide Sultan daireleri yer alır. Alt katında ise yüksek tavanlı ve üç bölümden oluşan kargir mekânlarda cariye koğuşları bulunur (EK B.6)<sup>178</sup>.

Valide Dairesi'nin girişindeki koridorun iç kemerleri 18. yüzyılda baroklaştırılmıştır. Bu koridor üzerinde daha önce çinili olduğu bilinen valide mutfağı ve 18. yüzyılda revağın kapatılmasıyla oluşturulan bekleme salonu vardır. Salon 18. yüzyıl üslubunda rekoko dekorlu ve manzara resimlidir. Merdiven sisteminin ayırdığı orta bölüm 18. yüzyıl İtalyan çinileri ile kaplanmıştır.<sup>179</sup> Tavanlardaki resimlerin 19. yüzyıl uygulamaları olduğu tahmin edilir.

1940'larda yapılan restorasyonlarda, dairenin dış cephe duvarlarında ve iç mekânlarındaki son devir bezemeleri kaldırmıştır. Duvardaki nişlerden birinde yapılan sondajda bu kısmın bir ocak yeri olduğu anlaşılmış ve ocak restitüe edilerek çinilerle kaplanmıştır.<sup>180</sup> Valide Sofası'nın yemek yeri olarak kullanılan kısmında da 1960'lı yıllarda yapılan onarımlarda üç kat sıva altından özgün çiniler açığa çıkarılmıştır (EK B.7)<sup>181</sup>.

Mekân bütününde Klasik Osmanlı süsleme elemanları ile Batı'nın süsleme elemanları bir arada kullanılmıştır. Sofanın duvarları, 17. yüzyıl çinileri ile kaplanmış olup çininin üzerindeki duvar yüzeyleri Neo-klasik bezemelerden oluşmaktadır. Yine aynı zıtlık dolapların üst kısmındaki bezemelerde de görülür. Çiçek motifleri ve vazolarla yapılan süslemelerin üst tarafında manzara resimleri görülmektedir. Kubbede de natüralist resimler olup bunların II. Mahmud döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Klasik Osmanlı ve Batılı süsleme elemanlarının bir arada kullanılışı, Valide Sultan'ın Yemek Odasında ve Yatak Odası'nda da görülür. Duvarlardaki bitkisel motifli kare levhalar, altın yaldızlı ahşap çıtalarla çerçevelenmiştir. Tavan, Batılı süsleme unsuru olan altın yaldızlı ahşap çıtalarla bölümlenirken, çiniler tavanda bırakılarak bir arada kullanım sağlanmıştır. Valide Sultan Dairesi bu yönüyle dikkat çekmektedir.<sup>182</sup>

Valide Sultan Dairesi 18. yüzyılda, III. Ahmed döneminden itibaren zaman zaman onarım ve tadilat görmüş<sup>183</sup>, eklemeler ve birleştirmeler yapılarak bugünkü

<sup>178</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.34-35; Atasoy, *Harem*, s.30.

<sup>179</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.326; Esemeli, "Harem", s.90; Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, s.194.

<sup>180</sup> Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-44)*, İstanbul 1945, s.59-62.

<sup>181</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.35; Kocaaslan, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi-İktidar, Sınırlar ve Mimari*, s.112.

<sup>182</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.59-61.

<sup>183</sup> BOA, Ali Emiri, III. Ahmed, nr. 68/6816.

görüntüsüne kavuşmuştur. III. Osman dönemi 1757 yılında Valide Sultan'a ait dairedeki odalar ve hizmetinden sorumlu cariyelerin koğuşlarında tavan onarımları yapılmıştır.<sup>184</sup> 1788 yılı I. Abdülhamid döneminde ise ciddi onarımlar yapılmıştır. Zira söz konusu dönemde Valide Sultan bodrum dairesindeki büyük kapı üzerine etrafı parmaklık, kafes ve cam ile örtülü yeni bir şirvan ve altına birli büyük münakkaş dolap ile aynı kapının iç yanında kemer arasında bir diğer şirvan ve parmaklık, bitişiğindeki dört adet tuvaletlerin su yolları yapılmıştır. Aynı şekilde yine Valide Dairesi'nde bir odanın tavanı ve döşemesi tamiri gerçekleştirilmiş, bir diğer odanın büyük merdiveni yenilenmiştir. Bu merdivenin bitişiğine yeni bir dolap ile diğer odanın şirvanına iki adet büyük ve bir adet normal dolap, birli merdiven, bir kafes ve fanus ilave olmuştur. Buradaki bazı tuvaletlerin kurşun ve zenbereğinin yenilenmiş, mermerliğe çıkan büyük merdiven bitişiğinde yeni bir büyük dolap yapılmış ve bazı eski dolaplar tamir edilmiş veya yenilenmiştir.<sup>185</sup>

## **3.2. Harem Yöneticileri Daireleri**

### **3.2.1. Hazinedar Usta Dairesi**

Haremin eşyalarını, padişahın ve ailesinin mücevherlerini korumakla mükellef olan Hazinedarlar genellikle padişahın kadınları arasından seçilirlerdi. Bu konumlarıyla haremdeki diğer ustalara nazaran daha nüfuzlu idiler. Sayıları beşi bulan hazinedarlar<sup>186</sup> Valide Sultan Salonu'nun üst katında ve alt kattaki odaların birinde ikamet ederlerdi. Buraya Ocağın Sofası tarafından taş merdivenlerle çıkılabildiği gibi Cariyeler Koğuşu tarafından da bir iç merdivenle çıkılmaktadır. Bu odalar klasik üslupta döşenmiş ve yer yer çinilerle kaplıdır. Kubbe ve beşik tonozlarında Harem Taşlığı'na bakan pencereleri bulunur. Hazinedar Usta'nın yatak odası olarak bilinen mekân diğerlerinden daha büyük olup, yıldız ve boyalarla bezenmiştir.<sup>187</sup> I. Abdülhamid dönemi arşiv belgelerinde 1781 senesinde hazinedar Kadınefendi'nin katipleri için yeni bir şirvan yapıldığı<sup>188</sup> ancak asıl yenileme, tamir ve ilavelerin 1788 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu yıl içinde inşaat faaliyetlerini anlatan bir kayıttan, mevcut bir çeşmenin başka bir mahale taşındığı, bunun yerine bir kahve ocağı ikame edildiği, kahve ocağının şirvanının uzatıldığı ve bağdadi tavanının tamir edildiği, tuvaletlerine su yolları yapıldığı, dairenin

<sup>184</sup> BOA, D.BŞM, Defter kısmı, nr. 42279/43.

<sup>185</sup> TSMA.d, nr. 3129 (Bkz: EK A.14).

<sup>186</sup> Uluçay, *Harem II*, s. 294.

<sup>187</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.345.

<sup>188</sup> TSMA.d, nr. 3128.

diğer bir tuvaletinin kilere dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Aynı belgeye göre; Valide Sultan hazretleri dairesinde yeni bir hazine odası inşa edilmiş, atik hazine odasının şirvanı uzatılmış, hazinedarlar dairesinde bir odaya yeni bir münakkaş şirvan ilave olunmuş, dairenin büyük merdivenin döşeme ve basamakları yenilenmiş, alttaki büyük mutfagın od taşları ve döşeme taşları yenilenmiş kubbenin sıva ve badanası elden geçirilmiş, abdesthanenin kapısı değiştirilmiş ve buraya yeni bir dolap konmuştur. Bazı eski dolaplar elden geçirilerek, dairenin genelinde de kırık camlar ve ihtiyaç duyulan çerçeve ve menteşeler yenilenmiştir. Yine kiler odasına nakışlı dolap konularak bazı eski dolaplar yenilenmiş, gerekli mahallerin nakışı yapılmış ve kırılan camları yenilenmiştir.<sup>189</sup>

Yine 1788 senesine ait bir defterde, Saray Ustası'nın dairesinde gezi odasına bir şirvan koyulduğu yazar. "Saray Ustası Dairesi" olarak geçen mahallin valide taşlığına bakan kısımdaki Hazinedar/Kethüda dairesi olabileceği düşünülmüştür. Bahsi geçen gezi odasının ise önceleri -karşı dairesindeki Başhaseki dairesinde olduğu gibi- revaklı ve hayatlı bir ev planında kullanıldığı, ancak 16. yüzyıl sonundan itibaren kapatılarak gezi odasına dönüştürüldüğü düşünülür.<sup>190</sup> Ayrıca dairenin o dönemki yapısı ve yapılan çalışmalarla ilgili de şu detayları görebiliyoruz; içi çinili ve cam çerçeveleri olan ceviz üç kapaklı kütüphane dolabı eklenmiş, bazı eski dolapların kilitleri yenilenmiş ve yeni işlemeli bir dolap koyulmuştur. Aynı dairede bazı kırılmış camlar ile bazı pencere önü kafesleri tamir edilmiştir. Gerekli mahallerde sıva ve badana yapılmış, dairede büyük ocağın od taşları tecdidi ile ocağın yakınındaki üst kata çıkılan taş merdiven değiştirilmiş ve altına yeni dolap eklenerek camlarının çerçevesi onarılmıştır. Dairenin diğer üst odasının yer döşemesi, badana ve sıvası yapılmıştır.<sup>191</sup>

### 3.2.2. Ustalar ve Kalfalar Daireleri

Valide Taşlığı ile Cariyeler Taşlığı Yolu arasında yer alan diğer ustalar daireleri esasen Valideler Taşlığı'na açılır ancak Cariyeler Taşlığı'na da küçük bir koridor kapısından bağlanır. Valide Taşlığı'na açılan kısmı daha büyük ve özenlidir. Bu kısmın üst düzey harem ustalarına ait olduğu düşünülmektedir. Zemin katta hela ve çeşmeli bir merdiven girişi vardır. Üst katında ise sofa, baş oda ve kiler odası bulunmaktadır.

<sup>189</sup> TSMA.d, nr. 3129 (Bkz: EK A.15).

<sup>190</sup> Osmanlı Arşiv belgelerinde yerini tayin edemediğim mahaller konusunda kıymetli desteğini esirgemeyen Deniz Esemeli'ye teşekkür ederim.

<sup>191</sup> TSMA.d, nr. 3129 (Bkz: EK A.17).

Burası tekne tonozla örtülüdür. Cariye Taşlığı'ndan girilen diğer kısımda ise diğer saray ustaları ve kalfalarının kaldığı düşünülür. Bu dairenin 16. yüzyılın harem yapılaşması sırasında inşa edildiği anlaşılmaktadır.<sup>192</sup> Haremin Şimşirlik denilen kısmında da yine Berber Usta, Çaşnigir Usta gibi usta daireleri olduğunu söyleyebiliriz.<sup>193</sup>

Harem'in Kalfa yeri tabir olunan mahalinde 1766 depremi sonrası Çamaşırılık Dairesi duvarının kurşun ve hatılı yenilenmiş, abdesthaneye yeni bir yol açılmıştır.<sup>194</sup>

#### 4. Hünkâr ve Valide Hamamları

##### 4.1. Hünkâr Hamamı

Mimar Sinan'ın 16. yüzyılda Topkapı Sarayı içinde yaptığı üç hamamdan birinin, Hünkâr Hamamı olduğu düşünülmektedir.<sup>195</sup>

1574 tarihli bir mühimme kaydında, “*Karamürsel Kadısına hüküm: Hâlâ Sarây-ı Âmiremde binâ olunan hamam ve matbah ve kiler-i âmirem için mermer ve od taşı lâzım ve mühim olmağın taht-ı kazandan kesdirilmesin emredip buyurdum ki Oruç Çavuş vardıkda emrim muktezasınca taht-ı kazandan kifâyet mikdârı öd taşı ve mermer kesdirip müşârinileyh çavuşum ile berveçh-i isticâl dergâh-ı muallama gönderesin. Husûs-ı mezbûr mühimdir, ihmâlden hazer edesin*” denilmektedir.<sup>196</sup> Yine aynı yıl içinde sarayda yapılan tamirler ve bina olunan hamamın acele tamamlanmasına dair hükümler vardır.<sup>197</sup>

1583-1585 arası hamamda büyük bir yenileme projesi olmuş<sup>198</sup> ve yeni hamamın çinileri İznik ve Karamürsel'den getirilmiştir.<sup>199</sup> Tarihçi Selânikî hamamın has oda ile birlikte 1585'te bittiğini yazar. Aynı yüzyıl içinde Hünkâr hamamında bir onarım da III.Mehmed zamanında gerçekleşmiştir.<sup>200</sup> Ancak mimarlar hamamın tamamının 16. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olmasının mümkün olmadığını, çünkü hamamın soğukluğunu taşıyan altyapının daha geç bir dönemde yapıldığını savunurlar.<sup>201</sup>

#### IV. Mehmed zamanında 1662 ve 1665 senelerinde Harem'de zuhur eden büyük

<sup>192</sup> Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, s.193.

<sup>193</sup> TSMA, nr. E. 343/11; TSMA.d, nr. 9917.46

<sup>194</sup> TSMA.d, nr. 7722/1. (Bkz: EK A.16)

<sup>195</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.355.

<sup>196</sup> BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 26, Hüküm 280.

<sup>197</sup> BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 26, Hüküm 565.

<sup>198</sup> BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 58, Hüküm 633.

<sup>199</sup> BOA, *Mühimme Defteri*, nr. 58, Hüküm nr. 393.

<sup>200</sup> Gülru Necipoğlu, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar, s.221-223.

<sup>201</sup> Gülsün Tanyeli, “Topkapı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi, Topkapı Sarayı Müzesi”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 3*, İstanbul 1988, s.153.

yangınlarda Padişah hamamı da etkilenmiş ve onarılmıştır.<sup>202</sup> Birçok defa yangın ve onarım geçiren kubbe Mimar Sinan dönemi oranlarını korumuş ve pandantiflerin üzerinde hala mukarnas izleri görülür.<sup>203</sup> Halvet bölümündeki kubbeli, kemerli strüktür, kubbe geçişindeki pandantiflerde görülen stalaktit kalıntıları, 16. yüzyıldan günümüze ulaşan izlerdir.<sup>204</sup>

Halvet bölümü hariç diğer bölümler 18. yüzyılda tekne tonozlarla örtülerek, mekân barok üslubuna uygun dekore edilmiştir.<sup>205</sup> 18. yüzyıl tamirlerinde, 16. yüzyıl malzemesine uygun materyaller de kullanılmıştır. Tuvalet ile soyunma yeri arasında kapı sövesinde kullanılan mermer taşlar buna güzel bir örnektir. Hünkâr Hamamı'ndaki selsebil I. Mahmud dönemi onarımları sırasında yeniden yapılmıştır.<sup>206</sup> Hünkâr Hamamı ile Valide Hamamı arasındaki koridor da I. Mahmud döneminde tamirat görmüştür.<sup>207</sup> Hamamdaki hünkâr kafesi 18. yüzyıl onarımlarında yenilenmiş olabilir. Hamamın duvarları daha önceden çinilerle kaplı ve bezemeleri klasik üsluptaydı. Ancak aslına uygun olarak yeniden yapılan 18. yüzyıl onarımlarında çiniler korunamamıştır.<sup>208</sup> Hünkâr Hamamı'ndaki ılıkılık bölümünde, Kütahya üretimi çinilerle birlikte, Hollanda çinileri kullanılmıştır. 1766 depremi sonrası sıva, badana ve su depolarının etrafındaki su borularının macunlanması gibi bir takım onarımlar görmüştür.<sup>209</sup>

Hünkâr ve Valide Hamamı klasik dönem Osmanlı mimarisini yansıtan plan şemasını korumakla birlikte<sup>210</sup> 18. yüzyılda yapılan onarım çalışmalarında geleneksel Osmanlı mimarisinin süsleme elemanları yok edilerek Batılı bir üslubla dekore edilmiştir. Dekorasyonda ve hamam çeşmelerinde Rokoko bezeme öğeleri kullanılmıştır.<sup>211</sup> Aynı dönemde hamamın soğukluk bölümündeki tavan, kirişle ikiye bölünmüş, kenarları kalemişiyle süslenmiştir. Çiçek ve yaprak motiflerinin işlendiği bu bezemeler, duvardaki nişlerle bütünlük sağlamıştır.<sup>212</sup> Hünkâr hamamındaki barok

---

<sup>202</sup> Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi - XVII. Asırda İstanbul*, haz. Hrand D. Andreasyan, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.76'dan naklen Kocaaslan, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi-İktidar, Sınırlar ve Mimari*, s.204.

<sup>203</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.106.

<sup>204</sup> Filiz Çağman, "Topkapı Sarayı'nın Hamamları", *Sanat Kültür Antika*, 1990-2001, s.52.

<sup>205</sup> Esemeli, "Harem", s.97.

<sup>206</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.106.

<sup>207</sup> TSMA.d, nr. 2384/07.

<sup>208</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.106.

<sup>209</sup> TSMA.d, nr.343/11.

<sup>210</sup> Abrurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu", *Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuası*, İstanbul 1327, Cüz: 12, s.714 "Her iki hamamın soğukluk ve istihmama( yıkanma) mahsus mahallerinin kebir ve sağır ve müdevvir (devamlı) müstatil (uzanan) şekilli kubbelelerinin ekserisi (geneli) sanat-ı mimari-i Osmanlı edvar ibtidaiyyesine (Osmanlı devri başlangıcına) mahsus şekilde, cüz'isi de (küçük bir kısmı) Avrupa tarzında âbâki (lüzum eden) havi(kaplayan) mermer sütunlara müsteniddir (dayalı)."

<sup>211</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.43-44.

<sup>212</sup> Emel Başarık, *Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekanlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.173.

üslubu bezemelerin 19. yüzyıl başı olduğu düşünülür. Çünkü burada meyve resimleri ağırlıkta kullanılmıştır.

Hamamın sıcaklık bölümü iki mermer sütunun taşıdığı kubbeli bir mekândır. Triglifli kaidelerin üzerinde yükselen iki mermer sütun “rocaille” motifi ile son bulan ters eğrili bir kemeri taşımaktadır. Kubbe ve tavanlarında kullanılan cam pencerelerle mekâna aydınlık ve iç açıcı bir hava verilmiştir. Ayna taşının içerisinde “balık pulu” motifi kullanılmıştır. Bu motif, rokoko süslemede sevilerek kullanılmıştır.

Sıcaklık mekânında Batı kökenli süsleme unsurlarının kullanıldığı bir başka eleman da padişahın yıkanmasına mahsus bölümü ayıran ferforjedir. Kareler, “C” kıvrımları ve bu kıvrımlarla oluşturulan yonca motifleri, elemanın süsleme unsurlarını oluşturmaktadır. Ferforje ters eğrili bir kemerle bitirilmiştir.<sup>213</sup> Hamam-ı Sultani'nin iki kurnası demir parmaklıklar ile çevrilmiştir, bu husus orada bile emniyet tertibatına dikkat ve itina edildiğini gösterir.<sup>214</sup>

Hünkâr ve Valide Hamamları, yükseklikleri, kullanılan teknikler, aydınlatma özellikleri, yüzeylerde görülen biçimler ve yerleşim açısından benzerlik göstermektedir. Fakat tezyin uygulamalarının yoğunluğu bakımından birbirinden ayrılmaktadırlar.<sup>215</sup>

1757 senesinde padişah hamamının su yollarının tamir edildiğine dair bir Osmanlı arşivi belgesi bulunmaktadır.<sup>216</sup> Başka bir kayıta ise 1766 senesinde hamama iki yeni boru konduğu, lögün<sup>217</sup> ile borulardan su kaçaklarının giderildiği belirtilmektedir.<sup>218</sup>

I. Abdülhamid dönemi 1782-83 senesinde hamamın kebir külhanının çatısı ve bağdadi tavanı ile kiriş ve camları onarılmış, tepe camları ve mermerleri yenilenmiştir.<sup>219</sup> 1788 senesinde ise yine hamamda bir takım iyileştirme çalışmaları görülmektedir. Başkapı Gulamı marifetiyle hamamın su yolları tamir edilmiş, kazan lokması yenilenmiş, hazne temizliği yapılmış, iskemlesi ve kapısı, hamamın üzerindeki tepe camları ve kurşunu, teneke boruları, külhan sıvaları tamir edilmiş veya yenilenmiştir.<sup>220</sup>

2019'da tamamlanan son restorasyonlarda hamam duvarlarında muhtelif dönemlere ait sekiz katman tespit edilmiştir. Kurul kararı ile her katmanın bir

<sup>213</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.43.

<sup>214</sup> Abdurrahman Şeref, “*Topkapı Sarayı Hümayunu*”, *Cüz:12*, s.714.

<sup>215</sup> Başarık, *Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekanlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi*, s.182.

<sup>216</sup> TSMA.d, nr. 7722/1. (Bkz: EK A. 18)

<sup>217</sup> Kireç ve zeytinyağı karışımından yapılan bir cins mecnun ki; çeşme ve musluklarda ve su yollarının deliklerini tıkamada kullanılır.

<sup>218</sup> TSMA.d, nr. 7722/ 1.

<sup>219</sup> TSMA, nr. E. 197/ 09.

<sup>220</sup> TSMA.d, nr. 3129 (EK A.19).

bölümünün korunup sergilenmesine, geri kalan kısımlarda ilk katmana kadar açılmasına karar verilmiştir.<sup>221</sup>

#### 4.2. Valide Hamamı

Soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık olmak üzere üç ayrı bölümden oluşan Valide Hamamı da geleneksel Osmanlı mimarisi özellikleri taşır.<sup>222</sup> Valide Hamamı'nda, mevcut İtalya ve Hollanda üretimi çiniler 18. yüzyıl eklentileridir.<sup>223</sup> 18. yüzyılda 1739, 1741, 1783 ve 1788 tarihlerinde tamir edildiğine dair arşiv kayıtları mevcuttur. 1739 kaydında Hamam-ı ismetmakrunda şirvan, su yolları boruları ve sıvasının yenilenmesi ile sair levazımâtının tamamlanması bildirilmektedir.<sup>224</sup> 1741 senesine ait belgede ise hamamın külhan mahallinin tamire muhtaç olduğu, Tophane-i Amire'den getirtilecek olan malzemelerle gerekli tamiratın yapılması hususunda padişah'tan emir istenmektedir.<sup>225</sup> 1783 yılında da tepe camı değişimi, boruların su kaçıran mahallerinin lögün ile sıvanması ve mermerlerinin elden geçirilmesi gibi faaliyetler tespit edilmiştir.<sup>226</sup> Valide Hamamı ile ilgili ulaşabildiğimiz 1788 tarihli başka bir arşiv belgesinde ise; yarıklar mevcut olan hamam duvarının tamamen yıkılarak yenilenmesi, camları, muslukları, sıva ve nakış süslemelerinin yenilenmesi, mermer taşlıklarının ağartılması, hamamın od taşları ve kazan lokmasının yenilenmesi, haznesinin tamir ve temizlenmesi, zembereği ve kurşununun yenilenmesi gibi bir hayli ayrıntı görülmektedir.<sup>227</sup>

---

<sup>221</sup> Nevhiz Koyukan, I. İstanbul Müzeleri Çalıştayı, "Harem Restorasyonlarında Yeni Keşifler", 2018.

<sup>222</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.43-44.

<sup>223</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.330.

<sup>224</sup> BOA, Ali Emiri, I. Mahmud, nr. 98 / 6834.

<sup>225</sup> BOA, Ali Emiri, I. Mahmud, nr. 102 / 7244.

<sup>226</sup> TSMA, nr. E.197/ 09.

<sup>227</sup> TSMA.d, nr.3129. (Bkz: EK A.20)

## 5. Hünkâr Sofası

Hünkâr sofası, “Divan Yeri” ya da “Muayede Salonu” da denilen, Sultan’ın Saray’da çok sık kullandığı, çalışma mahalli, tören ve kabul yeri gibi işlevlere sahip büyük, kubbeli bir salondur. Sofa’nın mimarisine, kemerlerin genişlik-kalınlığına ve inşa tarzına bakılarak bu binanın klasik Osmanlı mimarisi özellikleri taşıdığı, dolayısıyla 16 yüzyılda Mimar Sinan tarafından yapılmış olduğu ileri sürülür.<sup>228</sup> S. H. Eldem ve F. Akozan Hünkâr Sofası’nın III.Murad Odası’ndan kısa bir süre sonra 1580-81 yılları arasında yapılmış olabileceğini yazmışlardır.<sup>229</sup> Anhegger de, 1960’larda Harem’de yaptığı incelemelerde Hünkâr Sofası’nın, III.Murad Has Odası’ndan daha sonra yapıldığına kanaat getirir. Bunu da Hünkâr Sofası’nın taşıyıcı duvarlarının, “III. Murad Has Odasının açık kemerleri arasını dolduran ayaklar üzerine oturtulmasına” bağlar.<sup>230</sup> Zaten 1616 tarihli gravürde III. Murad Odası’nın yanında kubbeli büyük bir yapı değil daha mütevazı bir yapının varlığı dikkat çeker.<sup>231</sup>

Fanny Davis de güncel araştırmalara göre, Sofa’nın mimari olarak kuruluşunun III.Murad odası ile tamamen farklı durumda olduğunu, ikisi arasındaki duvarın dış duvar olacak kadar kalınlığa sahip olduğunu söyler. Dahası bu ara duvarda bahçeye veya avluya bakabilecek iki adet pencere izlerine rastlandığını dolayısıyla Sofa’nın III. Murad odasına kıyasla 16. yüzyılın daha geç bir dönemine ait olduğu ihtimali üzerinde durur.<sup>232</sup>

Hünkâr Sofası’nın tam yapılış tarihi net olarak bilinemese de Gülsün Tanyeli en azından revağının I. Ahmed Kitaplığı’ndan sonra yapıldığını, sofanın da IV. Mehmed dönemindeki yangından sonra yapıldığını, sofada yangın izlerine rastlanmadığı gerekçesi ile öne sürer.<sup>233</sup>

Anhegger incelemelerine dayanarak sofayı I.Ahmed ya da II. Osman’ın iki tarafı açık şekilde yaptırmış olabileceğini söyler. IV. Mehmed döneminde büyük onarımlar sırasında sofanın yıkılmış olan kargir kubbesinin yerine ahşap çift kubbenin yapıldığı düşünür.<sup>234</sup>

Hünkâr Sofası’nın 18. yüzyıl onarımları, I. Mahmud döneminde başlamıştır. Bu

<sup>228</sup> *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, s.162.

<sup>229</sup> Eldem-Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, L.128.

<sup>230</sup> Mualla Anhegger Eyüboğlu, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.52.

<sup>231</sup> P.van der Keere gravürü, Rüstem Duyuran,“17. Yüzyıl ’ın Başlarına Ait Bir İstanbul Panoraması”, *TTOK Belleteni*, 1949, s.19-24’ten naklen Gülsün Tanyeli, “*Topkapı Sarayı Haremi’nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi, Topkapı Sarayı Müzesi*”, s.154.

<sup>232</sup> Fanny Davis, *The Palace of Topkapı in Istanbul*, New York 1970, s. 213.

<sup>233</sup> Tanyeli, “*Topkapı Sarayı Haremi’nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi, Topkapı Sarayı Müzesi*”, s.155.

<sup>234</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.88.

durum, bölümlenmiş duvar yüzeylerinin, I. Mahmud imzası taşıyan Şehzadeler Mektebi'nin ahşap panoları ile benzerlik göstermesi ile açıklanır. III. Osman döneminde çini yazı şeridinin odanın son şekil dekorasyonuna uydurmak için kırmızı renge boyanarak üzerine yıldızla ayetler yazılmıştır. Odadaki kitabelerde III. Osman'ın adını vermesi zaten onun burada yaptığı restorasyonu kanıtlar.<sup>235</sup> Sofanın kubbe ile duvarları arasında mavi zemin üzerine beyaz, celi sülüs hattıyla Kur'an ayetlerinin yazıldığı çini kuşak, salonun duvarlarının, 18. yüzyıl son dönem onarımlarından önce Türk çinileriyle kaplı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Sofanın duvarlarında çini şeridin başında gösterilen 1188/1774 tarihi ve çeşmede I. Abdülhamid'in tuğrasının okunması sofada bu dönemde de onarım yapıldığını gösterir.

Sofada şirvanlı bir taht mahali ve galeri katı da bulunan daha büyükçe bir şirvan bulunur. Burası, düğün, bayram, mevlid vb. harem törenlerinde, padişah ailesine ayrılmış seyir bölümüdür. Ayrıca burada hanende ve sazandelerin müzik icra ettiği ya da Enderunluların ilahiler ve mevlid okudukları tahmin edilir. Şirvanın alt kısmında kalan sedefli balkon 18. yüzyıl ilavesidir.

Duvar yüzeylerindeki mavi-beyaz çiniler klasik Osmanlı çini sanatından farklı motif ve kompozisyona sahiptirler. Bunların Delft çinileri olduğu söylene de Abdurrahman Şeref Bey, buradaki çinilerin Hollanda'dan gelmediğini Avrupa süsleme sanatı etkilerine uyararak yaptırılan yerli çiniler olduğunu düşünür. Bu durum Batı motiflerinin Osmanlı çini geleneğine etkisi bakımından önemlidir.<sup>236</sup> Hünkâr Oturma Yeri üzerindeki çiniler de 1077/1666 tarihini vermektedir.

18. yüzyılda yapılan onarımlar sırasında, Sofa'daki çinilerin bir kısmı sökülüp Ayasofya Kütüphanesi'ne götürüldüğü, Edirne Sarayı'ndaki Valide Dairesi'nden sökülen bazı çinilerin de Hünkâr Sofası'na getirilip bu salonda kullanıldığı uzmanlarca tespit edilmiştir. Ancak yazılı herhangi bir kaynağa ulaşılamamıştır. Yine, ikballer dairesi dehliz duvarındaki panoda okunan "in Hümayun-ı soffa-i ali ila yevmil-kıyam" dizesi, bu çini panonun Hünkâr Sofası'na ait olduğunu oradan sökülerek getirildiğini gösterir. Ayrıca III. Murad Has Odası'ndaki duvarın kaplamalarında kullanılan İznik çinilerinin de Hünkâr Sofası'ndan getirildiği sanılmaktadır.<sup>237</sup>

Hünkâr Salonu'nda yapılan son dönem restorasyonlarında, bir bölüm ahşap panoları söküldüğünde 17. yüzyıl revak sütunları ve 18. yüzyılda yemiş odası yapılırken kapatılmış dolgu duvarların tespiti yapılmıştır. Bu duvarlarda Revan Köşkü'nde

<sup>235</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.89; *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 1933 s.162.

<sup>236</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s. 39-40.

<sup>237</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.367.

bulunan şebekelerle aynı detaya sahip varaklı iyi durumda olan bir şebeke tespit edilmiştir.<sup>238</sup>

Salonun duvarlarını kapılar, çeşmeler, dolaplar, çiniler ve aynalar süslemektedir. Aynaların çerçeveleri asma dallarıyla; çiniler beyaz zemin üzerine mavi ve mine rengi çiçeklerle, dolap kapakları kabartma, geometrik şekiller ve sedefli çiçeklerle süslüdür.<sup>239</sup> Hünkâr Sofası'nın, Çeşmeli Sofa'ya, III. Murad Odası'na ve aralığına, III. Ahmed Yemiş Odası'na, Havuzlu Taşlık'a şirvana, hamam yoluna, hamamın girişindeki helaya ve iç odaya açılan dokuz kapısı vardır (EK B.8). Bu kapı alınlıklarında III. Osman'ın adını veren manzumeler okunmaktadır. Hünkâr salonuna ait olduğunu tahmin ettiğimiz 1766 yılına ait bir arşiv evrakında; “*Efendimiz hazretlerinin kebir divanhanesinin bir tarafında direklerin tecdid ve duvar tamiri ve sıvaması ve ittisalinde damlalık tamiri masarifi*” şeklinde deprem sonrası yapılan onarım aktarılmıştır.<sup>240</sup>

Sofanın dekorasyonu 18. yüzyılda egemen süsleme üsluplarını yansıtır. Duvarları, mavi-beyaz çiniler ve resimlerle bezenmiş, klasik görünüş gizlenmiştir. Kubbe ve kemer aralarında kalemişi süslemeler kullanılarak Türk rokokosu egemen kılınmıştır. Sedefli parmaklıklar, aynalı iç duvar süslemesi, döşeme altındaki tavan şirvan, 18. yüzyıla ait detaylardır.<sup>241</sup> Mekândaki bir diğer önemli yenilik farklı boyut ve formlardaki aynalarla Barok etkisi oluşturulmuştur. Ayna, I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerine ait mekânlarda önemli bir dekor olarak kullanılmıştır. Salonda yer alan üç çeşme farklı dönemlere aittir. I. Abdülhamid dönemine tarihlenen bir çeşme “S-C” kıvrımları ile ve istiridye kabuğu ile süslenmiştir. Mekânın üst örtüsünü oluşturan kubbenin bezemelerinde de yine Barok etkisi görülür.<sup>242</sup> Bu dairede son eklentiler, III. Selim döneminde yapılmıştır.

## 6. I. Abdülhamid'in Yatak Odası

I. Abdülhamid Yatak Odası, haremde hamam koridoru üzerinde, Valide Sultan Dairesi ile Hünkâr Sofası arasında konumlanmıştır. Odanın koridor tarafındaki kemerinin üzerinde III. Osman'ın, iç tarafındaki kapının üzerinde ise I. Abdülhamid'in adını verir kitabeler bulunmaktadır. Ancak mimar Selma Emler yaptığı araştırmalar ve restorasyon çalışmaları sonucu odanın esas kargir kısmının en geç IV. Mehmed döneminde kubbeli olarak inşa edildiğini ifade etmiştir. III. Osman döneminde

<sup>238</sup> Koyukan, “*Harem Restorasyonlarında Yeni Keşifler*”

<sup>239</sup> Ahmet Refik Altınay, *Lale Devri 1718-1730*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 24-25.

<sup>240</sup> TSMA.d, nr.343/11.

<sup>241</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.369-371.

<sup>242</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.40-41.

yenilenen daire III. Osman Köşkü'ne geçit mahali olarak kullanılmış, III. Osman taşlığının yapılmasıyla şahniş ileri alınarak salon genişletilmiştir. Ayrıca odadaki yekpare ocak, mimari karakter olarak III. Osman Köşkü'ndeki ocakla benzerlik gösterdiği için odaya bu dönemde eklendiği tahmin edilir. Duvarlarda kullanılan yaldızlı Viyana çinilerinin 1756'da Beç'den getirilen çiniler<sup>243</sup> olduğu ve bu dönem odaya eklendiği de düşünülebilir. I. Abdülhamid döneminde ahşap çıkma bir oda eklenerek, bu bölüm, çıkma odanın giriş holü olarak yeniden düzenlenmiştir. (EK B.9) Yine bu dönemde III. Osman Taşlığı ve Köşkü'ne geçiş için şahnişin yanına merdiven sahanlığı yapılarak buradan taşlığa, III. Selim Has Odası'na ve üst kattaki dairelere geçiş sağlanmıştır. Böylece I. Abdülhamid Has Odası bu yeni daireleri, harem bölümüne geçişi sağlayan bir mekân olmuştur. III. Selim odalarının inşaatı sırasında, kargir kubbe ve kubbeyi taşıyan kargir kemer ile duvarların bir kısmı yıkılmış ve ardından ahşap bir çatı örtüsü getirilmiştir. (EK B.10) II. Mahmud döneminde salona girift süslemeli ahşap bir şirvan konmuştur. Giriş kapısının duvarı üzerindeki çeşme üzerindeki 1794 tarihini veren kitabeye göre III. Selim döneminde eklenmiştir. Salonun duvar tezyinatında III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde değişiklikler yapılmıştır.<sup>244</sup>

Haliç'e bakan pencereleri, mermer çeşmesi, renkli mermerden ocağı şirvanı ve sekili çıkması ile divanhane görünümündeki bu salon rokoko üslubunda dekore ve tezyin edilmiştir. Ancak, mimari planı geleneksel Osmanlı tarzındadır. Duvarlarda yaldızlı Viyana çinileri, üst kesimde naturalist resimler ve alçı kabartma kullanılmıştır.<sup>245</sup> Şahnişinde ise mavi mor Hollanda çinileri kullanılmıştır.<sup>246</sup> Tavanı kabartma nakışlı olup koyu yeşil-kahverengi karışımı renk üzerine mavi-kırmızı işlemelidir. Salonu on iki pencere aydınlatmaktadır.<sup>247</sup>

Yukarıda sözü edilen III. Osman Köşkü ile beraber inşa edildiği ve I. Abdülhamid zamanında da tamir ve tezyin edildiği tahmin edilen ahşap çıkma odanın inşası ile ilgili olduğu düşündüğümüz ve bu mahaldeki diğer değişiklikler 1788 tarihli arşiv defterinde şu şekilde yer almıştır: "*Valide Sultan Hazretleri dairesinde cedid hazine odası inşası ile daire-i mezkûrun kahve ocağının şirvanı uzanması ve bağdadi*

<sup>243</sup> Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi, s.156 "1170 tarihli hükümde Beç'ten (Viyana) gönderilen 12 sandık çini için Belgrad muhafızlığına haber verilmektedir."

<sup>244</sup> Selma Emler, *Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları*, İstanbul 1963, s.7-10; Esemeli, "Harem", s. 98-100; Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılulaşma Süreci*, s.47.

<sup>245</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.359; Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılulaşma Süreci*, s.46.

<sup>246</sup> Gülgün Yılmaz, "Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayındaki Kullanımı", *13. International Congress of Turkish Art*, ed. Geza David ve Ibolya Gerelyes, Budapest 2009, s.733.

<sup>247</sup> Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, s.202.

*tavanı tamiri ve atik hazine odasının dahi kezalik şirvanı uzanması ve daire-i mezkurda uzun yolun döşemesi tamiri ile camların ve çerçevelerin ve sövelerinin tamiri ve bazılarının tecdidi ve kiler.... cedit kebir..... dolabı münakkaş ve bazı atik dolapların tamiri ve derunlarının tekneleri tecdidi ve kilit ve miftahlarının tecdid ve bazı iktiza eden mahallerin nakışı ve kesr bulunan camların tecdidi vesair masarıfat.”<sup>248</sup>*

Hazine odası olarak anılan oda salondakine benzer üslupta olup, farklı desene sahip çiniler, odanın duvarlarını süslemektedir. Bu çiniler Viyana ve Hollanda'dan getirilmiştir. Mermer bir ocak ve renkli mermerden çeşme odanın mimari elemanlarıdır. Duvarlarının üst kısmı naturalist resimler ile süslenmiştir. Kapının sağ tarafında duran sakfın altı yatak yeridir.<sup>249</sup> Duvarları boydan boya ahşap dolaplıdır. Bu odanın dört penceresini Mihrişah Kadın Dairesi'ne yapılan merdiven kapatmıştır.<sup>250</sup>

### **7. III. Selim Odası**

I. Abdülhamid Yatak Odası'ndan, III. Selim Dairesi aralığına geçilir. Holdeki üç kapıdan sağ taraftaki, III. Osman Köşkü'ne giden koridora açılır, soldaki üst kata çıkan merdivenin sahanlığına, karşıdaki kapı ise III. Selim Odası'na açılır. III. Selim Dairesi'nin, Sultan Selim tarafından yaptırıldığı düşünülse de alt kattaki odalardan birisinin kapısının dış taraf kitabesinde III. Osman'ın, içerisinde de I. Abdülhamid'in isimleri zikredilmiştir. (EK B.11) III. Osman Köşkü'yle beraber inşa edilen bu oda III. Selim döneminde, yatak odası olarak yeniden düzenlendiği ve kullanıldığı III. Selim'e ait kitabe ve tuğralardan anlaşılıyor. Selim döneminde bu odayla bağlantılı olarak üst kata Meşk Odası ve Mihrişah Sultan Yatak Odası ilave edilmiştir. Üst odalara çıkan merdiven simetriden uzak, derme çatma bir şekilde yapılmış olması da bu odaların daha önceden hepsinin ayrı ayrı yapılıp, daha sonraki bir dönemde birleştirildiği anlaşılıyor.<sup>251</sup>

---

<sup>248</sup> TSMA.d, nr. 3129.

<sup>249</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.331; *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, s.156.

<sup>250</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.360.

<sup>251</sup> Abrurrahman Şeref, *“Topkapı Sarayı Hümayunu”*, Cüz:12, s.715; Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.361; *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, s.161.

## 8. Şehzade Daireleri

Şehzadelerin sancağa gönderilmeyip sarayda göz hapsinde tutulmaları, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde görülmüştür. Ancak 1617 yılından sonra sancağa çıkma usulü tamamen terk edilerek, saray içinde yaşamaya başladıkları kafes sistemine geçilmiştir.<sup>252</sup> Buluş çağından itibaren haremde onlar için yaptırılan ayrı dairelere aşamaya başlamışlardır. Bu amaçla 16. yüzyılın sonlarında kullanılan ilk mahal Şimşirlik Bahçesi'ndeki Şimşirlik Kasrı, Kafes Kasrı ya da Aslanhane denilen sıralı odalardır. 17. yüzyıl başında da kullanılan bu kasrın ne zaman yıkıldığı bilinmemekle beraber <sup>253</sup> bu mahalde 19. yüzyıl başlarına kadar Şehzadegân daireleri mevcuttur. 18. yüzyıl başlarında buradaki yaşamın devam ettiğini Şehzadelerin hizmetinden sorumlu Horendelerin dairesinde yapılan onarımlardan çıkarmak mümkündür. 1731 tarihli bir arşiv defterinde horende odasına yaptırılan şirvan masrafından söz edilmiştir. <sup>254</sup>

### 8.1 Şehzadegân ve Başhaseki Daireleri

17. yüzyıl ortalarından itibaren kullanılmaya başlanan ikinci mekân Şehzadegân Dairesi'dir. Ocaklı Sofa ile Altın Yol arasında, Mabeyn Taşlığı'nın arasında kalan bu bölümün, 15. yüzyılda kurulan haremde ilk yapılarından olduğu düşünülür. İç içe tasarlanan mahal esas şeklini, Fatih dönemine ait bir alt yapının üstüne Şehzadegan Dairesi'nin eklenmesiyle, 16. yüzyıl sonunda almıştır. Harem yapılaşmasının olduğu ilk dönemlerden itibaren de bu kısım başhaseki ve şehzadeler tarafından kullanılmıştır. 1618'de I. Mustafa tahttan indirildiğinde Şimşirlik'e götürülmemiş, bu odaya kapatılmıştır. 1648'de tahttan indirilen Sultan İbrahim de aynı şekilde bu odaya hapsedilmiş ve burada boğularak öldürülmüştür. Bu odaların alt katları daha sonraki dönemde hazine olarak kullanılmıştır. IV. Mehmed döneminde haremde yapılan onarım ve genişleme sırasında şehzadelerin yeni mahali burada şekillenmiştir.<sup>255</sup> Dönemin ihtiyacına binaen eklemeler yapılmış, değiştirilmiş ve süslenmiştir. Bu dönemde taşlık tarafındaki revak bölümleri her iki katta da kapatılarak, alt katta kadınlara mahsus ek hacimler oluşturulmuştur. Alt kat odaları, 18. yüzyıl onarımlarında, beyaz zemin üzerine mor çiçek ve rozet desenli Hollanda çinileri ve İtalya üretimi çinilerle

<sup>252</sup> Haldun Eroğlu, "Şehzade", *DİA*, XXXVIII, 483.

<sup>253</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.383.

<sup>254</sup> TSMA.d, nr 10136/1.

<sup>255</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.383.

kaplanmıştır. Başhaseki Dairesi'ndeki duvarda Üsküdar Şerefabad Sarayı resmedilmiş, ocak yaşmağı içine iç bükey barok niş yapılmıştır. Dolap kapakları da kalemişi ile bezenmiştir.<sup>256</sup> Şehzadegân Dairesi'nde, 17. yüzyıl yapımı İspanya çinileri kullanılmış ancak, odaya uygulanması, muhtemelen 18. yüzyılda gerçekleşmiştir.<sup>257</sup>

## 8.2. Çifte Kasırlar-Veliaht Dairesi

III. Murad Has Odası bitişiğinde yer alan Çifte Kasırlar'dan eski olanı, Kubbeli Kasır veya Şehzade Dairesi olarak, daha sonra yapılan kasır ise Veliaht Dairesi ya da IV. Mehmed Kasrı olarak isimlendirilir.<sup>258</sup> Bazı arşiv belgelerinde "Efendiler Dairesi" şeklinde de isimlendirildiği görülür.<sup>259</sup> Kitabelerden anlaşıldığına göre ikisi de 17. yüzyılda Has Oda olarak dönemin ünlü mimarlarına yaptırılmıştır. Kubbeli Kasır'ın kitabesinde II.Osman'ın adı zikredilir.<sup>260</sup> Duvarları 17. yüzyıl bezemeleri ve çini ile kaplıdır. İki sıra pencere düzeni arasında mavi beyaz çiniden yazı şeridi ve alttaki pencerelerin nişleri içinde mermer içine oyma yazılar yer alır. Gözdeler Taşlığı'na bakan pencereleri vitraylarla süslüdür. IV. Mehmed zamanında yapılan Veliaht Dairesi ise düz tavanlı ve kalem işleriyle bezelidir. Burada bakır üzerine altın kaplama bir ocak bulunur.<sup>261</sup> 18. yüzyılda çifte kasırlara ahşap bir kat ilave edilerek iki kat olarak kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa çinileri ve barok tarzda mini bir ocak eklenmiştir. Yine bu dönemde kubbeli odanın üçlü üst pencerelerinden geçit sağlanarak Şehzadegân Dairesi'yle bağlanmıştır.<sup>262</sup>

Bu ayrıntılar 1960'lardaki onarımlarda fark edilmiş, yapı özgün görüntüsüne kavuşturulmak için, ahşap detaylar kaldırılarak eski haline getirilmiştir. Kubbeli Kasır'ın kubbesi Anhegger tarafından ortaya çıkarılmış, sonradan eklenen üst kattaki ocak da sökülmüştür.<sup>263</sup>

1781'de Efendiler dairelerindeki hasırlar ve camlar yenilenmiş, hamamlarındaki kurşunlar ve sair tamiratlar yapılmıştır<sup>264</sup>. Yine I. Abdülhamid döneminde büyük şehzade ve küçük şehzade dairelerinde, hamamlarda ve dairenin bodrumunda yapılan tamiratları 1788 tarihli arşiv belgesinde görebiliriz. Zira bu belgede, Harem-i

<sup>256</sup> Esemeli, "Harem", s.126-129.

<sup>257</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.336.

<sup>258</sup> Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, s.208.

<sup>259</sup> TSMA.d, nr. 3128.

<sup>260</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.391-392; Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, s.208.

<sup>261</sup> Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu-Topkapı*, s.160.

<sup>262</sup> Esemeli, "Harem", s.121.

<sup>263</sup> Mualla Anhegger, "Topkapı Sarayı Veliaht Dairesi Onarımları", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX-X, İstanbul 1979, s.54.

<sup>264</sup> TSMA.d, nr. 3128.

Hümayun'da necabetlü sultan efendiler hazretlerinin dairelerinde vaki hamamın od taşları ve künkleri ve kazanının lokması, hamamın sıvalarının yenilenmesi ile mermerlerinin ağartılması, çifte musluklarının, suyollarının tamiri ve tepe camları yenilenmesinden bahsedilmektedir. Yine aynı belgede hamamın hemen yanındaki büyük ocağın od taşları ve döşeme taşlarının yenilenmesi, kubbesinin sıva ve boyaları tamiri ile Küçük Şehzade'ye mahsus odanın ocağının çini ile süslenmesi ve iç kısmına mermer taş konulması, şirvanına birli büyük nakışlı dolap eklenmesi, oda kapılarının yenilenmesi, bodrumunda bazı kafes kapı ve camları ile sıvaları tamiri, pencere kanat ve çerçevelerinin yenilenmesi de konu edinilmektedir. Büyük şehzade efendi hazretlerinin şirvanına büyük ve küçük dolaplar konulması, kiler ocağının od taşları ve döşeme taşlarının yenilenmesi, taş aralıklarına kurşun derzi yapılması, mermerlikteki eğerti kerevetlerin<sup>265</sup> yenilenmesi, buradaki mermer taşların derzlerine kurşun doldurması, musluklarının, su yollarının ve borularının yenilenmesi ile musluklarının tamiri gibi bazı ayrıntılar da yine aynı belgede verilmektedir.<sup>266</sup>

## 9. Ocaklı Sofa

Ocaklı Sofa haremın arka cephesinde olup, sağ tarafı Kadınefendiler Dairesi, sol tarafı Hünkâr Sofası'nın girişi olan Çeşmeli Sofa ve ocağın olduğu duvarın arka tarafı da Şehazdegan Dairesi ile çevrilidir. Sofanın giriş bölümü düz tavanlı, iç kısmı kubbelidir. Duvarları 17. yüzyıl çiniler ile bezeli olup, kapıların ve dolapların kanatları ceviz üzerine sedef ve bağa ile kaplanmıştır. 18 ve 19. yüzyılda çok fazla müdahale edilmemiş intizamını muhafaza etmiştir.<sup>267</sup> Ancak 18.yyda Valide Sultan Dairesinin üst taşlığına eklenen odalara geçit sağlamak amacıyla bir merdiven yapılmıştır. Bu merdiven sahanlığı Sultan Reşad dönemi onarımlarında örülerek kapatılmıştır.<sup>268</sup>

## 10. Harem Mescidi

Harem Mescidi, Sultan, Valide Sultan, Başkadınefendi'nin ibadeti için, 17. yüzyılda Altın Yol'a eklendiği düşünülür. III. Osman döneminde Tekfur Sarayı üretimi

<sup>265</sup> Meşe ağacından yapılan ve üzerine yatak veya minder konularak yatmağa ve oturmağa yarayan yüksekçe yer, oturak.

<sup>266</sup> TSMA.d, nr. 3129 (Bkz: EK A.21)

<sup>267</sup> Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu", Cüz 9, s.524.

<sup>268</sup> Esemeli, "Harem", s.123; Sakaoğlu, Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Sarayı Hümayun: Topkapı Sarayı, s. 365.

çinilerle kaplanmıştı. İbadethanenin kapısı yine bu yüzyılda barok üslupta kemerli ve mermer kabartma süslemeli yapılmıştır.<sup>269</sup>

### 11. III. Ahmed Has Odası

Yemiş Odası ya da III. Ahmed Has Odası, Hünkâr Sofası ve I. Ahmed Okuma Odası çıkıntıları arasındaki kısımda kalan boşluğun kemer ile örtülmesi ve bir çıkma ilave edilmesiyle oluşturulduğu odadır.<sup>270</sup> Bu oda için 1117/ 1705 tarihli kitabesinde “nüzhət-gah” yani eğlence yeri ifadesi kullanılıyor.

Yemiş odası için alınan malzeme ve işçi ücretleri ilgili 1707 tarihli bir belge şu şekildedir: “*Saray-ı Cedid-i Amire’de Şevketlü efendimiz için harem-i hümayunda bina olunan odaya mimar ağa marifetiyle iştera olunan kebir... ve mismar ve üstadiyeleri müfredat defteri mucibince masarifatı Haremeyn-i şerifeyn akçesinden mimar ağaya verildi. Oda-yı mezburda nakkaşbaşı marifetiyle satın alınan boya ve altın ve ücret-ı nakkaşan müfredat defteri*”<sup>271</sup>

Topkapı Sarayı’nda 15.yüzyıldan beri iç mekân süslemesi olarak kullanılan çiniler bu odada kullanılmamış, duvar yüzeyleri ahşap kaplama üzerine lake tekniği ile meyve ve çiçek motifleri ile süslenmiştir. Bu motiflerle oluşturulan yeni tarz, Osmanlı resim sanatında Batı etkisinin başlangıcıdır. klasik dönemin hatayı üslubu yerini yeni ve son aşaması olarak, zarif bitkisel motiflere bırakmıştır. Bu odadaki bezemelerde meyvelerin kullanılmaya başlandığını görüyoruz ancak, meyve çizimleri henüz çekingen bir şekilde tasvir edilmiştir. 18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyılda bu odadaki bezemelerde farklı katmanlar tespit edildiği için değişiklikler yapıldığı çok net söylenebilir. (EK B.12) Ayrıca tavanın altın yıldızlı çitalarla bölümlenmesi Topkapı Sarayı’ndaki Batılı süsleme elemanlarının saray dekorasyonunda kullanıldığı ilk mekândır. Ancak buna tamamı ile Batılı diyemeyiz, bir geçiş, bir arayış döneminin üslubu olarak tanımlayabiliriz.<sup>272</sup> Odada kullanılan ocak, tavan ve duvarlardaki aynalar önemli mimari elemanlar olarak dikkat çeker. Lale devrinden sonraki bir dönemde eklenmiş olan ayna<sup>273</sup> Batılı süsleme elemanı olarak, ocak ise Türk süsleme sanatının özelliklerini taşıyarak odada geleneksel ile moderni bir arada göstermiştir.<sup>274</sup>

Topkapı Sarayı’nda yapılan son dönem restorasyonlarında, odada 17. yüzyıl

<sup>269</sup> Esemeli, "Harem", s.134.

<sup>270</sup> Eldem-Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, s.82.

<sup>271</sup> TSMA, nr. E. 156/38.

<sup>272</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı’nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.26-27.

<sup>273</sup> Eldem-Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, L.132.

<sup>274</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı’nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.27.

revak tonozunun altında 18. yüzyıl ahşap tonoz konstrüksiyonu tespit edilmiştir. Ayrıca Yemiş Odası yapılırken Hünkâr Salonu revaklarının içine alınmasından ve mekânı büyütmek amacıyla iptal edilen 17. yüzyıl sütununun kesilmesinden sonra, revakta bulunan iki kemerin, çift gergi güçlendirme ile birbirine bağlanarak dönemin güçlendirme sistemi tespit edilmiştir. Bu sistemde gergiler kemer ve sütun başlığı çürütülerek karşılıklı olarak yerleştirilmiştir.<sup>275</sup>

## 12. III. Osman Taşlığı ve Köşkü

III. Osman Köşkü, Topkapı Sarayı Harem Dairesi etrafını çevreleyen surun demir kapı tarafındaki yüksek duvarları üzerine kurulmuştur. I. Mahmud döneminde sur duvarının üzerinde ahşap bir köşk yapımına başlanmış<sup>276</sup> ancak yapı, Sultan III. Osman zamanında tamamlandığından ismi III. Osman'a atfedilmiştir.

Köşkün önündeki taşlığa, daha öncelerden de Sultan Osman Taşlığı denildiği rivayet edilir ki bu adlandırma II. Osman'la ilgilidir.<sup>277</sup> 1918 yılında haremi ziyaret eden Emine Semiye Hanım<sup>278</sup> hanedandan bir kimseden aldığı bilgiye dayanarak, binayı yaptıranın Genç Osman olduğunu söylese de<sup>279</sup> kastedilen, buradaki taşlık olabilir. Abdurrahman Şeref Bey de bu belirsizlikten bahsetmiş ancak bu ismin III. Osman olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.<sup>280</sup>

Yapının bir cephesi önünde yer alan Havuzlu Taşlık'a, diğer cephesi ise Gülhane Parkı'na bakmaktadır. (EK B.13) Köşkün taşlıktan kapısı olduğu gibi, sol tarafına tesadüf eden koridor vasıtasıyla haremın diğer dairelerine geçiş sağlanmaktadır. Bu koridorun iki tarafı tamamen pencerelidir ve II. Mahmud döneminde haremden köşke geçerken hava şartlarından korunmak üzere yapılmıştır. Solundaki koridordan itibaren köşkün salon ve odaları arasında kapılar olup birinden diğerine geçilerek sondaki odada bulunan merdiven ile de taşlığın alt mahaline inilir.<sup>281</sup> I. Abdülhamid döneminde kasrın

<sup>275</sup> Koyukan, "Harem Restorasyonlarında Yeni Keşifler"

<sup>276</sup> TSMA, nr. E. 915/6 H.1169/M.1756.

<sup>277</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.363.

<sup>278</sup> Meşrutiyet dönemi kadın yazarlarından. "Tanzimat Dönemi'nin ünlü devlet adamlarından hukukçu ve tarihçi Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı, "İlk Kadın Romancı" Fatma Aliye Hanım'ın kız kardeşidir." Kadriye Kaymaz, *İlk Türk Kadın Yazarlarından Emine Semiye Hanım, Hayatı ve Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2008.

<sup>279</sup> Emine Semiye Hanım, "Topkapı Saray-ı Hümayunu Ziyaret", *Edebiyat-I Umumiyye Mecmuası sayı:18-49*, İstanbul 1918, s.395.

<sup>280</sup> Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu", *Cüz:11*, s.724 "Bu köşkün ve önündeki taşlığın kadimden biri Sultan Osman'a tesbitle yad olduğu, lakin müşarunileyden hangisine mensub olduğu muayyen değildir. Hünkâr sofasının kurbiyyetine nazaran bunun Sultan Osman Han-ı Salis olması lazım gelir."

<sup>281</sup> Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu", *Cüz:11*, s.724; Esemenli, "Harem", s.105.

taşlığa açılan bir kapısı pencereye çevrilmiştir.<sup>282</sup>

Köşk, ortada iki ana bölümden oluşan geniş bir salon, salonun iki tarafında bulunan birer küçük oda, yanlarında daha büyük ocaklı birer odadan oluşan simetrik bir plana sahiptir.<sup>283</sup> Salon, dikdörtgen bir alanda dört büyük ve dört küçük sekiz kenarlı bir çıkmadan oluşmaktadır. Diğer odalarla, geleneksel Osmanlı mimarisine uygun olarak, bir koridor ile bağlanmıştır. Yan oda ve cumba arasındaki iki balkon ise Batı etkisiyle Osmanlı mimarisine kazandırılan yeni bir eleman olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatıda dalgalı ön görünümüne sahip bir saçak görülür. Baroğun bir detayı olan bu ritmik zenginlik, giriş cephesine ayrı bir hava kazandırmıştır. Köşkün Havuzlu Taşlık cephesindeki cumbası yapının inşa döneminden kalma, orijinaldir. Dış cephelerde yeni bir uygulama olarak, plastırlar yoğun ve etkin şekilde kullanılmıştır. Plastırların arasına, pencereler, duvar resimleri ve iki yanına çeşmeler yapılmıştır. Resimler barok üslubun illüzyon yaratma özelliğini yansıtmaktadır. Bu resimlerde insan figürü kullanılmamış ve çeşmelerle Barok sanatındaki heykele benzer etki oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı, Batı'nın sanatını kullanırken kendi düşünce tarzına uygun yorumlamıştır. Çatıda dalgalı ön görünümüne sahip bir saçak görülür. Barok'un bir detayı olan bu ritmik zenginlik, giriş cephesine ayrı bir hava kazandırmıştır. Çatı ve yapının taşlığa bakan tarafı II. Mahmud döneminde yenilenmiştir.<sup>284</sup> I. Abdülhamid döneminde 1787 tarihinde de çatı ve saçakları onarım görmüştür.<sup>285</sup>

Giriş kapısının iki yanında, taşıyıcı fonksiyona sahip olmayan iki dekoratif sütun da gerçekte var olmayan bir durumu var gibi göstermekle barok üslubun önemli bir özelliğini yansıtmaktadır. Yine duvar resimlerinin de II. Mahmud dönemini kompozisyon özelliklerine sahip olduğu düşünülür. Dolayısıyla bu yüzeylerin III. Osman dönemindeki orijinal çizimleri bilinmemektedir.<sup>286</sup>

Köşkün mimari tarzı ve süslemeleri, Türk rokokosunun ilk devirlerine aittir. Tezyinat henüz çok hamdır ve I. Abdülhamid ve III. Selim dönemindeki olgunluk ve zarafeti bulamamıştır. Ancak ocak süslemeleri ve tavan bölümlenmesi bu ifadenin dışında, barok tarzın karakteristik ve zarif örnekleri olarak kabul edilebilir.<sup>287</sup>

Duvar yüzelerindeki çiniler Osmanlı çinileri değil Hollanda üretimi çinilerdir. I. Mahmud döneminden itibaren yerel üretim çinilerinin tükenmesi ya da kalitesiz çini

---

<sup>282</sup> TSMA.d, nr. 3129.

<sup>283</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.363.

<sup>284</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.33.

<sup>285</sup> TSMA, nr. E. 197/13.

<sup>286</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.35.

<sup>287</sup> Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar, 1. Cilt*, İstanbul 1969, s.266.

üretimi sebebiyle III. Osman döneminde Avrupa'dan çini ısmarlanmıştır. Burada kullanılan çinilerin de, 1756'da Beç'ten (Viyana) getirilen çiniler olduğu tahmin edilir.<sup>288</sup> Köşkte mavi-mor ve beyaz renklerde, çiçekli kanca, peçete yaprak ve benekli yıldız gibi isimlendirilmiş çiniler<sup>289</sup> tavanlar ve pencere aralarıyla alçı ocak içerisinde kullanılmıştır. Rokoko tarzda yapılan dolap düzeni orijinaldir.<sup>290</sup> Saray'daki diğer köşk yapılarında olduğu gibi burada da çift pencere düzeni vardır.<sup>291</sup>

Çıkmanın duvarlarının alt bölümde bazı yerlerine, boyalı ve tezhipli bezemeler yapılmıştır. Üst bölümde ise pencere olmayan yerleri nakış ve tezhipli bezenmiştir. Salonun tavanı ise ahşap oymalıdır.<sup>292</sup>

Köşk, plan özellikleri açısından geleneksel Osmanlı mimarisini yansıtsa da, Batı kökenli elemanların kullanımı ile, yeni bir tarza bürünmüştür. Tüm bu özellikler ile saraydaki, mimari ve süslemede Batılılaşma sürecinin önemli bir aşamasını temsil etmektedir.<sup>293</sup>

### 13. İkballer (Mabeyn) Taşlığı ve Çevresindeki Yapılar

Mabeyn, selamlık ile harem arasında yer alan, selamlık halkı ile haremdeki kadınların karşılaşmalarını önlemek amacıyla hanedan mensubu erkeklerin yaşadığı yer anlamında kullanılırdı.<sup>294</sup>

Topkapı Sarayı'nda şimdi İkballer Taşlığı olarak bilinen ancak İkballer Dairesi eklenmeden önce Mabeyn Taşlığı denilen mahalde, yapılanma süreci en eski yapısı I.Selim Kulesi olmak üzere, Şehzadeler Dairesi, III. Murad Has Odası, I. Ahmed Okuma Odası, Çifte Kasırlar, III. Ahmed Yemiş Odası, I. Abdülhamid Odası bulunuyordu. Bu yapılar, 15. yüzyıl sonundan 18. yüzyıl sonuna kadar devam eden süreçte oluşmuşlardır. (EK B.14) 18. yüzyılda I. Abdülhamid döneminde İkballer Dairesi'nin yapılaşmasından sonra taşlık kadınlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.<sup>295</sup>

<sup>288</sup> Adıgüzel, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, s.333; *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, 1933, s.154.

<sup>289</sup> Yılmaz, "Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayındaki Kullanımı", s.731-732.

<sup>290</sup> Esemeli, "Harem", s.105.

<sup>291</sup> Nadide Seçkin, *Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-1755)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.156-158.

<sup>292</sup> Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu-Topkapı*, s.153.

<sup>293</sup> Sezer, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, s.33-38.

<sup>294</sup> Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.364.

<sup>295</sup> Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu-Topkapı*, s.145.

### 13.1.Mabeyn Dairesi

Mabeyn Diresi; Sofa, Aynalı Oda (Divanhane) ve Taş Oda denilen üç bölümden müteşekkildir. Bu mahalde önceden, sadece I.Selim Kulesi mevcutken I. Abdülhamid, devrin mimari ve tezyini usulleriyle, bu bölüme bazı ilaveler yaptırarak yeniden düzenlettirmiş ve burası Yeni Mabeyn adını almıştır.<sup>296</sup> Her sultanın nişane olarak sarayda kendisine malettiği bir hasodası olması geleneğine Abdülhamid de uymuş ve Mabeyn sofası ile Aynalı odayı kendi kullanımı için inşa ettirmiştir.<sup>297</sup> Bu inşaatı, Selim kulesinin yıkılıp altlı üstlü Aynalı Oda ve Başkadın dairesinin yapımından bahsettiğini düşündüğümüz 1774 tarihli bir arşiv defterinde de şöyle okuyabiliyoruz: “*Devletlü inâyetli efendimiz devlethânelerinde müceddeden haremde bir adet kebir oda ve iki adet sağır ve mâbeyn ve tahtında köşk ve esblere yemlik ve durvarlara seng ve siva ve boyalarına kireç ve horasan ve sair masarifât beyan olunur. 1187 gurre Z*”<sup>298</sup>

Önceki ruznamelerde bahsedilmeyen Yeni Mabeyn’i padişahın en geç 7 Aralık 1782’den itibaren özellikle kış günlerinde sık sık kullanmaya başladığı kaydedilmiştir.<sup>299</sup> Dönemin belgelerinde bu oda için “teneffüs odası” yani istirahat odası tabiri de kullanılmıştır.<sup>300</sup>

Mabeyn sofasının duvarlarında, mavi beyaz “çift haç yaprak” modelli, Hollanda çinileri kullanılmıştır.<sup>301</sup> Sofasının seki bölümü zarif sütunlarla ayrılmıştır. Pencereleri taşlığa bakan sekinin karşısındaki rokoko üslubu bir mermer ocak ve iki yanında gömme dolap ile hücreler vardır.<sup>302</sup> Buradan dolap içine gizlenmiş bir merdivenle üst kattaki baş kadınefendi dairesine geçiş sağlanmıştır.<sup>303</sup>

Taşlığa enlemesine inşa edilen alt katta bulunan Aynalı Oda ise ismini, Avrupa saraylarından esinlenilerek yapılan pencerelerindeki kristal aynalardan almıştır. Üst taraftaki pencerelerde ise Osmanlı üslubu vitray kullanılmıştır. Duvarların üst tarafları sulu boya tablolar ile, alt tarafları ise renkli ve kabartma dekore edilmiştir.<sup>304</sup>

Aynalı odanın duvarları boyunca dolaşan yaldızlı yazı kuşağında ta’lik hatla Hilye-i Hakani’den bölümler okunur. Kapının üzerinde I. Abdülhamid’in tuğrası ve bunun iki

<sup>296</sup> Ebul’ula Mardin, *Huzur Dersleri*, C. II-III, Ed:İsmet Sungurbey, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s.119

<sup>297</sup> Feridun Emecan, *Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi Tarihi- İstanbul’un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, İstanbul 2003, s.115 “*Yine Saray-ı Hümayun’da Topkapı nam mahalde tamir ve termin ve müceddeden ihdas olunan kasırlar ve daire-i hümayun...*”

<sup>298</sup> BOA, D.BŞM.BNE, defter kısmı, nr. 15984

<sup>299</sup> Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, s. 38.

<sup>300</sup> TSMA, nr. E. 608/1.

<sup>301</sup> Yılmaz, “*Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayındaki Kullanımı*”, s.733.

<sup>302</sup> Sakaçoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.397.

<sup>303</sup> Esemeli, “*Harem*”, s.132.

<sup>304</sup> Sakaçoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.398.

yanında da birer beyit ile 1193/1778 tarihi yer alır.<sup>305</sup>

### 13.2. İkballer Dairesi

Mabeyn Taşlığı'nın arka cephesi ile Şehzadeler Dairesi arasındaki ahşap yapılanma İkballer ya da Gözdeler Dairesi olarak adlandırılır. Daire I. Abdülhamid zamanında Altın Yol genişletilerek ve III. Ahmed veya I. Mahmud döneminden kalma revaklar yükseltilip, önleri camekânla kapatılarak yapılmıştır. Altın Yol'a açılan bu alt koridorun üst kısmında hizmetli cariyeler için basık asma katlar yapılmıştır. Onun üstünde de İkballer için yapılan beş odanın hepsi şirvanlı ve asma katlıdır. Alt koridor ise Altın Yol'a açılmaktadır. Gözdenin kademine göre her odanın büyüklüğü ve dekorasyonu farklılık gösterir. Mabeyn Dairesi'nin üstüne gelen bölümde rokoko tarzda dekor edilmiş Ocaklı Sofa ve Gözdeler Hamamı vardır. Sofadan gizli bir merdivenle Mabeyn dairesine inilir.<sup>306</sup>

Abdülhamid döneminde haremde çeşitli mekânlarda kullanılan manzara resimleri sofada da uygulanmıştır. Sahil Sarayı tasvir edilen duvarın hemen yanındaki panoda yer alan çeşmenin üzerinde, resimlerin 1779 yılında yapıldığı yazılmıştır.<sup>307</sup>

---

<sup>305</sup> Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih; Topkapı Sarayı*, s.211.

<sup>306</sup> Anhegger, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, s.41; Denizer, *Harem'de Geleneksellikten Batılılaşmaya Geçişin Araştırılmasında Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarının Mimari Açısından Karşılaştırılması*, s.21-22; Eldem-Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, s.L.113; Sakaoğlu, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, s.395-396.

<sup>307</sup> Nurhan Atasoy, *15. Yüzyıldan 20. Yüzyıl 'a Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler*, İstanbul 2005, s.157.

## SONUÇ

Mimarinin, hiyerarşik yapı ve yaşayış biçimiyle bağlantılı olması sebebiyle, hareme yeni eklenen ya da teccid edilen yapılarda harem kurallarının bağlayıcı etkisi vardır. 18.yüzyılda mimari değişiklikleri incelemeyden önce dönemin padişahlarının harem dünyası araştırılmış ve bu yüzyılda da aynı etkinin devam ettiği görülmüştür.

Ceyb-i hümayun dediğimiz padişahın özel bütçesinden, ailesi ile harem çalışanlarına verilen ihsanlar ve harçların miktarlarına bakılarak harem kurumu hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Haremde yaşayan cariye sayıları, bu cariyelerin görevleri ve görevlerine göre ücretlerinin sıralaması haremdeki kademe ve statüleri anlamamız açısından ipucu olmuştur. Yine aynı belgelerden hareketle padişah kadınları, kızları ve şehzadelerin sayıları ile gelirlerine bakarak, 18. yüzyıl padişahlarının aile hayatlarına ilişkin bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Mesela III. Mustafa'nın ve I. Abdülhamid'in kızlarına gösterdikleri ilgi ve müsamaha, onlara tahsis edilen hatırı sayılır paşamalık ve harçlardan çocuklarına düşkün olduklarını görebilmekteyiz. Aynı şekilde III. Ahmed'in Validesi Gülnuş Emetullah Sultan'a tahsis edilen bütçenin hiç de az olmadığı kendisine verilen kıymetin maddi yansımalarıdır.

Bu dönemin en güçlü kadını Valide Sultanı Gülnuş Emetullah Sultandır. Sorumluluklarını layıkıyla yerine getirmiş, gerektiğinde siyasi konularda söz söyleme hakkına sahip olmuştur. Ancak asıl yönetim alanı olan haremde ise son derece etkin olduğu ve ünvanının gereğini yaptığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

III. Ahmed'den sonra gelen padişahların kimisinin annesi kısa süreli valide sultanlık ünvanına sahip olmuş, kimisi de bu ünvana hiç sahip olamadan vefat etmiştir. Bu sebeple 18. yüzyılda Gülnuş Emetullah Sultan'dan sonra III. Selim dönemine kadar haremde etkin bir valide sultan gözlenememiştir. Bunun eksikliği haremde otorite boşluğu yaratmış ve mekânsal anlamda bazı kısıtlamaları ortadan kaldırmış gözükmektedir. 18. yüzyılda harem kurumu, 16. ve 17. yüzyıl harem kuralları ve geleneklerini büyük ölçüde devam ettirilebilmiş olmasına karşın, hanedan ailesinde bir takım yumuşamalar gözlenmiştir.

III. Mustafa'nın ve I. Abdülhamid'in gelenek bozarak nikâh kısıtları, geleneğin temsilcisi Valide Sultan'ın bu dönemde haremde bulunamaması ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Padişahların nikâh kısıdığını 18.yüzyılda İstanbul'da yaşayan İsveç elçisi d'Ohsson'un yazdığı kaynaktan ve I. Abdülhamid'in ruznamesinden öğreniyoruz. Ayrıca I. Abdülhamid'in isteğiyle, kadınlarının mabeynde, padişahla daha kolay iletişim

kurabilecekleri bir yere taşınması da haremın kurallarının yumuşadığının bir göstergesidir. Haremde hiyerarşinin getirdiği bir kural olarak kadınefendiler, Valide Sultan'ın yakınında ve gözetiminde olur, onun dairesinden geçmeden, dolayısıyla haberi olmadan Hünkâr'a ulaşamazlardı. Padişah kadınları 18. yüzyıl sonunda Valide Sultan'ın otoritesinden ve haremın kalabalığından uzaklaşarak İkballer dairesinde bir nebze daha rahat bir ortamda yaşamaya başlamışlardır.

18.yüzyıl Kadınefendileri de önceki dönemlerde olduğu gibi, haremın en mahrem kısmı olmuştur. İsimleri dahi belgelerde zikredilmemiş, birinci, ikinci, üçüncü vd. kadınefendi şeklinde bahsetmekle yetinilmiştir. Bu kadınları da daha çok kurdukları vakıflardan takip edebilmekteyiz. Yine padişahın sevdiği kadınlardan olan ikballerin isimleri belgelerde zikredilmiş ancak çoğu zaman doğum ve ölüm tarihlerine dahi ulaşması zor olmuştur. Bu yüzyılda siyasetle ilgilenen, devlet yönetmeye kalkan ve ön plana çıkan haseki/kadınefendi isimlerinden henüz bahsedemiyoruz.

III. Ahmed'in çok sayıda kadını olduğu bilinmesine rağmen, mevcut araştırmalardan, "Kadınlar Saltanatı" olarak adlandırılan Hürrem Sultan'la başlayıp Hatice Turhan Sultan'la biten dönemdeki gibi bu kadınların siyasete karışıp ülkeyi yönettiğine dair bir veriye ulaşamamıştır. Bu dönemde otoriter bir sadrazam olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın etkisiyle, güçlü bir Sultan kızı olan eşi Fatma Sultan'ın bile müdahaleleri sınırlı olmuştur. Ancak III. Mustafa ve I. Abdülhamid'in nikâhlandıkları Rıfat ve Mutebere Kadın bu dönemin önem arz eden iki kadınıdır.

Bu kısmi özgürlüklerin hanım sultanlara ve şehzadelere de tanındığını söyleyebiliriz. 18. yüzyıl padişahlarından III. Mustafa ve I. Abdülhamid'in kızları ile ilgili çok sayıda arşiv malzemesi olup, belgeler daha çok yaptıkları harcamalarla ilgilidir. Bu yüzyılda padişah kızları ve kız kardeşleri İstanbul'un çeşitli yerlerinde yalılar, saraylar yaptırmış ve oralarda yaşamaya başlamışlardır. Şehzadelere ise III. Osman'dan itibaren bir nebze özgürlük verilmiş, hapsedilme üsulu şekil değiştirmiştir. Artık padişahla beraber Topkapı Sarayı dışındaki saray ve köşklere gidebilmişler ve buradaki güzel manzaralı odalarında hapis tutulmuşlardır. Şimşirlik dairesindeki duvarları da alçaltılarak dış dünyayla iletişimleri bir nebze daha artmıştır.

Bu çalışmada 18. yüzyılda hükümdarlık yapan III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid'in harem hayatına değinmeye çalıştık. Ama çalışmamızın asıl kısmını 18. yüzyıl padişahlarının harem dairesine yaptıkları eklemeler ile tamirat ve tadilat işleri ilgilendirmiştir.

18. yüzyılda başlayan Batı'ya öykünme ile Osmanlı Devleti birçok alanda yenileşmeye

gitmiştir. Bu yüzyılda meydana gelen değişim ve dönüşümün mimariye etkisi özelde harem dairesi üzerinden ele alınmıştır.

Bu yüzyılda dönemin şartları ve estetiğine göre, bazen ihtiyaca binaen ya da keyfi olarak haremden genişleme söz konusudur. 1703'ten Lale devrine kadar olan süreçte yapılan mimari çalışmalar bir önceki yüzyılın devamı gibi olup, bezemelerde ufak çaplı değişiklikler yapılmaya başlamıştır. Lale devriyle beraber onarım gören ve yeni eklenen odalarda, Rokoko üslubunu yansıtan Batı etkisiyle gelen mimari elemanların uygulamaları görülmeye başlanmıştır. 18. yüzyılda "müceddeden bina olunan" yapıların ilki lale devri özellikleri taşıyan III. Ahmed Yemiş Odasıdır. İç mekân bezemelerinde oluşmaya başlayan yeni üslubun ilk örneği olması açısından önem arz eder. 1757'de tamamlanan III. Osman Köşkü barok tarzın haremdenki tezahürüdür. Daha kıvrımlı detaylar, dalgalı ön görünüme sahip saçak, balkon kullanımı baroktaki ritmik zenginliğe uyum sağlamış türdedir. I. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise bezemeler daha olgun ve zariftir. Bu dönemden sonra sanatta batılılaşma, süslemenin yanı sıra mimariyi de etkilemeye başlamıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise mimari elemanlardan, planlara kadar Batı'nın mimari etkisi kendini göstermeye başlamıştır. Klasik mimariden yeni bir tarza geçiş yapılarak tamamen farklı bir dil geliştirilmiştir. Osmanlı devleti Batı sanatını kullanırken kendi düşünce tarzına ve yüzyıllardır süregelen sanat birikimine uydurarak harmanlamayı başarmıştır. Kargir yapılanma ve çini ağırlıklı bezeme bu dönemde yerini ahşap dekorasyon ve yapılaşmaya bırakmıştır. Mabeyn Taşlığındaki Gözdeler Dairesi de bunun güzel bir yansımasıdır. Yaptığımız çalışmada, 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinde ve bezeme sanatında Batı'nın örnek alındığının, Padişah hanesindeki tezahürlerini incelemiş olduk. Mimaride batılılaşmayla birlikte yaşanan değişiklikler ilk olarak saraylarda özellikle de harem dairelerinde yaşanmıştır. Harem dairesi her dönemde dış dünyaya kapalı olduğu için ve korumacı yaklaşıldığından mimari anlamda genel özelliklerini en iyi koruyabilmiş bölüm olarak kabul edilebilir.

## BİBLİYOGRAFYA

### I- ARŞİV VESİKALARI

#### CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ (BOA)

Ali Emiri, Ahmed III, nr. 68/ 6816.

Ali Emiri, Mahmud I, nr. 98/ 6834; nr. 102/ 7244.

Cevdet-Saray Mesalihi, nr. 35/1769; nr. 28/1415; nr. 44/2201; nr. 125/ 6274; nr. 135/ 6771; nr. 139/ 6965; nr. 160/ 8026.

D.BŞM, defter kısmı, nr. 1210; nr. 12235; nr. 42279/ 43

D.BŞM.BNE, defter kısmı, nr. 15984

Mühimme Defterleri, nr. 26; nr. 58

#### TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ (TSMA)

##### Defter Kısmı

nr. 859; nr. 2251; nr. 2354; nr. 2357/4; nr. 2384/ 07; nr. 2821; nr. 3128

nr. 3129; nr. 3132; nr. 4829; nr. 5132; nr. 6565; nr. 6732; nr. 7205; nr. 7722 /1; nr. 8075; nr. 9917/46; nr. 9982; nr.10136/4; nr. 10590.

##### Evrak Kısmı

nr. E. 156/37; nr. E. 197/ 09; nr. E. 197 /13; nr. E. 343/ 11; nr. E. 414/ 19; nr. E. 10193.

### II- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ABRURRAHMAN ŞEREF, “Topkapı Sarayı Hümayunu”, *Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası*, Cüz: 9-11-12, İstanbul 1327.

ADIGÜZEL, Hatice, *Topkapı Sarayı'ndaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora

Tezi, İstanbul 2014.

AFYONCU, Erhan-Uğur DEMİR, *Turhan Sultan*, İstanbul 2015.

AKGÜNDÜZ, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, İstanbul 2006.

ALDERSON, A.D. *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul 1998.

ALTINAY, Ahmet Refik, *Lale Devri 1718-1730*, İstanbul 2016.

ALTINAY, Ramazan, "Emeviler Döneminde Bazı Yönleriyle Kadın", *Ekev Akademi Dergisi*, 2004.

ALTINDAĞ, Ülkü, "Darüssaade", *DİA*, IX, İstanbul 1994.

ALTINDAĞ, Ülkü-Nedret BAYRAKTAR, "Topkapı Sarayı Müzesi Komisyonu Çalışmaları I (Harem ve Baltacılar Koğuşu)", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 2*, İstanbul 1987.

ANHEGGER EYÜBOĞLU, Mualla, "Fatih Devrinde Yeni Sarayda Harem Dairesi (Padişahın Evi) Var Mıydı?", *Sanat Tarihi Yıllığı VIII*, İstanbul 1979.

ANHEGGER EYÜBOĞLU, Mualla, *Topkapı Sarayı'nda Padişah Evi: Harem*, İstanbul 1986.

ANHEGGER EYÜBOĞLU, Mualla, "Topkapı Sarayı Veliht Dairesi Onarımları", *Sanat Tarihi Yıllığı, IX-X*, İstanbul 1981.

ÂŞIKPAŞAOĞLU AHMED ÂŞIKÎ, *Tevârih-i Âl-i Osman, Osmanlı Tarihleri-I*, haz. Nihal Atsız Çiftçioğlu, İstanbul 1947.

ATASOY, Nurhan, *15. Yüzyıldan 20. Yüzyıl'a Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler*, İstanbul 2005.

ATASOY, Nurhan, *Harem*, İstanbul 2001.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri: 630-805 (1230-1402)*, I.Cilt, İstanbul 1966.

BAŞARIK, Emel, *Topkapı Sarayı Harem Dairesi Mekanlarının İç Mimarlık Açısından İncelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

BAYKAL, İsmail H., *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953.

BAYRAKTAR, Nedret ve Vehbi BAYRAKTAR, *Topkapı Sarayı ve Osmanlı Padişahları*, İstanbul.

BOZKURT, Fatih, *III. Mustafa Dönemine Ait bir Kadının Masraf Defteri*, İstanbul 2016.

- ÇAĞMAN, Filiz, "Topkapı Sarayı'nın Hamamları", *Sanat Kültür Antika*, İstanbul 1990-2001.
- ÇELEBİZADE ASIM TARİHİ - *Transkripsiyonlu Metin*, haz: Ali Aktaş, 2008.
- DAVIS, Fanny, *Osmanlı Hanımı-1718'den 1818'e Bir Toplumsal Tarih*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2006.
- \_\_\_\_\_, *The Palace of Topkapı in Istanbul*, New York 1970.
- DENİZER, Hakan, *Harem'de Geleneksellikten Batılılaşmaya Geçişin Araştırılmasında Topkapı ve Dolmabahçe Saraylarının Mimari Açısından Karşılaştırılması*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.
- DURAN, Tülay (Ed.) *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar-Hanım Sultan Vakfiyeleri*, İstanbul 1990.
- DUYURAN, Rüstem "17. Yüzyıl'ın Başlarına Ait Bir İstanbul Panoraması", *TTOK Belleteni*, İstanbul 1949.
- EBÜL'ULÂ MARDİN, *Huzur Dersleri*, II-III, haz. İsmet Sungurbey, İstanbul 1966.
- ELDEM, Sedad Hakkı-Feridun AKOZAN, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, Ankara 1982.
- EMECEN, Feridun, *Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi Tarihi- İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, I-II, İstanbul 2003.
- EMİNE SEMİYE HANIM, "Topkapı Saray-ı Hümayunu Ziyaret", *Edebiyat-ı Umumiyye Mecmuası*, sayı:18-49, İstanbul 1918.
- EMLER, Selma, *Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları*, İstanbul 1963.
- ENGİN, Nihat, "Köle", *DİA*, XXVI, Ankara 2002.
- EREN, Erdal, "Mimari Açısından Geçmişten Günümüze Osmanlı Sarayları", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne 1995.
- EROĞLU, Haldun, "Şehzade", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010.
- ESEMENLİ, Deniz, "Harem", *DİA*, XVI, İstanbul 1997.
- \_\_\_\_\_, "Mekanlar- Zamanlar" *Topkapı Sarayı*, İstanbul 2000.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III. Kitap, II. Cilt, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul, 2011.
- GÖNCÜ, Cengiz, *Harem ve Cariyelik 19. Yüzyıl*, İstanbul 2011.
- HAMİDULLAH M.-M.Akif AYDIN, "Köle", *DİA*, XXVI, Ankara 2002.
- HATHAWAY, Jane, *Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, çev. Hazal Yalın, İstanbul 2014.
- İNALCIK, Halil, "Harem Bir Fuhuş Yuvası Değil, Bir Okuldu", *Osmanlı Sultanlarına*

- Aşk Mektupları*, ed. M. Çağatay Uluçay, İstanbul 2001.
- İPŞİRLİ ARGIT, Betül, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, İstanbul 2014.
- \_\_\_\_\_, *Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri-18. Yüzyıl*, İstanbul 2017.
- İSMAİL ASİM EFENDİ, *Târih-i Raşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)* haz. Abdulkadir Özcan vd., İstanbul 2013.
- KAYMAZ, Kadriye, *İlk Türk Kadın Yazarlarından Emine Semiye Hanım, Hayatı ve Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2008.
- KOCAASLAN, Murat, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi-İktidar, Sınırlar ve Mimari*, İstanbul 2014.
- KOÇU, Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul 1960.
- KOYUKAN, Nevhiz, *I. İstanbul Müzeleri Çalıştayı*, “Harem Restorasyonlarında Yeni Keşifler”, 2018.
- KÖMÜRÇİYAN, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi - XVII. Asırda İstanbul*, Haz: Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1988.
- KUBAN, Doğan, “Topkapı Sarayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1994.
- \_\_\_\_\_, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2016.
- KURTARAN, Uğur, *Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, Ankara 2014.
- KUŞOĞLU, Sevinç, *Osmanlı'nın Valide Sultanları*, İstanbul 2012.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (ed.), *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi Bölüm III, I*, İstanbul 2009.
- Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Daimisi'nin 10 Ekim 1915 Tarihli Raporu*
- NECİPOĞLU, Gülru, *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2007.
- NEŞRİ, *Cihannuma*, I, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Ankara 1989.
- OSMAN, Rıfat, *Edirne Sarayı*, İstanbul 1989.
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960.
- ÖNKAL, Hakkı, “Eyüp Mihrişah ve Şah Sultan Türbelerinin Kitabeleri Işığında Mihrişah Kadın Meselesi”, *V. Eyüp Sultan Sempozyumu-Tebliğler*, İstanbul 2002.
- ÖZ, Tahsin, *Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları (1939-44)*, İstanbul 1945.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Harem”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)*, II, Ankara 1969.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1993.

- PENZER, Norman Mosley, *Harem*, çev. Hakan Abacı, İstanbul 2015.
- PIERCE, Leslie, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 2016.
- SAĞDIÇ, Elif, *Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları*, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, Mühendislik Ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Tarihi, Mekanları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı*, İstanbul 2002.
- \_\_\_\_\_, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul 2002.
- \_\_\_\_\_, *Osmanoğullarının Ünlü Kadın Sultanları*, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- \_\_\_\_\_, *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendileri Sultanefediler*, İstanbul 2008.
- SARICAOĞLU, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, İstanbul 2001.
- \_\_\_\_\_, "III. Osman", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007.
- SEÇKİN, Nadide, *Topkapı Sarayı'nın Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1453-1755)*, Ankara 1998.
- SEVİM, Sezai, "Osmanlı'nın Kuruluş Devri Saray Anlayışı ve Bursa Sarayı", *Bursa'da Zaman*, Sayı:10, Bursa 2014.
- SEZER, Sezim, *Topkapı Sarayı'nın Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- SÖZEN, Metin, *Bir İmparatorluğun Doğuşu-Topkapı*, İstanbul 1998.
- ŞAHİN, Soner, *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- ŞEMDANİZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Mür'i't-Tevârih*, I, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı*, İstanbul 2005.
- TANYELİ, Gülsün, "Topkapı Sarayı Haremi'nin Haliç Cephesindeki Yapılaşmasının Evrimi", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık Sayı-3*, İstanbul 1988.
- Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Devlet Matbaası, İstanbul 1933.
- TORALSAN, Berrin, "Secret chambers of Black Eunuchs", *Corrnucopia*, Sayı:59, İstanbul 2019

- TURAN, Ahmet Nezihi, “Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları” *Osmanlı Araştırmaları, XIX*, İstanbul 1999.
- ULUÇAY, Çağatay, *Harem II*, İstanbul 1992.
- \_\_\_\_\_, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, İstanbul 1980.
- \_\_\_\_\_, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, İstanbul 1950.
- ULUTÜRK, Muammer, “Osmanlı'da Harem Meselesi”, *Tefekkür Dergisi*, Sayı:44, 2011.
- UNCUOĞLU, Muhtar Ayhan, *Topkapı Sarayı Çinileri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 2014.
- YILMAZ, Gülgün, “Hollanda Duvar Çinilerinin Topkapı Sarayındaki Kullanımı”, *13. International Congress of Turkish Art*, Budapest 2009.
- YILMAZ, Hakan, “Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri”, *TAC Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*, Sayı:7, İstanbul 2016.

# EKLER

## EK A: ARŞIV BELGELERİ

### EK A.1

<p>Bin yüz yetmiş dokuz senesi Zi'l-hicce-i şerîf'in on üçüncü günü bâ-emr-i hazret-i şehinşâh-ı hilâfet-penâh harem-i hümâyûn-ı ismet-makrûnun binâ ve ta'mîrine vaz'-ı esâs mübâşeret olunup seksen senesi Cemâziye'l-evveli'nin sekizinci gününe gelince sagîr ve kebîr yirmi iki aded kubbeler hedm ve on yedi aded ahşâbdan bazen kıbbe ve bazen sakf ve tavan ve beş adedi yine kârgîr olmak vechile müceddeden inşâ ve kurşun üzerinde yirmi beş aded kârgîr ocak hedm ve inşâ ve şevketlü ve kudretlü efendimiz ve devletlü Sultân Selim efendimiz ve ismetlü iffetlü sultân efendilerimiz hazerâtı ve efendiler ve saadelü Dârü's-sa'âdeti's-şerîfe ağası ve hazînedâr ağa ve musâhib ağlar dâirelerinde ve üç aded bodrumlarda olanmecmu dâirelerde çivilime ve derz ve sıva ve cam çârçûbeleri ve tahta döşeme ve dökme cam ve çârçûbe camı ta'mîrâtı ve taht odası önünde kasr-ı hümâyûnda şikest olan dökme camla ve altınlar noksânı ve üzerinde üç aded ocak ve fevkânî bağçenin tarlları ve zirinde kemerlerin derz ve sıvası ve kurşun üzerinde olan mecmû' bacalarının çârçûbe ve camları tecdîdi ve devâir-i mezkûrede sâir mukteziyyü't-ta'mîr olan mahallerin iktizâsı üzere ta'mîr ve termîmi ve kurşun tebdili ve taht odası pencerelerine ve ta'lîmhâneye müceddeden yapıdırılan perdelerin kirpas bahâ ve perdecî yevmiyyeleri ve bâ-emr-i hümâyûn ferş olunan hasır-ı Mısrî ve kabanın bahâ ve masârıfı ve hasırcı ve Müslüman neccârân gündelikleri ve masârıf-ı müteferrika-i sâirenin müfredâtıdır.</p>				
Ser-i çapa 65 adede Fî 630 40.950 akçe	Ser-i künk 8 aded, fî 300 2.400 akçe	Top tahtası 15 aded, fî 240 3.600 akçe	Eğri tahta 41 aded, fî 360 14.760 akçe	Sütun-ı harca 3 aded, fî 420 1.260 akçe
Meşe koğuş lata 19 aded, fî 840 15.960 akçe	Koğuş lata-i çam 20 aded, fî 720 14.400 akçe	Lata-i çam 5 aded, fî 960 4.800 akçe	On arşun-ı kebîri çapa 9 aded, fî 600 5.400 akçe	Orta çapa 36 aded, fî 280 10.080 akçe
Kebîr çapa <sup>308</sup> eğrisi 4 aded, fî 960 akçe	On beş arşun-ı kebîri 14 aded, fî 750 10.500 akçe	On iki arşun- ıkebîri 40 aded, fî 265 10.600 akçe	On arşun-ı kebîri 65 aded, fî 180 11.700 akçe	On beş arşun çiftesi 16 aded, fî 480 7.680 akçe

<sup>308</sup> Câbe, câb

3.840 akçe				
On iki arşun çiftesi 21 aded, fî 180 3.780 akçe	On arşun çiftesi 35 aded, fî 115 4.025 akçe	On iki arşun teki 57 aded, fî 125 7.125 akçe	On arşun teki 48 aded, fî 67 3.216 akçe	Sagîr vürdinâr 15 aded, fî 225 1.875 akçe
Fındıklı saray mânesi 268 aded, fî 60 16.080 akçe	Tek mâne 58 aded, fî 42 2.436 akçe	Beş arşun 483 aded, fî 24 11.592 akçe	Sütun-ı Varna 324 aded, fî 12 3.888 akçe	Topaç eğrisi 6 aded, fî 120 720 akçe
Üsküdar eğrisi 8 aded, fî 360 2.880 akçe	Rumili omurgası 657 aded, fî 80 52.560 akçe	Çifte İstefan omurgası 392 aded, fî 80 31.360 akçe	Çifte Kilimli omurgası 60 aded, fî 63 3.780 akçe	İznikmid omurgası 1.099 aded, fî 62 68.138 akçe
Kilimli omurgası 481 aded, fî 30 14.430 akçe	Akeşte omurgası 234 aded, fî 24 5.616 akçe	İstefan teki 60 aded Fî 40 2.400 akçe	Bartın omurgası 383 aded Fî 34 13.022 akçe	Elvâh-ı koğuş 850 aded Fî 62 52.700 akçe
Filyoz kanadlığı 3.968 aded, fî 30 119.040 akçe	Sandal meşe tahtası 1.367 aded, fî 36 49.212 akçe	Kestane ağa tahtası 2.248 aded, fî 13 29.224 akçe	İznikmid kanadlığı 268 aded, fî 29 7.772 akçe	Ağa tahtası 5.252 aded, fî 10 52.520 akçe
İnebolu cam tahtası 14.630 aded, fî 7 102.410 akçe	Melen kuraniyyesi tahtası 450 aded, beher mâne fî 770 3.465 akçe	Ihlamur kanadlığı 303 aded, fî 50 15.150 akçe	Kalas pazılığı 38 aded, fî 120 4.560 akçe	İznikmid ihlam tabanı 40 aded, fî 50 2.000 akçe
Ihlamur	Ihlamur	Battâl ihlamur	Trabzanlık	Kalas kanadlığı

kolluğu 152 aded, fî 17 2.584 akçe	tekneliği 18 aded, fî 450 8.100 akçe	tekneliği 14 aded, fî 900 12.600 akçe	karaağaç tahtası 5 aded, fî 1.000 5.000 akçe	20 aded, fî 55 1.100 akçe
Kapılık karaağaç tahtası 24 aded, fî 90 1.160 akçe	Kebîr ceviz tahtası 5 aded, fî 660 3.300 akçe	Çifte çakraz yaması 150 aded, fî 16 2.400 akçe	Yeni câb 1.830 aded, fî 9 16.470 akçe	Çifte saray mânesi 40 aded, fî 210 8.400 akçe
İznikmid çifte ihlamur tabanı 62 aded, fî 72 4.464 akçe	Kebîr çam sereni 30 aded, fî 150 4.500 akçe	Sagîr çam sereni 66 aded, fî 75 4.950 akçe	Ihlamur tahtası 321 aded, fî 15 4.815 akçe	Seren camı 641 aded, fî 30 19.230 akçe
Avadanlıklı tavan şişesi 3.200 zirâ', fî 1,5 4.800 akçe	Devir tavan şişesi 6.500 aded, [Beher] 100: fî 80 5.200 akçe	Yassı şişe 2.400 aded, fî 1,5 3.600 akçe	Lambalık ihlamur teneke 672 aded, fî 6 4.032 akçe	Pedavra 3.400 aded, [Beher] 100; fî 36 1.224 akçe
Doğrama çârçûbe ve pencere kanadı ve zar-ı kapı 850 zirâ' 9 parmak, fî 40 34.015 akçe	Doğrama ceviz çârçûbe 91 zirâ' 11 parmak, fî 190 13.690 akçe	Doğrama kebîr iki yüzlü kapı 74,5 zirâ', fî 80 5.960 akçe	Pencere kafesi 161 zirâ' Fî 40 6.440 akçe	Ihlamur demirli nerdübân 6 aded Fî 165 990 akçe
Mismâr-1 mahlût 5.170 kıyye, fî 36 186.120 akçe	Mismâr-1 yeni kalıb 1.258,5 kıyye, fî 45 56.632 akçe	Mismâr-1 sayış 447,5 kıyye, fî 80 25.800 akçe	Mismâr-1 sandal-ı kebîr 281,5 kıyye, fî 90 25.335 akçe	Mismâr-1 sandal-ı sagîr 361,5 kıyye, fî 75 27.112 akçe
Mismâr-1 kurşun	Mismâr-1 zevrak	Mismâr-1 oluk 660 kıyye, fî	Mimâr-1 şişe-i kebîr	Mismâr-1 şişe-i sagîr

378 kıyye, fi 60 22.680 akçe	1.000 aded, fi 1 1.000 akçe	84 55.440 akçe	141.500 aded, [Beher] 1.000: fi 48 6.792 akçe	73.000 aded [Beher] 1.000: fi 24 1.752 akçe
Ocaklar için şot <sup>309</sup> demiri 1.986,5 kıyye, fi 30 59.595 akçe	[vrk. 5b] Cedîd demirden ocaklar için i'mâl etdirilen devir demir 1.210,5 kıyye, fi 51 61.735 akçe	Nevbethâne ocağına vaz' olunan demir şot tahtası 55,5 kıyye, fi 60 3.330 akçe	Demir püştivân 45 takım Fî 54 2.430 akçe	Kalaylı nühâs cam rahtı 92 takım, fi 25 2.300 akçe
Kalaylı müşebbek kapı halkası 80 aded 960 akçe	Kalaylı müşebbek nühâs dolab halkası 18 aded, fi 10 180 akçe	Kalaylı nühâs zincirli aşırma 31 aded, fi 14 434 akçe	Kalaylı nühâs müşebbek dolab binisi 13 takım, fi 40 520 akçe	Kalaylı nühâs maymuncuk 70 aded, fi 9 630 akçe
Kalaylı demir sağır cam rahtı 549 takım, fi 12 6.588 akçe	Kalaylı kebîr demir cam rahtı 185 takım, fi 18 3.330 akçe	Kalaylı demir cam aşırması 125 aded, fi 30 3.750 akçe	Kalaylı orta kapı halkası 16 aded, fi 30 480 akçe	Kalaylı müşebbek sağır dolap kapı halkası 1 çift 100 akçe
Yıldızlı müşebbek cam rahtı 15 takım, fi 90 1.350 akçe	Yıldızlı kebîr düz cam rahtı 48 takım, fi 150 7.200 akçe	Yıldızlı battâl cam rahtı 13 takım, fi 300 3.600 akçe	Yıldızlı cünbalı vasat cam rahtı 5 takım, fi 150 750 akçe	Yıldızlı müşebbek dolab halkası 92 aded, fi 18 1.656 akçe
Yıldızlı müşebbek oda	Yıldızlı cam aşırması	Yıldızlı kebîr maymuncuk	Yıldızlı vasat maymuncuk	Yıldızlı sağır maymuncuk

<sup>309</sup> Süt konulan büyük madeni kap.

kapı halkası 36 aded, fi 25 900 akçe	36 aded, fi 12 432 akçe	31 aded, fi 36 1.116 akçe	25 aded, fi 18 450 akçe	20 aded, fi 12 240 akçe
Yaldızlı kebîr muğlâ, fi 60 660 akçe	Yaldızlı vasat muğlâ 9 aded, fi 40 360 akçe	Yaldızlı sagîr muğla 18 aded, fi 30 540 akçe	Yaldızlı battâl bini 5 takım, fi 300 1.500 akçe	Yaldızlı kebîr bini 3 takım, fi 150 450 akçe
Yaldızlı vasat bini 15 takım, fi 100 1.500 akçe	Yaldızlı sagîr bini 14 takım, fi 90 1.260 akçe	Yaldızlı kebîr bel demiri 24 aded, fi 70 1.680 akçe	Yaldızlı vasat bel demiri 13 aded, fi 60 780 akçe	Yaldızlı direm başlı kebîr mismâr-ı zâr 150 aded, fi 26 3.900 akçe
Yaldızlı vasat zâr mismârı 530 aded, fi 10 5.300 akçe	Yaldızlı Hayrabolu mismârı 236 aded, fi 8 1.888 akçe	Yaldızlı vasat Hayrabolu kabarası 32 aded, fi 12 384 akçe	Yaldızlı kebîr pirinç mismâr 5 aded, fi 40 200 akçe	Yaldızlı vasat kargaburnu 44 aded, fi 25 1.100 akçe
Yaldızlı demir perde düğmesi 2 aded, fi 18 36 akçe	Pirinç zincirli cam aşırması 31 aded, fi 18 558 akçe	Pirinç kebîr mismâr-ı zâr 500 aded, fi 8 4.000 akçe	Pirinç vasat mismâr-ı zâr 700 aded, fi 5 3.500 akçe	Battâl pirinç muğla 3 aded, fi 24 72 akçe
Pirinç kebîr perde halkası 180 aded, fi 5 900 akçe	Kalaylı demir sagîr kafes rezzesi 250 aded, fi 2 500 akçe	Kalaylı demir pencere halkası 340 aded, fi 3 1.020 akçe	Kalaylı vasat demir kargaburnu 162 aded, fi 4 648 akçe	Kalaylı demir sagîr kargaburnu 80 aded, fi 3 240 akçe
Kalaylı kebîr demir maymuncuk ma'a düğme 152 aded, fi 5	Kalaylı demir zâr düğmesi 26 aded, fi 3 78 akçe	Kalaylı kebîr demir dolab halkası 4 aded, fi 120 480 akçe	Kalaylı demirkebîr menteşe 50 aded, fi 15 750 akçe	Kalaylı demirkebîr bini 10 takım Fi 20

765 akçe				200 akçe
Kalaylı demir vasat bini 7 takım, fî 15 105 akçe	Kalaylı demir perde halkası 143 aded, fî 1,5 214 akçe	Girme çıkma kebîr demir püştivân 12 aded, fî 30 360 akçe	Demir dolab rezzesi 465 aded, fî 2 930 akçe	Demir kapı rezzesi 311 aded, fî 4 1.244 akçe
Demir küre rezzesi 40 aded, fî 9 360 akçe	Demir menteşe 69 aded, fî 8 552 akçe	Demir kebîr kullâb 28 aded, fî 20 560 akçe	Demir sagîr kullâb 15 aded, fî 12 180 akçe	Demir kullâb rezzesi 40 aded, fî 4 160 akçe
Sâde bel demiri 210 aded, fî 8 1.680 akçe	Demir fuçî halkası 16 aded, fî 12 192 akçe	Memşâ için demir zemberek 34 takım, fî 30 1.020 akçe	İnce zar demiri 18 aded, fî 30 540 akçe	Demir kebîr erkek düğme 22 aded, fî 15 330 akçe
Taşa geçecek demir düğme 23 aded, fî 12 276 akçe	Kebîr zar demiri 22 aded, fî 65 1.430 akçe	Sagîr kol demiri 20 aded, fî 25 500 akçe	Kebîr kol demiri 10 aded, fî 50 500 akçe	Demir câmeşûy çengeli 2 aded, fî 30 60 akçe
Seng-i kireç 5.421 kantar, fî 30 162.630 akçe	Horasan Keyl Fî 3000 7 Mübâya'a <u>2334</u> 3 Ücret-i dökme 27997		Keten-i çû 8.642 kıyye, fî 3,5 30.247 akçe	Mermer kireci 811 keyl, fî 22 17.842 akçe
Alçı 508 keyl, fî 40 20.320 akçe	Beylik ma'a topça tuğla 76.560 aded 41.342 akçe	Harcî çarşı tuğla 28.810 aded 31.691 akçe	Beylik çarşı tuğla 12.540 aded 17.556 akçe	Ocaklar için küfegî seng-i kemer 155 zirâ', fî 60 9.300 akçe
Küfegî seng-i	Küfegî seng-i	Küfegî seng-i	Küfegî seng-i	Od taşı ocak

kalıb 84 zirâ', fi 50 4.200 akçe	pehle (pehlü) 11 zirâ' 9 parmak, fi 120 1.350 akçe	taban 53 zirâ' 3 parmak, fi 100 5.312 akçe	kapak 20 zirâ', fi 40 800 akçe	tabanı 12 ocak, fi 70 840 akçe
Od taşı külham tabanı 8 ocak, fi 70 560 akçe	Od taşı kademe 9 ocak, fi 70 630 akçe	Od taşı devir 20 ocak, fi 70 1.400 akçe	Od taşı köprülük 21 ocak, fi 70 1.470 akçe	Sultân Selim efendimizin odasına arşun tahtalı münakkaş cam 7 çift, fi 1.200 8.400 akçe
Def'a arşun tahtalı kemer-i kebîr münakkaş cam 1 çift 1.200 akçe	Mihrişah Sultân efendimiz odasına arşun tahtalı münakkaş cam 8 çift, fi 1.200 9.600 akçe	Mihrişah Sultân efendimiz dâiresine satranç astar-ı cam 2 aded, fi 120 240 akçe	Mihrişah Sultân efendimiz dâiresine iki yüzlü münakkaş cam 1 aded 1.100 akçe	Kebîr münakkaş cam 4 aded Fi 1.500 6.000 akçe
İki yüzlü münakkaş cam 2 aded, fi 300 600 akçe	Sultân Osman Kasrı'na münakkaş kebîr bor cam 3 aded, fi 1.000 3.000 akçe	Sultân Osman Kasrı'na vasat münakkaş cam 6 aded, fi 660 3.960 akçe	Sultân Osman Kasrı'na dökme astâr-ı cam 1 aded 420 akçe	Hazînedâr usta dâiresine kebîr devir dökme cam 4 aded, fi 300 1.200 akçe
[vrk. 6a] Hazînedâr usta dâiresine battâl dökme cam 1 aded 600 akçe	Dârü's- sa'âdeti's-şerîfe ağası dâiresine dökme münakkaş cam 4 aded, fi 420 880 akçe	Sâde astar-ı cam 1 aded 120 akçe	Orta tahta cam 5.300 aded Fi 6 31.800 akçe	Nîm zirâ' cam 820 aded Fi 22 18.040 akçe
Beş rub' cam 136 aded, fi 49	Altı rub' cam 62 aded, fi 106	Yedi rub' cam 45 aded, fi 159	Bir arşun cam 21 aded, fi 230	Sagîr tahta cam 600 aded, fi 4

6.664 akçe	6.572 akçe	7.155 akçe	4.830 akçe	2.400 akçe
Depe camı 3.640 aded, fi 6 21.840 akçe	Lüleli depe camı 13 aded, fi 30 390 akçe	Altı üstüne boru 21,5 aded, fi 165 3.547 akçe	Yedi üstüne boru 48 aded, fi 135 6.480 akçe	Beş üstüne boru 8 aded, fi 190 1.520 akçe
Yedirme 365 kıyye, fi 27 9.855 akçe	Hammâm ve ba'zı mahal için lökün 446 kıyye, fi 10 4.460 akçe	Kalay 5 kıyye 100 dirhem Fî 120 630 akçe	Resen ma'a kendir 15 kıyye, fi 27 405 akçe	Âlât-i lenger 8 aded, 164 kıyye, fi 30 4.920 akçe
Âlât-ı şeker 48 aded, fi 120 5.760 akçe	Kebîr kinnâb 5 deste, fi 120 600 akçe	Cedîd pirinç lüle 6 kıyye, fi 240 1.440 akçe	Ta'mîrât-ı lüle 1.020 akçe	Kırmızı kebîr hammâm kapı keçesi 8 aded, fi 135 1.080 akçe
Revgan-ı bezîr 350 kıyye, fi 36 12.600 akçe	Ba'zı mahalli muhâfaza için Kırım keçesi 232 aded, fi 90 20.880 akçe	Sultân Selim efendimiz odasına doğrama dolab 420 akçe	Mihrişah Sultân efendimiz dâiresine sagîr dolab 900 akçe	Câmekân odasına ceviz çekmeli dolab 2.400 akçe
Kethüdâ odasına kebîr doğrama dolab 1.200 akçe	Sultân Selim efendimiz dâiresine dolab kilidi 5 aded, fi 60 300 akçe	Zemberek ma'a sürme 4 aded Fî 60 240 akçe	Kapı kilidi 8 aded Fî 90 720 akçe	Ba'zı mahallere dolam kilidi 25 aded Fî 60 1.500 akçe
Âyîne asacak demir halka 8 aded 960 akçe	Kebîr vida 4 aded 720 akçe	Ba'zı mahallere kapı zenbereği ma'a sürme 12 aded, fi 30	Sultân Selim efendimiz âbdesthânesine mermer basamak	Mihrişah Sultân efendimiz dâiresine mermer basamak

		360 akçe	1 aded 1.800 akçe	1 aded 1.800 akçe
Sultân Selim efendimiz odasına âvize yumurta için sîm ve püskül 4.560 akçe	Nevbethâne ocağına yapılan demirin önüne vaz' olunan pirinç dökme kol 6,5 kıyye, fi 240 1.560 akçe	Taht-ı şerîf odası ve Mihrişah Sultân efendimiz odası kubbelerine kafeslik için dirsekli nühâs boru 12 aded, fi 13 kıyye, fi 240 3.120 akçe		Taht-ı şerîf odasının bağçe tarafında pencerelerine perde için çengâr kirpas gübgübü 102,5 zirâ', fi 39 3.997 akçe
Perdeler için kirpas potuk 9 top, fi 258 2.322 akçe	Perdeler için penbe ve taban kolan 6 kıyye, fi 150 900 akçe	Hünkâr havlusuna nâzır pencerelere perde ta'mîri için penbe ve taban kolan ve kabara ve sâire 1.032 akçe	Taht-ı şerîf odası ve Mihrişah Sultân odası kubbelerine macun üzerine kirpas-ı Frengî 445 zirâ', fi 39 17.355 akçe	Macun için tutkal-ı siyah 525 kıyye, fi 43 22.575 akçe
Macun için keten-i Ebû Tuyûr 72 kıyye, fi 36 2.592 akçe	Macun için alçı ve levâzım-ı sâire 11.890 akçe	Taht-ı şerîf odası kubbesine ve yazılarına ve Sultân Osman Kasrı ta'mîri ve yatak odası ve câmekân odası ve Sultân Selim hazretleri odası ve kapılar yazıları ta'mîrâtı ve ba'zı mahaller için altın varak ve levâzım-ı sâire		
		Altın varak 168 tefe, fi 1.200 201.600 akçe	Altın için lamberi 21,5 kıyye, fi 450 9.670 akçe	Revgan-ı ardıç 3 kıyye Fî 240 720 akçe
Yatak odası kapısına ve Dârü's-sa'âdeti's-şerîfe ağası dâiresinde olan nerdübâna alçuka			Mihrişah Sultân efendimiz dâiresinde ve Dârü's-sa'âdeti's-	

			şerîfe ağası dâiresinde hammâm kapılarına kırmızı abâ	
Çuka 30,5 zirâ', fi 200 6.100 akçe	Çuka üzerine kabara 38 dest, fi 48 1.824 akçe	Kapılar için kabara 16 deste, fi 48 768 akçe	7,5 top Fi 480 3.600 akçe	
Dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe ağası odasına seyr için sarı teneke ve gayruhû		Ağalar nevbethâne mahalline beş aded perdelerin tecdîdi için ba'zı kirpas-ı Boğazhisarı ve gayruhû		Gâvsâle ve iplik ve sâire 100 akçe
Sarı teneke 3 kıyye, fi 470: 810 akçe	Kabara 5 deste, fi 48 240 akçe	Kirpas 18 top, fi 204 3.672 akçe	Penbe ve taban ve kolan 13 kıyye, fi 150 1.950 akçe	
İsfidaç 557 kıyye, fi 45 25.065 akçe	Kaba laciverd 38 kıyye, fi 170 6.460 akçe	İnce laciverd 23 kıyye, fi 200 4.600 akçe	Çengâr 31 kıyye, fi 30 9.300 akçe	Çivid-i Lahor 690 dirhem, fi 2 1.380 akçe
Butlamba <sup>310</sup> 850 dirhem, fi 2 1.700 akçe	Zincifre 4,5 kıyye, fi 600 2.700 akçe	Sülüğen 92 kıyye, fi 53 4.876 akçe	Kırmız 600 dirhem, fi 71 4.500 akçe	Lotur 125 dirhem, fi 1,5 187 akçe
Lök 4,5 kıyye, fi 220 990 akçe	Ezilmiş zırnıh 62 kıyye, fi 120 7.440 akçe	Zamk-ı Arabî 4,5 kıyye, fi 100 450 akçe	Dûde 9 kıyye, fi 40 360 akçe	Tutkal-ı balık 5,5 kıyye, fi 390 2.145 akçe
Çivid-i Beç 205 dirhem, fi 6 1.230 akçe	Yeşil ohra 13 kıyye, fi 45 585 akçe	Sarı ohra 11,5 kıyye, fi 10 115 akçe	Gülbahar 2,5 kıyye, fi 50 125 akçe	Fırça kılı 7,5 kıyye, fi 280 akçe 2.100 akçe

<sup>310</sup> Daha önce Kutlamba, Kutlanba, Potgamba şeklinde yazılmıştır. (???)

Aşı 274,5 kıyye, fi 12 3.294 akçe	Tutkal 285 kıyye, fi 43 12.255 akçe	Revgan-ı neft 659,5 kıyye, fi 32 21.104 akçe	Matbûh bezîr 234 kıyye, fi 100 23.400 akçe	Çam sakızı 189 kıyye, fi 17 3.213 akçe
Zağferan 335 dirhem, fi 5 1.675 akçe	Boya için badya ve çömlek 3.100 akçe	Bahâ-i kazma ve kürek ve ıhlamur ve levâzımât-ı sâire 39.816 akçe	Başkapı gulâmı dâiresi ve musâhib ağaların odaları ve kubbeleri ve Sultân kapısına varınca sıva ve badana ve derz ve çivileme için ber-vech-i maktû‘ hezârfen ücreti 8.400 akçe	
Sultân Osman Kasrı tahtında kemerler ve çimşirlik duvarı çivilemesi ve derz ve sıva ve badanalar için ber-vech-i maktû‘ hezârfen ücreti 12.120 akçe		Neccârân Eyyâm 6.905 469.540 akçe	Marangozân Eyyâm 1.690 113.230 akçe	Hammâmcıyân Eyyâm 2.110 137.150 akçe
Sıvacıyân ber- vech-i maktû‘ 199.123 akçe	Badanacıyân Eyyâm 131 7.860 akçe	Erre-keşân Eyyâm 316 18.960 akçe	Oymacıyân Eyyâm 514 33.410 akçe	Siliciyân Eyyâm 311 21.147 akçe
Ta‘lîmhâne ve taht-ı şerîf odası perdeleri için perdeciyân Eyyâm 54, fi 60 3.240 akçe	Taşçıyân Eyyâm 1.620 100.440 akçe	Suyolcuyân Eyyâm 110 6.600 akçe	Sadefciyân Eyyâm 80 4.800 akçe	Kurşuncuyân Eyyâm 441 26.460 akçe
Nakkâşân Eyyâm 4.910 353.520 akçe	Hammâmcıyân Eyyâm 125 7.500 akçe	Çakılıcıyân Eyyâm 120 7.200 akçe	Lağımcıyân Eyyâm 2.190 120.450 akçe	Harbeciyân Eyyâm 450 27.000 akçe

Hammâlân Eyyâm 1.825 73.000 akçe	[vrk. 6b] Rencberân Eyyâm 11.481 344.430 akçe	Harbendegân-i mîrî 3.000 katar, fi 15 45.000 akçe	Cıvata ve ba'zı âlât ve kenâd için enkazdan sarf olunan demir Kıyye 1761 <u>1761</u> Enkâzdan 0000	İktizâsı üzere kat' ve izâfe için ücret-i âhenger 11.610 akçe
Ocaklar taşları ve sâir ba'zı mahalleri vaz' olunan kenad ve zıvanalar için kurşun Kıyye 1261 <u>1261</u> Enkâzdan 0000	Kurşun-ı cedîd Kıyye 90180,5 <u>83136,5</u> Atık kurşun kubbehâ ve sakfhâ 07044 <u>02160</u> Zıvana ve atık boru enkazdan gayr ez-masraf bâkî kalan, fi 31 04884 141.404 akçe	Kurşun-ı atık Kıyye 83136,5 Kubbe ve sakflardan ihrâc olunan <u>02160</u> Zıvana ve atık boru enkâzı, ücret-i rihte fi 2 85296,5 170.593 akçe		
Ücret-i nakliyye ve araba ve masârifât-ı sâire 305.744 akçe	Taht-ı şerîf odasına battâl hatâyî hasır-ı Mısırî 1 aded 48.000 akçe	Devletlü Sultân Selim efendimiz hazretlerinin kendi odalarına on arşun-ı kebîr hatâyî hasır-ı Mısırî 1 aded 3.600 akçe	Kebîr dört boy hatâyî hasır-ı Mısırî 13 aded, fi 1.620 21.060 akçe	
Kebîr dört boy hatâyî hasır-ı Mısırî 26 aded, fi 1.020 26.520 akçe	Reşid dört boy hasır-ı Mısırî 35 aded, fi 660 23.100 akçe	Kapıma dört boy hasır-ı Mısırî 45 aded 25.650 akçe	Kebîr üç boy hasır-ı Mısırî 60 aded, fi 300 18.000 akçe	Üç boy hasır-ı Mısırî 81 aded, fi 240 akçe 19.440 akçe
Orta boy hasır- ı Mısırî	Tuna hasır 578 aded, fi	Kaba hasır 90 aded, fi 10	Kınnâb 310 aded, fi 1	Sagîr hasır şîşesi

110 aded, fi 150 16.500 akçe	40,5 23.409 akçe	900 akçe	310 akçe	2.520 aded, fi 1,5 3.780 akçe
Mismâr-ı oluk 12 kıyye, fi 84 1.008 akçe	Mismâr-ı sandal-ı sagîr 18 kıyye, fi 75 1.350 akçe	Hasırcıyân Eyyâm 102, fi 60 6.120 akçe	Neccârân-ı müslim Eyyâm 65, fi 60 3.900 akçe	
Yekûn ma‘a bahâ-i hasır ve cedîd kurşun 5.854.813 akçe Be-hesâb-ı guruş 48.790 [guruş] 13 akçe				

**TSMA, nr. D. 7722/ 1**

**EK A.2**

Kiremid-i Hora 1.000 aded 600 akçe	Oluk 1 aded 60 akçe	Depe camı 10 aded, fi 6 60 akçe	Ketenli horasanlı kireç 400 kıyye, fi 2 800 akçe	Kilimli omurgası 5 aded, fi 36 180 akçe
Kuraniye tahtası 15 aded, fi 31 (3,4) 52 akçe	Mismâr 4 kıyye, fi 36 144 akçe	Neccârân Eyyâm 20 1.200 akçe	Rencberân Eyyâm 14 420 akçe	Yekûn 3.516 akçe

**BOA, Ali Emiri, I. Mahmud, nr. 98-6834-1**

**EK A.3**

Ağalar hammâmı kazganı tecdîdi Kıyye 247 130 Âtık, fi 180 Ücret-i atık, fi 40: 9.200 akçe 117 15.105 akçe	Şevketlü hammâmı külhanı, külhan nerdübânına ve horende hammâmı külhan kapısına çârçûbe ve ağalar hammâmı külhan kapısına çârçûbe ve kapaklarının ta'mîri ve demir sıırıkları ve dîvânâne üzerinde küllenin çunba demirleri ve kiriş bağlamaları ve mertekleme demirleri ve cunba kenatları ve ba'zı mahalde iktizâ eden cıvata ve kebîr kirişler için	
	Tecdîd-i demir 683 kıyye, fi 30 20.490 akçe	Kulle-i merkûmun atık demirlerine ücret-i demirci 633 kıyye, fi 12 Akçe 4996 <u>0400</u> 7596
	Ebniye-i merkûme kurulup ve sökülen iskele kerestelerine ücret 15.964 akçe	Berây-ı hammâliyye-i kereste ve mismâr ve boya ve tuğla ve levâzımât-ı sâire ve ücret-i mavna ve arka hammâliyyeleri 99.989 akçe

Ali Emiri, Mahmud I, nr. 98 / 6834.

**EK A.4**

Başkapı Gulamı Ağa marifetiyle Hazinekar Ağa'nın sultan kapısı üstünde kahve odasında çimşirlik dairesinin suyolları boruları tecdid. Fî 29 L sene 1179.				
Altı üstüne boru 7 aded, fî 165 1.855 akçe	Horasanlı kireç 500 kıyye 500 akçe	Ketenli kireç 100 kıyye 200 akçe	Çarşu tuğla 100 aded 100 akçe	Yedirme 8,5 kıyye, fî 27 229 akçe
Resen 0,5 kıyye 15 akçe	Hammâmcı Yevm 1 60 akçe	Suyolcu Yevm 2 120 akçe	Ağa tahtası 2 aded, fî 10 20 akçe	Mismâr 1 kıyye 36 akçe
Mismâr-1 sayış 100 aded 15 akçe	Yassı şişe 6 aded 12 akçe	İznikmid omurgası 1 aded 42 akçe	Od taşı 2 aded 100 akçe	Suyolcu keteni 0,5 kıyye 15 akçe
Yekûn Akçe 2619 <u>0337</u> Atık boru bahâsı 2282				

Başkapı gulamı ağa marifetiyle ağalar hamamı tamiri masarifi. Fî 26 Za sene 1179				
Ketenli kireç 50 kıyye, fî 2 100 akçe	Ocak için beyâz teneke 1 aded 15 akçe	Sıvacı Yevm 1 60 akçe	Kürek için kabza 1 aded 8 akçe	Yekûn 183 akçe

**TSMA.d, nr. 7722 /1.**

**EK A.5**

Saadetlü Darüssaade Ağası hazretleri marifetiyle Topkapı'da dairelerine ve musahib ağalar yerlerine tamirat masarifi. Fî 15 Z sene [1]179.				
Kilimli omurgası 2 aded, fî 36 72 akçe	Elvâh-ı çam 11 aded, fî 7 77 akçe	Ağa tahtası 3 aded, fî 10 30 akçe	Kanadlık cam 1,5 aded 45 akçe	Zemberek için cedid kurşun 16,5 kıyye 594 akçe
Nühâs kapı halkası 1 aded 8 akçe	Zemberek 1 takım 30 akçe	Zemberek için kalay 100 dirhem 45 akçe	Ketenli kireç 150 kıyye, fî 2 300 akçe	Ketenli horasanlı kireç 200 kıyye, fî 2 400 akçe
Alçı 1 keyl 40 akçe	Kalaylı kargaburnu 2 aded 6 akçe	Kapı için zemberek 2 aded 60 akçe	Mismâr-1 tahta 1 kıyye 36 akçe	Mismâr-1 oluk 1.000 aded 84 akçe
Mismâr-1 sayış 200 aded 30 akçe	Mismâr-1 sandal 500 aded 120 akçe	Üç boy hasır-1 Mısırî 2 aded 480 akçe	Sıvacı Yevm 1 60 akçe	Hammâmçı Yevm 1 60 akçe
Neccâr Yevm 1 60 akçe	Rençberân Yevm 1 60 akçe	Yekûn 2.697 akçe		

Darüssaade Ağası hazretleri marifetiyle Topkapı dairesinde nöbet mahalinde ahır tamiri masarifi. Fî 16 Z sene [1]179.

Kilimli omurgası 2 aded 72 akçe	Kanadlık cam 1 aded 30 akçe	Cam tahtası 11 aded 77 akçe	Ağa tahtası 3 aded 36 akçe	Mismâr-1 mahlût 1 kıyye 36 akçe
Ücret-i lağımcı Yevm 2 120 akçe	Neccâr Yevm 1 60 akçe	Yekûn 431 akçe		

Yayla başkapı gulamı marifetiyle Topkapı'da dairesinde perde kapısının müceddeden kilidleri ve ağalar dairesinin pencereler tamiri masarîfî. Fî 19 Z sene 1179.				
Kilid ma'a miftâh 1 aded 120 akçe	Kebîr asma kilid 1 aded 90 akçe	Mismâr-1 sandal 200 aded 48 akçe	Mismâr-1 mahlût 2 kıyye 72 akçe	Yekûn 330 akçe

Saadetlü Darüssaade Ağası hazretleri ma'rifetiyle kendi dâireleri abdesthanesine müceddeden suyolu masarîfî. Fî 2 Muharrem sene 1180.				
Altı üstüne boru 13 aded, fi 165 2,145 akçe	Horasanlı kireç 800 kıyye, fi 1 800 akçe	Yedirme 28,5 kıyye, fi 27 769 akçe	Keten 1 kıyye 30 akçe	Resen ma'a kendir 2,5 kıyye, fi 30 75 akçe
Mismâr 2,5 kıyye 90 akçe	Pirinç lüle 1 aded 15 akçe	Suyolcu Eyyâm 5 300 akçe	Lağımcı Yevm 2 100 akçe	Hammâmcı Yevm 2 120 akçe

Rencberân Yevm 4 120 akçe	Yekûn 4.564 akçe
---------------------------------	---------------------

Saadetlü Darüssaade Ağası hazretleri ma'rifetleriyle Topkapı'da ağalar dairesinin kiremid aktarma masarîfî. Fî gurreti S sene 1180.				
Kiremid-i Hora 1.000 aded 600 akçe	Oluk 1 aded 60 akçe	Depe camı 10 aded, fî 6 60 akçe	Ketenli horasanlı kireç 400 kıyye, fî 2 800 akçe	Kilimli omurgası 5 aded, fî 36 180 akçe
Kuraniye tahtası 15 aded, fî 31 (3,4) 52 akçe	Mismâr 4 kıyye, fî 36 144 akçe	Neccârân Eyyâm 20 1.200 akçe	Rencberân Eyyâm 14 420 akçe	Yekûn 3.516 akçe

Yayla başkapı gulâmı ma'rifetiyle hazinedar ağanın abdesthane tamiri masarîfî. Fî 8 Ra. 1880				
Ağa tahtası 4 aded, fî 10 40 akçe	Kilimli omurgası 1 aded 36 akçe	Elvâh-ı cam 5 aded, fî 7 35 akçe	Mismâr 4 kıyye, fî 36 144 akçe	Neccâr Yevm 2 120 akçe
Rencber Yevm 2 60 akçe	Yekûn 435 akçe			

T SMA.d, nr. 7722 /1.

**EK A.6**

Yayla başkapı gulamı lala marifetiyle harem-i hümayun ağaları dairelerinde vaki olan tamirat ve keniflerinde zembürek için kurşun ve külhanda oturak tahtası ve hamamlarına yapılan iskemle ve dolab ve hazinedar-ı şehriyari odasına ferş olunan hasır ve daire-i mezburede bazen şikest olan camları tecdidi masarıflarıdır. Fî 12 L sene 1195.

Kurşun-ı cedîd Kıyye 77 <u>35</u> 42 Akçe 1890 0105 _____ Rîhte bahâ fî beher 3 akçe 1995 Atîk Beher fî 45 akçe	Ağa tahtası 90 aded Beher fî 12 1.080 akçe	Hazîne koğuşu 15 aded Beher fî 66 akçe 990 akçe	Beş arşun 5 aded Beher fî 21 akçe 105 akçe	Kilimli çiftesi 12 aded Beher fî 54 akçe 648 akçe
Rumili omurgası 3 aded Beher fî 110 akçe 330 akçe	Çifte kanadlık 5 aded Beher fî 50 akçe 250 akçe	Filyoz kanadlığı 5 aded Beher fî 35 akçe 175 akçe	Cam tahtası 25 aded Beher fî 6 akçe 150 akçe	Ihlamur tahtası 3 aded Beher fî 45 akçe 135 akçe
Mahlût mismârı 15 kıyye Beher fî 57	Sayış mismârı 5 kıyye Beher fî 165 akçe	Sandal mismârı 2.500 aded Beher fî [1000]: 360	Kalaylı âyîne mismârı 35 aded Beher fî 3 akçe	Depe camı 10 kıyye Beher fî 40 akçe

akçe 855 akçe	825 akçe	900 akçe	105 akçe	400 akçe
Frengî sicim 2 aded Beher fi 21 akçe 42 akçe	Pirinç zâr mismârı 25 aded Beher fi 2 akçe 50 akçe	Kenîf tabancası 3 aded Fî 20 akçe 60 akçe	Kalay 0,5 kıyye 120 akçe	Demir kürek 1 aded 600 akçe
Orta tahta cam 50 aded Beher fi 18 akçe 900 akçe	Yarım zirâ' cam 20 aded Beher fi 18 akçe 960 akçe	Altı rub' cam 5 aded Beher fi 180 akçe 900 akçe	Beş boy hasır 1 aded 2.160 akçe	Münakkaş şişe 40 aded Beher fi 12 akçe 480 akçe
Kebîr tuç lüle 1 kıyye 150 akçe	Sagîr tuç lüle 6 aded Beher fi 45 akçe 270 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 23 Beher fi 90 akçe 2.070 akçe	İcârât-ı hammâmcı Yevmiyye 5 Beher fi 90 akçe 450 akçe	İcârât-ı rencberân Yevmiyye 30 Beher fi 50 akçe 1.500 akçe
Cem'an yekûn 17.855 akçe				

Saadetlü Darüssaade Ağası hazretleri emirleriyle dairelerinde kurşun tecdidi ve camları ve hasır ferşiyyesi ve berberler yolu üzerinde kurşun tecdidi ve suyolları tamiri masarifi. Fî 27 L sene [1]195			
Kurşun	Kalaylı cam	Yaldızlı zâr	Kalaylı zâr

Kıyye 247 <u>069</u> Atık, beher fi 45 128 Akçe 8010 <u>0207</u> Rihthe bahâsı fi 3 8217		rahtı Takım 5 aded Beher fi 12 akçe 60 akçe	mismârı 25 aded 125 akçe	mismâr 20 aded 60 akçe
Fiyoz kanadlığı 10 aded Beher fi 35 akçe 350 akçe	Yarım zirâ' cam 5 ade Beher fi 48 akçe 240 akçe	Beş rub' âyîne cam 7 aded Beher fi 80 akçe 560 akçe	Yedi rub' âyîne cam 9 aded Beher fi 210 akçe 1.890 akçe	Sürme camlara gaytan 45 zirâ' Beher fi 9 akçe 405 akçe
Orta tahta cam 42 aded Beher fi 18 akçe 756 akçe	Sandal mismârı Aded 500 180	Sayış mismârı 2 kıyye Beher fi 165 akçe 330 akçe	Mısır merresi hasır 3 aded Beher fi 720 akçe 1.160 akçe	Üç boy hasır 2 aded Fî 360 akçe 720 akçe
Kurşun mismârı 3 kıyye Beher fi 66 akçe	Yedirme 15 kıyye Beher fi 45 akçe 675 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 10 Beher fi 90 akçe 900 akçe	İcârât-ı kurşuncu Yevmiyye 5 Beher fi 90 akçe	İcârât-ı hammâmı Yevmiyye 4 Beher fi 75 akçe

198 akçe			450 akçe	300 akçe
İcârât-ı âb-râhî Yevmiyye 7 Beher fi 90 630 akçe	İcârât-ı rencberân Yevmiyye 12 Beher fi 50 akçe 600 akçe	Yekûn 19.806 akçe		

Hazine Kethüdası ağa kullarının dairelerinde kurşun tecdidî. Fî 3 Za sene [1]195.			
Kurşun Kıyye 112 092 Atik, beher fi 45 akçe, rîhte bahâ fi 3 20 Akçe 900 276 1176	Kurşun mismârı 2 kıyye Beher fi 66 akçe 132 akçe	İcârât-ı kurşuncu Yevmiyye 3 Beher fi 90 akçe 270 akçe	İcârât-ı rencberân Yevmiyye 2 Beher fi 50 akçe 100 akçe
Yekûn 1.678 akçe			

Başkapı gulamı lala marifetiyle iffetlü Hazinedar Kadın Efendi hazretleri aşura tabhında ocak tamiri ve harem-i hümayun ağaları dairelerinde tuğla tamîri ve bazen cam tecdidî ve talîmhanede ocak tamiri. Fî 9 Za sene 1195.

Şeşhâne tuğla 30 aded Beher fi 15 akçe 150 akçe	Yarım zirâ‘ cam 9 aded Beher fi 48 akçe 432 akçe	Beş rub‘ cam 3 aded Beher fi 240 (80) akçe 240 akçe	Orta tahta cam 30 aded Beher fi 18 akçe 540 akçe	Mahlût mismârı 5 kıyye Beher fi 57 akçe 285 akçe
Yeni kalıb mismârı 3 kıyye Beher fi 66 akçe 195 akçe	Ocak taban taşı 5 aded Beher fi 480 akçe 2.400 akçe	Yeni câb 10 aded Beher fi 9 akçe 90 akçe	Hurda-sengli kireç 4.000 kıyye Beher fi 1 akçe 4.000 akçe	Kurşun 5 kıyye Beher fi 45 akçe 285 akçe
Kebîr düyme 4 aded Beher fi 15 akçe 60 akçe	Kullâb 5 aded Beher fi 15 akçe 75 akçe	Yedirme 10 kıyye Beher fi 45 akçe 450 akçe	Lökün 5 kıyye Beher fi 21 akçe 105 akçe	Revgan-ı bezîr 3 kıyye Beher fi 60 akçe 180 akçe
İcârât-ı taşçı Yevmiyye 19 Beher fi 90 akçe 1.710 akçe	İcârât-ı sıvacı Yevmiyye 9 Beher fi 90 akçe 810 akçe	Ücret-i âb-râhî Yevmiyye 3 Beher fi 90 akçe 270 akçe	İcârât-ı hammâmcı Yevmiyye 9 Beher fi 90 akçe 810 akçe	İcârât-ı rencberân Yevmiyye 35 Beher fi 50 akçe 1.750 akçe
Yekûn 14.837 akçe				

Saadetlü Darussaade Ağası hazretleri emirleriyle dairelerine hasır ferşiyyesi ve cam tecdidı ve hazinedar-ı şehriyari odasına keçe vaz'ı masarıfıdır. Fî 20 Za sene 1095.				
Beş rub' âyîne cam 4 aded Beher fi 80 akçe 320 akçe	Altı rub' âyîne cam 3 aded Beher fi 54 akçe 540 akçe	Üç boy hasır 3 aded Beher fi 360 akçe 1.080 akçe	Kırmızı keçe 7 aded Beher fi 210 akçe 1.470 akçe	Münakkaş şişe 3 aded Beher fi 12 akçe 360 akçe
Beyâz şişe 30 aded Beher fi 4 akçe 120 akçe	Yeni câb 18 aded Beher fi 9 akçe 162 akçe	Mahlût mismârı 3 kıyye Beher fi 57 akçe 171 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 7 630 akçe	İcârât-ı rençberân Yevmiyye 3 Beher fi 50 akçe 150 akçe
Yekûn 5.003 akçe				

Saadetlü Darüssaade Ağası hazretleri dairesinde perde tamiri. Fî 29 Z sene [1]195.				
Tenef 2 kıyye Beher fi 240 akçe 480 akçe	Mismâr-ı mahlût 2 kıyye 114 akçe	İcâre-i perdecı Yevmiyye 2 Behere fi 90 akçe 180 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 2 Beher fi 90 akçe 180 akçe	Yekûn 954 akçe

**TSMA.d, nr. 3128.**

**EK A.7**

Başkapı gulamı marifetiyle saadetlü darüssaade ağası hazretlerinin dairesinde pencere kanadları tecdidi ile harem-i muhterem-i hümayun ağalarının koğuşunun bacalarının tepe camları ve çârçûbelerinin rahtları ve ba'zı kesr bulunan camların tecdidi ile harem-i hümayun bâbı üzerinin kurşunu tamiri ve sair iktiza eden tamirat masarifatı.				
Doğra[ma] pencere kanadları 24,5 zirâ', fi 110 2.695 akçe	Bel demiri ve püştivân 3 kıyye, fi 90 270 akçe	Demir cam rahtı Takım 5 aded Fî 12 60 akçe	Kafes rahtı Takım 7 aded Fî 30 210 akçe	Kargaburnu 12 aded Fî 5 60 akçe
Dökme kalaylı cam rahtı Takım 7,5 aded, fi 24 180 akçe	Müşâbak kapı halkası 13 aded, fi 15 195 akçe	Yerli sandalı mismârı 2 kıyye, fi 165 330 akçe	Tepe camı 7 kıyye, fi 55 385 akçe	Nısf zıra cam 19 aded Fî 60 1.140 akçe
Orta tahta cam 54 aded, fi 15 810 akçe	Kanadlara elvân boya bahâw 1.200 akçe	Mismâr-ı mahlût 3 kıyye, fi 71 213 akçe	Ketenli horasan 150 kıyye 225 akçe	Doğrama ve mismâr ve tepe camı hammâliyyesi ücreti 600 akçe
Kurşun-ı cedîd 15 tahta Kıyye 248 157 Atık, fi 57 091	Dökme-bahâ-i kurşun-ı atık 157 kıyye Fî 6 942 akçe	Neccârân icâresi Neferen 4 Yevm 11 Fî 120 1.320 akçe	İcâre-i hammâmcıyân Neferen 4 Yevm 24 Fî 120 2.880 akçe	İcâre-i camcıyân Neferen 2 Yevm 6 Fî 120 720 akçe

5.187 akçe				
İcâre-i nakkâşân Neferen 2 Yevm 4 Fî 120 480 akçe	İcâre-i kurşuncuyân Neferen 2 Yevm 4 Fî 120 480 akçe	İcâre-i rençberân Neferen 5 Yevm 24 Fî 66 1.584 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 22.166 akçe	

Hazine vekili ağa marifetiyle hazinedar ağa hazretlerinin dairesinde vaki' hamamın sıvaları tecdîdi ile hamam-ı mezburun üzerinin tepe camları ve kurşunu tecdid ve kazanının lokması ve cehiminin od taşları tecdidi ile daire-i mezkurun bazı döşeme tahtaları ve kerevitleri tecdid ve hamam-ı merkumun kapılarının çukası tecdid ve külhanın babı ve koldemiri ve kilidi tecdidi ile daire-i mezburun bazı nakışı tamiri ve sair iktiza eden tamirat masarifi.

Battâl kürsü od taşı 3 aded, fi 200 600 akçe	Köpülük od taşı 3 aded, fi 360 1.080 akçe	Kademe od taşı 1 aded, fi 300 300 akçe	Lökün 39 kıyye, fi 30 1.170 akçe	Revgan-ı bezîr 13 kıyye, fi 81 1.035 akçe
Keten 2 kıyye, fi 60 120 akçe	Yedirme 23 kıyye, fi 60 1.380 akçe	Yedi üzerine kurşun boru 3 aded, fi 210 akçe 630 akçe	Kapı ökçesi ve şemun (?) 1,5 kıyye, fi 90 135 akçe	Altın 15 deste, fi 84 1.260 akçe
Doğrama 2,5 zirâ', fi 110 275 akçe	Mismâr-ı kebîr 4 kıyye, fi 75 300 akçe	Hazîne koğuşu 32 aded, fi 70 2.240 akçe	Kilimli çiftesi 16 aded, fi 42 672 akçe	Mismâr-ı sandal 3,5 kıyye, fi

				105 367 akçe
Mismâr-ı yeni kalıb 7,5 kıyye, fi 75 562 akçe	Mismâr-ı mahlût 5,5 kıyye, fi 71 390 akçe	Al çuka 5 zirâ', fi 420 2.100 akçe	Kabara Top 5 aded Fî 60 300 akçe	Kapı kilidi kollu 1 aded, fi 300 300 akçe
Kol demiri 1 kıyye, fi 90 90 akçe	Sülüğen 5 kıyye, fi 100 500 akçe	Lacivert 3 kıyye, fi 190 570 akçe	Revgan-ı neft 7 kıyye, fi 200 1.400 akçe	Mermer kireci 55 keyl, fi 40 2.200 akçe
Alçı 28 keyl, fi 60 1.680 akçe	Çûb-ı keten 30 kıyye, fi 7 210 akçe	Kireç Kantar 25 aded Fî 30 750 akçe	Horasan 30 keyl, fi 9 270 akçe	Beş rub' cam 2 aded, fi 100 200 akçe
Arşın-ı tahta cam 1 aded, fi 540 akçe 540 akçe	Taş ve alçı ve mermer kireci ve sâir ücret-i hammâliyye 1.200 akçe	Kereste ve kireç nakliyyesi Yük 50 aded Fî 12 600 akçe	Kurşun-ı cedîd Kıyye 331 209 Atık, fi 57 122 6.954 akçe	Dökme-bahâ-i kurşun-ı atık 209 kıyye, fi 6 1.254 akçe
Perâkende masârîfât 720 akçe	İcâre-i mu'temedân Neferen 4, yevm 48, fi 120	İcâre-i hammâmcıyân Neferen 3 Yevm 29, fi	İcâre-i sıvacıyân Neferen 6 Yevm 56, fi	İcâre-i neccârân Neferen 6 Yevm 51, fi 120

	5.760 akçe	120 3.480 akçe	135 7.560 akçe	6.120 akçe
İcâre-i badanacıyân Neferen 1, yevm 1, fi 120 120 akçe	İcâre-i taşçıyân Neferen 7 Yevm 27, fi 120 3.240 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 3 Yevm 12, fi 120 1.440 akçe	İcâre-i dökümcüyân Neferen 1 Yevm 1, fi 120 120 akçe	İcâre-i hammâmcüyân Neferen 2 Yevm 3, fi 120 360 akçe
İcâre-i kurşuncuyân Neferen 3 Yevm 5, fi 120 600 akçe	İcâre-i râh-ı âbiyân Neferen 2 Yevm 3, fi 105 315 akçe	İcâre-i rencberân Neferen 8 Yevm 80, fi 66 5.280 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 68.767 akçe	

Hazine vekili ağa marifetiyle Musahib Said Ağa'nın odasının atik kubbesi hedm ve yerine ahşaptan kubbe-i cedid vaz'ı ve kubbe-i mezkurun üzerine kurşun-ı cedid ferşi ile oda-i merkûm derununa şirvan-ı cedid ma'a tavan-ı münakkaş ile sıvaları ve kerevitleri tecdidi ve atik dolabların kapağı tamiri ve kilid ve miftah tecdidi ve camlarının tamiri ve şirvan-ı cedide parmaklık ve doğrama nerdüban ve babına kafes kapı-yı cedid ve sair iktiza eden tamirat masarifi.

Rumili omurgası 20 aded, fi 110 2.200 akçe	Kara safir 14 aded, fi 30 420 akçe	Çifte kanadlık 71 aded, fi 36 2.556 akçe	Hazîne koğuşu 40 aded, fi 70 2.800 akçe	Çifte cam tahtası 72 aded, fi 12 864 akçe
Beş zirâ' 7 aded, fi 27 189 akçe	Çifte taban 6 aded, fi 90 540 akçe	Guraniye (Kuraniye) tahtası 20 aded, fi 10	Meşe yollaması 15 aded, fi 210 3.150 akçe	Tel eğrisi 13 aded, fi 270 3.510 akçe

		200 akçe		
On zirâ' orta çapa 8 aded, fi 400 3.200 akçe	Çifte mâne 6 aded, fi 110 660 akçe	Hatıllık 9 aded, fi 420 3.780 akçe	Kapılık çifte-i karaağaç 8 aded, fi 300 2.400 akçe	Rumili'nin seren-i çamı 29 aded, fi 45 1.305 akçe
Ağa tahtası 15 aded, fi 14 210 akçe	Kilimli çiftesi 5 aded, fi 42 210 akçe	Mismâr-ı mahlût 26 kıyye, fi 71 1.846 akçe	Mismâr-ı oluk 8,5 kıyye, fi 115 977 akçe	Mismâr-ı sayış ve sandal 27 kıyye, fi 105 2.835 akçe
Mismâr-ı yeni kalıb 28 kıyye, fi 75 2.100 akçe	Tavan şişesi 200 aded, fi 2 400 akçe	Küfe 10 aded, fi 18 180 akçe	Koğa-i âb 5 aded, fi 48 210 akçe	Doğrama parmaklık 5 zirâ', fi 110 550 akçe
Kafes 3 zirâ' 15 esba', fi 100 360 akçe	Revgan-ı neft 5 kıyye, fi 200 1.000 akçe	Sekiz ayaklı doğrama nerdübân 1 aded, fi 400 400 akçe	Altı rub' cam 2 aded, fi 540 1.080 akçe	Nısf zirâ' cam 1 aded, fi 60 60 akçe
Sülüğen 2,5 kıyye, fi 100 250 akçe	Lacivert 2,5 kıyye, fi 190 475 akçe	Beç çividi 50 dirhem, fi 3 150 akçe	Zincifre 50 dirhem, fi 3 150 akçe	Çarşu tuğla 600 aded, [beher] 1.000: 1680 1.008 akçe

Beylik çarşu tuğla 2.400 akçe, [beher] 1.000: 720 1.728 akçe	Horasan döyme (devime?) ücreti 200 keyl, fi 5 1.000 akçe	Alçı 60 keyl, fi 60 3.600 akçe	Mermer kireci 60 keyl, fi 40 2.400 akçe	Kireç Kantar 53 aded, fi 30 1.590 akçe
Dolab kilidi 2 aded, fi 100 200 akçe	Miftâh 3 aded, fi 30 90 akçe	Kurşun-ı cedîd 98 tahta Kıyye 1769 <u>1419,5</u> Atık, fi 57 0349,5 19.921 akçe	Dökme-bahâ-i kurşun-ı atık 1.419,5 kıyye, fi 6 8.517 akçe	Kereste ve kireç nakliyye ücreti Yük 170 aded, fi 12 2.040 akçe
Mermer kireci ve alçı ve mismâr ve sâir ücret-i hammâliyye 1.800 akçe	Masârîfât-ı müteferrika 3.600 akçe	İcâre-i lağımcıyân Neferen 5 Yevm 14, fi 105 1.470 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 6 Yevm 117, fi 120 14.040 akçe	İcâre-i hammâmciyân Neferen 6 Yevm 13, fi 120 1.560 akçe
İcâre-i bıçkıcıyân Neferen 3 Yevm 6, fi 120 720 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 2 Yevm 3, fi 120 360 akçe	İcâre-i sıvacıyân Neferen 7 Yevm 57, fi 135 7.695 akçe	İcâre-i kurşuncuyân Neferen 3 Yevm 9, fi 120 1.080 akçe	İcâre-i taşçıyân Neferen 5 Yevm 33, fi 120 3.960 akçe

Ücret-i kutucu Neferen 1 Yevm 4, fi 120 480 akçe	İcâre-i harbendegân Neferen 4 Yevm 28, fi 30 840 akçe	İcâre-i rencberân Neferen 15 Yevm 183, fi 66 12.078 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 132.994 akçe

**TSMA.d, nr. 3129.**

**EK A.8**

Yayla başkapı gulâmı ma'rifetiyle Topkapı'da horende dâiresinde suyolları ta'mîri ve işlemeciler bağçesinde mezbûr yolların boruları tathîri masârıfı. Fî 18 Z sene 1179.				
Yedirme 2 kıyye, fi 27 54 akçe	Lökün 6 kıyye, fi 10 (1) 60 akçe	Kendir ma'a resen 3 kıyye, fi 30 90 akçe	Revgan-ı bezîr 1,5 kıyye 100 dirhem 63 akçe	Ücret-i suyolcu Yevm 6 360 akçe
Ücret-i lağımçı Yevm 2 180 akçe	Yekûn 807 akçe			

**TSMA.d, nr. 7722/ 1**

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle harem-i hümâyûnda câmeşûyhâneye yapılan iskemle ve kurşun üzerinde cam tecdîdi ve kurşun ta'mîri ve suyolları tecdîdi.				
Kurşun		Karaağaç kapılığı	Ihlamur kolluğu	Bartın kanadlığı
Kıyye		5 aded	3 aded	4 aded
97		Beher fi 120	Fî 21 akçe	Beher fi 30
53 Atık, Beher fi 48 akçe, rihte bahâ fi 6		600 akçe	72 akçe	120 akçe
44				
Akçe				
2112				
0318				
2430				
Sandal mismârı	Mismâr-ı sayış	Mismâr-ı kurşun	Mismâr-ı dip	Depe camı
1.000 aded	500 aded	3 kıyye	1.300 akçe	10 aded
420 akçe	Beher [1.000]: fi 200	Beher fi 72	Beher [1.000]: 120	Fî 20 akçe
	100 akçe	216 akçe	156 akçe	200 akçe
Orta cam	Ihlamur çârçûbe	Kalaylı raht	Kalaylı vasat raht	Kalaylı halka
23 aded	9 zirâ'	5 takım	2 takım	10 aded
Beher fi 15 akçe	Beher fi 75 akçe	Beher fi 24 akçe	Beher fi 21 akçe	Beher fi 5 akçe
345 akçe	675 akçe	120 akçe	42 akçe	50 akçe
Beylik tuğla	Hurda-sengli kireç	Ketenli kireç	Yedirme	Kendir ve keten
240 aded		300 kıyye	6 kıyye	

150 akçe	600 kıyye Beher fi 1 akçe 600 akçe	Beher fi 1 akçe 300 akçe	Beher fi 45 akçe 270 akçe	5 kıyye Beher fi 42 210 akçe
Kilere dolab için teneke 30 aded Beher fi 24 akçe 720 akçe	Neccâr Yevmiyye 5 Beher fi 90 akçe 450 akçe	Âb-râhî Yevmiyye 3 Beher fi 90 akçe 270 akçe	Sıvacı Yevmiyye 6 Beher fi 90 akçe 540 akçe	Irgadân Yevmiyye 6 Beher fi 50 akçe 300 akçe
Kurşuncu Yevmiyye 2 Beher fi 90 akçe 180 akçe	Yekûn 9.636 akçe			

**TSMA.d, nr. 3132.**

Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i hümâyûnda horendegân câmeşûyhânesinin yolunun tathîri ve hafr olunan bacalar hasebiyle ref' olunan tuğlalarının ferşi ve sâir masârîfî				
İcâre-i lağımcıyân Yevm 1, neferen 2 Fî 90 180 akçe	İcâre-i rençberân Yevm 1 Neferen 2 Fî 54 108 akçe	İcâre-i hammâmî Yevm 1 Fî 90 90 akçe	Horasan 5 keyl 45 akçe	Kireç 60 kıyye 60 akçe

Yekûn 483 akçe				

**TSMA.d, nr. 2251.**

**EK A.9**

<p>Yayla başkapı gulâmı lala ma‘rifetiyle dâire-i Topkapı'da vâki‘ harem-i hümâyûnda kenîflere zembürek için kurşun ve iffetlü Baş Kadın efendi dâiresinde kilere yapılan raf ve iffetlü Hazînedâr Kadın efendi dâiresinde ta‘mîrât ve Küçük Abdullah Ağa ma‘rifetiyle ferş olunan hasır ve iffetlü Altıncı Kadın Efendi dâiresine vaz‘ olunan kebîr dolab ve dâire-i mezbûrûnun suyolları ta‘mîri masârıflarıdır.</p> <p style="text-align: center;">Fî 16 L sene 1195.</p>				
Kurşun Kıyye 224 043 Atîk, fî 45 akçe, rîhte bahâ 3 akçe	Akçaşar kanadlığı 10 aded Beher fî 27 akçe 270 akçe	Ihlamur kanadlığı 12 aded Beher fî 45 akçe 540 akçe	Filyoz kanadlığı 5 aded Beher fî 35 akçe 175 akçe	Karaağaç kapılığı 2 aded Beher fî 105 akçe 210 akçe
Kalas tekneliği 1 aded 480 akçe	Ihlamur kolluğu 5 aded Beher fî 21 105 akçe	Cam tahtası 30 aded Beher fî 6 akçe 180 akçe	Sayış mismârı 4 kıyye Beher fî 165 akçe 660 akçe	Sandal mismârı 4 kıyye [Beher fî 120 akçe] 480 akçe
Yeni kalıp	Kafes	Yaldızlı	Depe camı	Tabanca

5 kıyye Beher fi 66 akçe 330 akçe	4 zirâ' Beher fi 75 akçe 300 akçe	kargaburnu 5 aded Beher fi 15 75 akçe	24 aded Beher fi 20 akçe 480 akçe	5 aded Beher fi 20 akçe 100 akçe
Kalay 1,5 kıyye Beher fi 240 akçe 360 akçe	Çarşu tuğla 20 aded 240 akçe	Doğrama nerdübân 1 aded 360 akçe	Yedirme 13 kıyye Beher fi 45 akçe 585 akçe	... kireç 1.000 kıyye Beher fi 1 1.000 akçe
Üç boy hasır 4 aded Beher fi 360 akçe 1.440 akçe	Münakkaş şişe 20 aded Beher fi 12 240 akçe	Cedîd dolab 1 aded 1.440 akçe	Dolablara kilid 7 aded Beher fi 120 akçe 840 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 15 Fi 90 akçe 1.350 akçe
İcârât-ı hammâmcı Yevmiyye 7 Beher fi 90 akçe 630 akçe	İcârât-ı sıvacı Yevmiyye 5 Beher fi 90 akçe 450 akçe	İcârât-ı suyolcu Yevmiyye 7 Beher fi 90 630 akçe	İcârât-ı rençberân Yevmiyye 24 Beher fi 500 1.200 akçe	Yedirme 10 kıyye Beher fi 45 akçe 450 akçe
Cem'an yekûn 23.874 akçe				

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle harem-i hümâyûnda Sultan Osman kasr-ı hümâyûnlarında perde ta'mîri ve Bağdadî sıva tecdîdi ve iffetlü Altıncı Kadın Efendi hazretleri dâiresine yapılan nerdübân üzerine sahanlık masârıfı ve iffetlü Dördüncü Kadın Efendi hazretleri dâiresine ferş olunan hasır ve dâire-i mezbûrede cam tecdîdi.

Fî 27 L sene [1]195.

Cam tahtası 70 aded Behere fî 6 akçe 420 akçe	Beyâz şişe 25 aded Beher fî 4 akçe 100 akçe	Arşun cam 4 aded Beher fî [3]80 akçe 1.520 akçe	Beş rub' cam 3 aded Beher fî 80 akçe 240 akçe	Yarım zirâ' cam 4 aded Beher fî 48 akçe 192 akçe
Çârçûbe 5 zirâ' Beher fî 75 akçe 375 akçe	Tenef ve kolan 7,5 kıyye Beher fî 240 akçe 1.800 akçe	Beyâz boğası 1 top 330 akçe	Bir dilli makara 2 aded Beher fî 15 akçe 30 akçe	Mısır merresi hasır 8 aded Beher fî 720 akçe 5.760 akçe
Üç boy hasır 15 aded Beher fî 360 akçe 5.400 akçe	Orta boy hasır 9 aded Beher fî 210 akçe 1.890 akçe	Sayış mismârı 7 kıyye Beher fî 165 akçe 1.155 akçe	Sandal mismârı 4.000 aded Beher [1.000]: fî 360 akçe 1.440 akçe	Oluk çivisi 5 kıyye Beher fî 165 akçe 825 akçe
Münakkaş hasır şişesi 250 aded Beher fî 12 akçe	Karaağaç kapılığ 3 aded Beher fî 105 akçe	Ihlamur koluğu 3 aded Beher fî 21 akçe	Akyazu kanadlığ 10 aded Beher fî 35 akçe	Yaldızlı cam rahtı 3 takım Beher fî 9 akçe 27 akçe

3.000 akçe	315 akçe	63 akçe	350 akçe	
Hurda-sengli kireç 1.000 kıyye Beher fi 1 akçe 1.000 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 25 Beher fi 90 akçe 2.250 akçe	İcârât-ı hasırcı Yevmiyy 20 Beher fi 90 akçe 1.800 akçe	İcârât-ı hammâmcı Yevmiyye 5 Beher fi 90 akçe 450 akçe	İcârât-ı sıvacı Yevmiyye 15 Beher fi 90 akçe 1.350 akçe
İcârât-ı perdecı Yevmiyye 11 Beher fi 90 akçe 990 akçe	İcârât-ı rencberân Yevmiyye 22 Beher fi 50 akçe 1.100 akçe	Yekûn 34.382 akçe		

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle harem-i hümâyûnda iffetlü Beşinci Kadın efendi hazretleri dâiresine ferş olunan hasır ve cam tecdîdi. Fî 29 L sene 1195.				
Dört boy hasır 2 aded Beher fi 1.080 akçe 2.160 akçe	Üç boy hasır 3 aded Beher fi 360 akçe 1.080 akçe	Münakkaş şişe 70 aded Beher fi 12 akçe 1.440 akçe	Altı rub' âyîne cam 3 aded Beher fi 180 akçe 540 akçe	Kafes 3 zirâ' Beher fi 70 akçe 210 akçe
Dolab kilidi 3 aded Beher fi 120	Miftâh 3 aded Beher fi 30	Kafes rahtı Takım 2 aded Beher fi 24	Ücret-i neccâr Yevmiyye 5 Beher fi 90	İcârât-ı hasırcı Yevmiyye 5 Beher fi 90

akçe 360 akçe	akçe 90 akçe	48 akçe	akçe 450 akçe	akçe 450 akçe
Yerlü sandal mismârı 1.000 aded 360 akçe	İcârât-ı rencberân Yevmiyye 10 Beher fi 50 akçe 500 akçe	Yekûn 7.688 akçe		

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle harem-i hümâyûnda iffetlü Hazînedâr Kadın Efendi hazretlerinin kâtibleri şîrvânı müceddeden yapılp iktizâ eden masârıfı. Gurre-i Za sene 1195.				
Bartın kanadlığa 72 aded Beher fi 35 akçe 2.520 akçe	Akçaşar kanadlığa 67 aded Beher fi 27 akçe 1.809 akçe	Filyoz kanadlığa 44 aded Beher fi 35 akçe 1.540 akçe	Cam tahtası 170 aded Beher fi 6 akçe 1.020 akçe	On iki arşun-ı kebîri 3 aded Beher fi 200 akçe 600 akçe
Kalas tahtası direk 1 aded 420 akçe	Ihlamur kolluğu 15 aded Beher fi 21 akçe 315 akçe	Kilimli çiftesi 27 aded Beher fi 54 akçe 1.458 akçe	Ihlamur tabanı 3 aded Beher fi 75 akçe 225 akçe	Ağa tahtası 70 aded Beher fi 12 akçe 840 akçe

Olur çivisi 7 kıyye Beher fi 165 akçe 1.155 akçe	Sandal mismârı 3.000 akçe Beher [1.000]: fi 360 akçe 1.080 akçe	Sayış mismârı 3.500 aded Beher [1.000]: fi 200 akçe 700 akçe	Mahlût mismârı 15 kıyye Beher fi 57 akçe 855 akçe	Kebîr şişe mismârı 3.000 aded Beher [1.000]: fi 120 akçe 360 akçe
İsfidaç 7 kıyye Beher fi 75 akçe 525 akçe	Beç çividi 100 kıyye Beher fi 6 akçe 600 akçe	Çengâr 1 kıyye 480 akçe	Sülügen 5 kıyye Beher fi 80 akçe 400 akçe	Saru ohra 200 dirhem Beher fi 1,5 akçe 300 akçe
Revgan-ı neft 10 kıyye Beher fi 42 akçe 420 akçe	Kaynanmış bezîr yağı 3 kıyye Beher fi 120 akçe 360 akçe	Silme şişe 150 zirâSilme şişe 150 zirâ Beher fi 1,5 225 akçe	Ihlamur doğrama 12 zirâ Beher fi 25 (75) akçe 900 akçe	Karaağaç kapılığı 3 aded Beher fi 105 akçe 915 akçe
Demir 7,5 kıyye Beher fi 75 akçe 562 akçe	Münakkaş şişe 35 aded Beher fi 12 akçe 420 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 45 Beher fi 90 akçe 4.050 akçe	İcârât-ı nakkâş Yevmiyye 15 Beher fi 90 akçe 1.350 akçe	İcârât-ı rençberân Yevmiyye 35 Beher fi 50 1.750 akçe
Yekûn 28.154 akçe				

--

Başkapı gulâmı lala ma‘rifetiyle iffetlü Üçüncü Kadın Efendi hazretleri dâiresinde çini tevdîdi ve hasır ferşiyyesi masârıfı				
Fî 7 Za sene [1]195				
Kilimli çiftesi 7 aded Beher fî 54 akçe 374 akçe	Cam tahtası 90 aded Beher fî 6 akçe 540 akçe	Filyoz kanadlığı 10 aded Beher fî 35 akçe 350 akçe	Mahlût mismârı 5 kıyye Beher fî 57 akçe 285 akçe	Sayış mismârı 9 kıyye Beher fî 165 akçe 1.485 akçe
Sandal mismârı 4.000 aded Beher [1.000]: fî 360 akçe 1.440 akçe	Yedi rub‘ âyîne cam 9 aded Beher fî 210 akçe 1.980 akçe	Arşun cam 5 aded Beher fî 380 akçe 1.900 akçe	Beş boy hatâî hasır 1 aded 2.160 akçe	Mısır merresi hasır 3 aded Beher fî 720 akçe 2.160 akçe
Üç boy hasır 5 aded Beher fî 360 akçe 1.800 akçe	Orta boy hasır 4 aded Beher fî 210 akçe 840 akçe	Zar demiri 25 kıyye Beher fî 100 akçe 2.500 akçe	Flemenk kâşîsi 30 aded Beher fî 20 akçe 600 akçe	Alçı-i hâm 150 kıyye Beher fî 3 akçe 450 akçe
Mermer kireç 100 kıyye Beher fî 3 akçe 300 akçe	Gülbahar 50 dirhem 150 akçe	Lacivert 2 kıyye Beher fî 360 akçe 720 akçe	Sülüğen 5 kıyye Beher fî 80 akçe 400 akçe	Ceviz fanus 1,5 zirâ‘ Beher fî 240 akçe 360 akçe

Miftâh 3 aded Beher fi 30 akçe 90 akçe	Kalaylı teneke 20 aded Beher fi 24 akçe 480 akçe	İcârât-ı sıvacı Yevmiyye 29 Beher fi 90 akçe 2.610 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 19 Beher fi 90 akçe 1.710 akçe	Münakkaş şişe 200 aded Beher fi 12 akçe 2.400 akçe
İcârât-ı rencberân Yevmiyye 32 Beher fi 50 akçe 1.600 akçe	İcârât-ı hasırcı Yevmiyye 10 Beher fi 90 akçe 900 akçe	Yekûn 30.588 akçe		

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle iffetlü Baş Kadın Efendi hazretleri dâirelerine ferş olunan hasır masârıfı. Fî 8 Za sene 1195.				
Dört boy hatâî hasır 3 aded Fî 1.080 akçe 3.240 akçe	Üç boy hasır 26 aded Beher fi 360 akçe 9.360 akçe	Mısır merresi hasır 3 aded Beher fi 720 akçe 1.800 akçe	Orta boy hasır 9 aded Beher fi 210 akçe 1.890 akçe	Münakkaş hasır şişesi 220 aded Beher fi 12 akçe 2.640 akçe
Beşboy hatâî hasır 1 aded 2.160 akçe	Sayış mismârı 8.000 aded Beher [1.000]: fi 200 akçe	Sandal mismârı 5.000 aded Beher bini fi 360 akçe	Oluk çivisi 3 kıyye Beher fi 165 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 25 Beher fi 90 akçe

	1.600 akçe	1.800 akçe	495 akçe	2.250 akçe
İcârât-ı hasırcı Yevmiye 15 Beher fi 90 akçe 1.350 akçe	İcârât-ı rençberân Yevmiyye 30 Beher fi 50 akçe 1.500 akçe	Yekûn 30.085 akçe		

<p>Hazîne Kethüdâsı ağa kulları ma'rifetiyle harem-i hümâyûnda iffetlü kadın efendiler dâirelerine keçe ferşiyyesi masârıfı.</p> <p>Fî 15 Za sene [1]195.</p>				
Beyâz keçe 54 aded Beher fi 105 akçe 5.670 akçe	Münakkaş hasır şişesi 150 aded Beher fi 12 akçe 1.800 akçe	Oluk çivisi 5 kıyye Beher fi 165 akçe 825 akçe	Sayış mismârı 4 kıyye Beher fi 165 akçe 660 akçe	Sandal mismârı 3.000 aded Beher [1.000]: fi 360 1.080 akçe
Kabara mismârı 10 top Beher fi 60 akçe 600 akçe	Kebîr kargaburnu 30 aded Beher fi 5 akçe 250 (150) akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 45 Beher fi 90 akçe 4.050 akçe	İcârât-ı rençberân Yevmiyye 40 Beher fi 50 akçe 2.000 akçe	Yekûn 1.693 akçe

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle iffetlü Hazînedâr Kadın Efendi hazretleri dâiresine fersh olunan hasır masârıfı. Fî 7 Za sene [1]195.				
Mısır merresi hasır 2 aded Beher fî 720 akçe 1.440 akçe	Üç boy hasır 12 aded Beher fî 360 akçe 4.320 akçe	Orta boy hasır 7 aded Beher fî 210 akçe 1.470 akçe	Sayış mismârı 7.000 aded Beher [1.000]: fî 200 1.400 akçe	Sandal mismârı 3.000 aded Beher [1.000]: fî 360 akçe 1.080 akçe
Oluk çivisi 3 kıyye Beher fî 165 akçe 495 akçe	Ihlamur çârçûbe 5 zirâ' Beher fî 75 akçe 375 akçe	Münakkaş hasır şîşesi 250 aded Beher fî 12 akçe 3.000 akçe	Beyâz keçe 5 aded Beher fî 90 akçe 450 akçe	Muşamma' 2 top Beher fî 480 akçe 960 akçe
Orta tahta cam 15 aded Beher fî 18 akçe 270 akçe	Beyâz şîşe 30 aded Beher fî 4 akçe 120 akçe	Demir şîşe 6 aded Beher fî 15 akçe 90 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 35 Beher fî 90 akçe 3.150 akçe	İcârât-ı hasırcı Yevmiyye 14 Beher fî 90 akçe 1.260 akçe
İcârât-ı rençberân Yevmiyye 35 Beher fî 50 akçe 1.750 akçe	Yekûn 21.630 akçe			

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle iffetlü Hazînedâr Kadın Efendi hazretleri âşûrâ tabhında ocak ta'mîri ve harem-i hümâyûn ağaları dâirelerinde tuğla ta'mîri ve bazen cam tecdîdi ve ta'lîmhânedede ocak ta'mîri.

Fî 9 Za sene 1195.

Şeşhâne tuğla 30 aded Beher fi 15 akçe 150 akçe	Yarım zirâ' cam 9 aded Beher fi 48 akçe 432 akçe	Beş rub' cam 3 aded Beher fi 240 (80) akçe 240 akçe	Orta tahta cam 30 aded Beher fi 18 akçe 540 akçe	Mahlût mismârı 5 kıyye Beher fi 57 akçe 285 akçe
Yeni kalıb mismârı 3 kıyye Beher fi 66 akçe 195 akçe	Ocak taban taşı 5 aded Beher fi 480 akçe 2.400 akçe	Yeni câb 10 aded Beher fi 9 akçe 90 akçe	Hurda-sengli kireç 4.000 kıyye Beher fi 1 akçe 4.000 akçe	Kurşun 5 kıyye Beher fi 45 akçe 285 akçe
Kebîr düyme 4 aded Beher fi 15 akçe 60 akçe	Kullâb 5 aded Beher fi 15 akçe 75 akçe	Yedirme 10 kıyye Beher fi 45 akçe 450 akçe	Lökün 5 kıyye Beher fi 21 akçe 105 akçe	Revgan-ı bezîr 3 kıyye Beher fi 60 akçe 180 akçe
İcârât-ı taşı Yevmiyye 19 Beher fi 90 akçe	İcârât-ı sıvacı Yevmiyye 9 Beher fi 90 akçe	Ücret-i âb-râhî Yevmiyye 3 Beher fi 90 akçe	İcârât-ı hammâmcı Yevmiyye 9 Beher fi 90 akçe	İcârât-ı rençberân Yevmiyye 35 Beher fi 50 akçe

1.710 akçe	810 akçe	270 akçe	810 akçe	1.750 akçe
Yekûn 14.837 akçe				

Başkapı gulâmı lala ma‘rifetiyle Hazînedâr Kadın Efendi hazretleri dâiresinde lağım tathîri ve çimşirlik kapısı altında tebdîl yerinde ta‘mîrât ve harem-i hümâyûn üzerinde cam tecdîdi. Fî 29 Z sene [1]195.				
Bartın kanadlığı 3 aded Beher fi 30 akçe 90 akçe	Kilimli çiftesi 3 aded Beher fi 54 akçe 162 akçe	Beş arşun 1 aded Beher fi 21 akçe 21 akçe	Beş üstüne boru 3 aded Behere fi 300 akçe 900 akçe	Yedirme 10 kıyye Beher fi 45 akçe 450 akçe
Çarşu tuğlası 100 aded 200 akçe	Mahlût mismârı 3 kıyye Beher fi 57 akçe 171 akçe	Sandal mismârı 300 aded Beher [1000]: 360 akçe 108 akçe	Orta tahta cam 25 aded Beher fi 18 akçe 450 akçe	Beş rub‘ cam 4 aded Beher fi 80 akçe 320 akçe
Yarım arşun cam 1 aded 48 akçe	Münakkaş şişe 10 aded Beher fi 12 akçe 120 akçe	Kurşun Kıyye 34 <u>25</u> Atık, beher fi 47 akçe, rîhte bahâ fi 3		Hurda-sengli kireç 300 kıyye Beher fi 1 akçe 300 akçe

		Akçe		
		405		
		<u>075</u>		
		480		
İcârât-1 âb-râhî Yevmiyye 3 Beher fi 90 akçe 270 akçe	İcârât-1 lağımçı Yevmiyye 1 90 akçe	İcârât-1 taşçı Yevmiyye 2 180 akçe	Depe camı 5 aded Beher fi 20 akçe 100 akçe	İcârât-1 neccâr Yevmiyye 5 Beher fi 90 akçe 450 akçe
İcâre-i hammâmcı Yevmiyye 2 Beher fi 90 akçe 180 akçe	İcârât-1 rençberân Yevmiyy 5 Beher fi 50 akçe 250 akçe	Yekûn 3.040 (5.340) akçe		

**TSMA.d, nr. 3128.**

**EK A.10**

Başkapı gulâmı ma‘rifetiyle harem-i hümâyûnda vâki‘ Baş Kadın hazretlerinin dâiresinde kış ocağının od taşları tecdîdi ile etrafındaki sarı tenekesi tecdîd ve sıvaları ta‘mîri ve dâire-i mezkûrda diğer odaya derûnu çinili ceviz çârçûbeli yerli kitâbhâne dolabı ma‘a cam ve kilid ve miftâh ve dâire-i mezbûrun cam çârçûbelerinin rahtları ve kesr bulunan camların ta‘mîr ve tecdîdi ve ismetlü İkinci Kadın hazretlerinin dâiresinde âbdesthânenin âb-râhları tamii ile dâire-i mezbûrun taş nerdübânı döşemesi tecdîd ve atîk dolabların kilid ve miftâhı tecdîdi ve ba‘zı camların rahtları ve kesr bulunan camları tecdîdi ve Mâbeyn-i Hümâyûn fevkindeki dâirenin hammâmının sıvaları tecdîdi ve muslukları ta‘mîri ile dâire-i mezkûrun kahve ocağı ta‘mîri ve mermerlik fevkindeki odanın ba‘zı kafesleri tecdîdi ve ba‘zı iktizâ eden mahallerin nakışı ve sıvası ve badanası tecdîdi ve dolablarına kilid ve miftâh ve bazılarının derûnlarındaki tenekesi tecdîdi ve kesr bulunan camların tecdîdi ve mezkûr dâirelerin bazılarının üzerlerindeki kurşunu ta‘mîri ve harem-i hümâyûnun lağımlarının âb-râhları ta‘mîri ve sâir iktizâ eden mahallerin ta‘mîr ve tecdîdi masârifi.

Rumili omurgası 16 aded, fi 110 1.760 akçe	Kitroz koğuşu 20 aded, fi 300 6.000 akçe	Çifte mâne 19 aded, fi 110 2.090 akçe	Kara safir 16 aded, fi 30 480 akçe	Bostan oluğu 1 aded, fi 480 480 akçe
Çifte kanadlık 49 aded, fi 36 1.764 akçe	Hazîne koğuşu 70 aded, fi 70 4.900 akçe	Cam sevâisi 6 aded, fi 60 360 akçe	Ihlamur tekneliği 4 aded, fi 1.080 4.320 akçe	Cam tahtası 182 aded, fi 6 1.092 akçe
Kilimli çiftesi 24 aded, fi 42 1.008 akçe	Ağa tahtası 48 aded, fi 14 672 akçe	Beş zirâ‘ 4 aded, fi 27 108 akçe	Akyazı kanadlığı 21 aded, fi 50 1.050 akçe	Tek kanadlık 35 aded, fi 23 805 akçe
Ceviz tahtası 1 aded 420 akçe	Lambalık tenekesi 12 aded, fi 27 324 akçe	Kapılık çifte karaağaç 16 aded, fi 300 4.800 akçe	Ihlamur kanadlığı 8 aded, fi 90 720 akçe	Dolab doğraması ve cam çârçûbesi 36,5 zirâ‘, fi

				110 4.015 akçe
Ceviz cam çârchûbesi 1 zirâ', fi 240 240 akçe	Doğrama nerdübân 5 aded, fi 400 2.000 akçe	Kalaylı dökme cam rahtı 6 takım, fi 24 144 akçe	Kalaylı kebîr kafes rahtı 8,5 takım, fi 30 255 akçe	Sagîr ve kebîr kafes 34 zirâ', fi 90 3.060 akçe
Yaldızlı sagîr cam rahtı Takım 9 aded, fi 60 540 akçe	Pirinç yıldız pullu dolab halkası 15 aded, fi 18 270 akçe	Pirinç vasat vidalı mandal 2 aded, fi 20 40 akçe	Pirinç zâr mismârı 17 aded, fi 3 51 akçe	Pirinç perde halkası 21 aded, fi 6 126 akçe
Pirinç maymuncuk 16 aded, fi 12 192 akçe	Pirinç cam aşırması 4 aded, fi 6 24 akçe	Pirinç ayna düymesı 2 aded, fi 6 12 akçe	Kepenek rezzesi 50 aded, fi 9 450 akçe	Pirinç-i Ayntabgî (?) 1 aded 90 akçe
Kalaylı müşâbak kapı halkası 30 aded, fi 15 450 akçe	Kalaylı dolab halkası 11 aded, fi 9 99 akçe	Kalaylı pencere halkası 28 aded, fi 5 140 akçe	Kalaylı kargaburnu 8 aded, fi 5 40 akçe	Kalaylı zar mismârı 23 aded, fi 2 46 akçe
Dolab rezzesi 78 aded, fi 4 312 akçe	Kalaylı kebîr mismâr-ı zar 13 aded, fi 12	Sürme cam topu 7 aded, fi 45	Kebîr burmalı mandal 2 aded, fi 60	Demir kebîr maymuncuk 12 aded, fi 8

	156 akçe	315 akçe	120 akçe	96 akçe
Kalaylı sandık kulpu ma'a döşek 2 kıyye, fi 120 240 akçe	Zar demiri düymesi 5 aded, fi 4 20 akçe	Oda kapısı rezzesi 15 aded, fi 8 120 akçe	Nerdüvan çengeli 8 aded, fi 30 240 akçe	Sac ocak 27 kıyye, fi 145 3.915 akçe
Kapı ökçesi ve bel demiri ve püştivân 2 kıyye, fi 90 180 akçe	Beyâz teneke 880 aded, fi 25 22.000 akçe	Dip mismârı 6.600 aded, [Beher] 200 1.320 akçe	Tepe camı 5 kıyye, fi 55 275 akçe	Sarı teneke 6,5 kıyye, fi 420 2.730 akçe
Kütahya çinisi 46 aded, fi 38 1.748 akçe	Arşın rub' cam 6 aded, fi 600 3.600 akçe	Arşın tahta cam 4 aded, fi 540 2.160 akçe	Altı rub' cam 5 aded, fi 180 900 akçe	Beş rub' cam 14 aded, fi 100 1.400 akçe
Nısf zirâ' cam 30 aded, fi 60 1.800 akçe	Orta tahta cam 49 aded, fi 15 735 akçe	Havâle yüz camı 1 aded, fi 180 180 akçe	Beyâz gaytan 26 zirâ', fi 12 312 akçe	Kanad teli 0,5 kıyye, fi 180 100 akçe
Çifte musluk ta'mîri 5 aded, fi 120 600 akçe	Tek musluk ta'mîri 2 aded, fi 30 60 akçe	Beş üzerine kurşun boru 8 aded, fi 285 2.280 akçe	Altı üzerine kurşun boru 11 aded, fi 250 2.750 akçe	Yedirme 90,5 kıyye, fi 60 5.430 akçe

Kiriş demiri 17 kıyye, fi 75 1.275 akçe	Mismâr yerli sandalı 13 kıyye, fi 164 2.144 akçe	Mismâr-1 oluk 15 kıyye, fi 115 1.725 akçe	Mismâr-1 sayış ve sandal 9,5 kıyye, fi 105 997 akçe	Mismâr-1 yeni kalıb 15 kıyye, fi 75 1.125 akçe
Mismâr-1 mahlût 34 kıyye, fi 71 2.414 akçe	Şüt <sup>311</sup> yeni kalıbı mismârı 6 kıyye, fi 80 480 akçe	Mismâr-1 fuçıcı 5.000 aded [Beher] 1.000:170 850 akçe	Koğa-i âb 5 aded, fi 48 240 akçe	Elvân boya bahâsı 2.506 akçe
Revgan-1 neft 20 kıyye, fi 200 4.000 akçe	Ufak dilli makara 6 aded, fi 15 90 akçe	Çûb-1 keten 100 kıyye, fi 7 700 akçe	Alçı 20 keyl, fi 60 1.200 akçe	Mermer kireci 12 keyl, fi 40 480 akçe
Kireç Kantar 30 aded Fi 30 900 akçe	Horasan 25 keyl Fi 9 225 akçe	Tabar od taşı 9 aded Fi 360 3.240 akçe	Devir od taşı 4 aded Fi 240 960 akçe	Kurşun-1 cedîd Kıyye 120 <u>057</u> Atık, fi 57 063 3.591 akçe
Dökme-bahâ-i kurşun-1 atık 57 kıyye, Fi 6	Kapı kilidi 2 aded Fi 165	Kollu kebîr kapı kilidi 2 aded, fi 480	Dolab kilidi 31 aded Fi 100	Miftâh 74 aded Fi 30

<sup>311</sup> Düz, dik, dosdoğru

342 akçe	330 akçe	960 akçe	3.100 akçe	2.220 akçe
Kitâbhâne kilidi 1 aded Fî 120 120 akçe	Dolab köprüsü 1 aded 15 akçe	Sürme 2 aded Fî 60 120 akçe	Kapı kilidi kolu 1 aded 75 akçe	Kereste ve kireç nakliyesi Yük 120 aded 1.440 akçe
Mermer kireci ve doğrama ve mismâr ve sâir ücret-i hammâliyye 4.820 akçe	Masârîfât-ı müteferrika 2.310 akçe	Mu'temedân ücreti Neferen 3 Yevm 18, fi 120 2.160 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 12 Yevm 127, fi 120 15.240 akçe	İcâre-i hammâmciyân Neferen 4 Yevm 16, fi 120 1.920 akçe
İcâre-i taşçıyân Neferen 7 Yevm 47, fi 120 5.640 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 3 Yevm 11, fi 120 1.320 akçe	İcâre-i sıvacıyân Neferen 5 Yevm 30, fi 135 4.050 akçe	İcâre-i badanacıyân Neferen 4 Yevm 20, fi 120 2.520 akçe	İcâre-i tenekeciyân Neferen 4 Yevm 23, fi 120 2.760 akçe
İcâre-i hammâmciyân Neferen 3 Yevm 4, fi 120 480 akçe	İcâre-i âb-ı râhiyân Neferen 3 Yevm 12, fi 105 1.210 akçe	İcâre-i çilingirân Neferen 2 Yevm 12, fi 90 1.080 akçe	İcâre-i rençberân Neferen 12 Yevm 72, fi 66 4.752 akçe	
Be-hesâb-ı akçe				

Yekûn

189.657 akçe

Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i muhterem-i mülûkânede vâki' hazînedâr usta dâiresinde atık çeşme-i âb mahall-i âhara tahvîl ve yerine cedîd kahve ocağı vaz'ı ile memşâsına müceddeden âb-rahları vaz'ı ve dâire-i mezkûrda memşâ-i âharı kilere tahvîl ve hazînedâr dâiresinde bir odaya müceddeden şîrvân-ı münakkaş vaz'ı ile dâire-i mezbûrun kebîr nerdübânının döşeme ve basamakları tecdîd ve tahtında kebîr matbahın od taşları ve döşeme taşları tecdîd ve kubbesine sıva ve badana ta'mîri ve dâire-i mezkûrun âbdesthânesinin bâbı tahvil ve mahall-i mezkûra cedîd dolab vaz'ı ve ba'zı atık dolabların tenekesi ve kilid ve miftâhı tecdîdi ile dâire-i mezbûrun camlarının rahtları ve çarçûbeleri ve kesr bulunan camları ta'mîri ve tecdîdi ile üzerinin ba'zı kurşunu ta'mîri ve sâir iktizâ eden ta'mîrât masârıfı.

Rumili omurgası 12 aded, fi 110 akçe 1.320 akçe	Kitroz koğuşu 16 aded, fi 300 4.800 akçe	Hazîne koğuşu 97 aded, fi 70 6.790 akçe	Çifte kanadlık 30 aded, fi 36 1.080 akçe	Cam tahtası 232 aded, fi 6 1.392 akçe
Ağa tahtası 30 aded, fi 14 420 akçe	Tavan şişesi 250 zirâ', fi 2 500 akçe	Akyazı kanadlığı 26 aded, fi 50 1.300 akçe	Tek kanadlık 13 aded, fi 23 299 akçe	Ihlamur kanadlığı 16 aded, fi 90 1.440 akçe
On iki zirâ' kebîr çapa 2 aded, fi 900 1.800 akçe	Cam sevâisi 8 aded, fi 60 480 akçe	Kilimli çiftesi 35 aded, fi 42 1.470 akçe	Mismâr-ı yerli sandalî 9 kıyye, fi 165 1.484 akçe	Mismâr-ı oluk 7 kıyye, fi 115 805 akçe
Mismâr-ı sayış	Mismâr-ı yeni	Mismâr-ı	Şüt yeni kalıbı	Bayağı

ve sandal 25 kıyye, fi 105 2.625 akçe	kalıb 9 kıyye, fi 75 675 akçe	mahlût 36 kıyye, fi 71 2.556 akçe	mismârı 6 kıyye, fi 80 480 akçe	doğrama 6,5 zirâ‘, fi 110 715 akçe
Doğrama nerdübân 2 aded, fi 400 800 akçe	Kafes 2 zirâ‘, fi 90 180 akçe	Yaldızlı cam aşırması 5 aded, fi 8 40 akçe	Kalaylı bakır cam rahtı Takım 6 aded Fî 24 144 akçe	Kalaylı Ayntabgî Takım 3 aded, fi 36 108 akçe
Kalaylı kafes rahtı Takım 2 aded, fi 30 60 akçe	Memşâ zembereği 2 aded, fi 50 100 akçe	Cedîd sac ocak 27,5 kıyye, fi 145 3.987 akçe	Bel demiri ve püştivân 6 kıyye, fi 90 540 akçe	Yaldızlı cam rahtı Takım 4 aded Fî 60 240 akçe
Kalaylı kargaburnu 8 aded, fi 5 40 akçe	Yaldızlı meme başlı cam rahtı 5 takım, fi 70 350 akçe	Pirinç tek musluk 2 aded, 1 kıyye 70 dirhem, fi 385 453 akçe	Çıkrıkçı parmaklığı 41 aded, fi 15 615 akçe	Beyâz teneke 58 aded, fi 25 1.450 akçe
Mismâr-ı dib 1.120 aded, fi 1000: 200 224 akçe	Tek musluk ta‘mîri 3 aded, fi 30 90 akçe	Beş üzerine kurşun boru 6 aded, fi 285 1.710 akçe	Altı üzerine kurşun boru 17 aded, fi 250 4.250 akçe	Yedirme 91,5 kıyye, fi 60 5.490 akçe

Lehim 2 kıyye, fi 180 360 akçe	Tel çârçûbe üstâdiyyesi 150 akçe	Memşâ duvarına demir hatl 38 kıyye, fi 75 2.850 akçe	Devir od taşı 9 aded, fi 240 2.160 akçe	Taban od taşı 18 aded, fi 360 6.480 akçe
Resen 1 aded 100 akçe	Zincifre 25 dirhem, fi 3 75 akçe	Sülügen 3 kıyye, fi 100 300 akçe	Beç çividi 100 dirhem, fi 3 300 akçe	İsfıdaç 10 kıyye, fi 75 750 akçe
Lacivert 0,5 kıyye, fi 190 95 akçe	Tutkal 2 kıyye, fi 75 150 akçe	Revgan-ı bezîr 4,5 kıyye, fi 100 450 akçe	Tulum çengârî 15 dirhem, fi 1 15 akçe	Revgan-ı nefit 10 kıyye, fi 200 2.000 akçe
Kapı kilidi 3 aded, fi 165 495 akçe	Dolab kilidi 10 aded, fi 100 1.000 akçe	Miftâh 18 aded, fi 30 540 akçe	Kitâbhâne kilidi 1 aded, fi 120 120 akçe	Sürme 2 aded, fi 60 120 akçe
Alçı 54 keyl, fi 60 3.240 akçe	Mermer kireci 60 keyl, fi 40 2.400 akçe	Çüb-ı keten 50 kıyye, fi 7 350 akçe	Kireç Kantar 25 aded, fi 30 750 akçe	Süleymaniye küleği 2 aded, fi 47,5 95 akçe
Yedi rub' cam 3 aded, fi 360 1.080 akçe	Horasan 30 keyl, fi 9 270 akçe	Çarşu tuğla 350 aded, fi 1.000: 1680	Kereste ve kireç ve tuğla nakliyyesi Yük 95 aded, fi	Mermer kireci ve alçı ve mismâr ve doğrama ve sâir ücret-i

		588 akçe	12 1.140 akçe	hammâliyye 2.400 akçe
Masârifât-1 müteferrika 3.000 akçe	Kurşun-1 cedîd Kıyye 303 <u>119</u> [Atik], fî 57 184 10.588 akçe	Dökme-bahâ-i kurşun-1 atîk 119 kıyye, fî 6 714 akçe	Mu'temedan icâresi Neferen 4 Yevm 54, fî 120 6.480 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 7 Yevm 97, fî 120 11.640 akçe
İcâre-i hammâmciyân Neferen 6 Yevm 85, fî 120 10.200 akçe	İcâre-i taşçıyân Neferen 7 Yevm 73, fî 120 8.760 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 3 Yevm 36, fî 120 4.320 akçe	İcâre-i sıvacıyân Neferen 7 Yevm 79, fî 135 10.665 akçe	İcâre-i tenekeciyân Neferen 6 Yevm 28, fî 120 3.360 akçe
İcâre-i camciyân Neferen 2 Yevm 4, fî 120 480 akçe	İcâre-i çilingîr Neferen 2 Yevm 15, fî 90 1.350 akçe	İcâre-i badanacıyân Neferen 3 Yevm 25 fî 120 3.000 akçe	İcâre-i âb- râhiyân Neferen 3, yevm 32, fî 105 3.360 akçe	İcâre-i kutucuyân Neferen 1 Yevm 3, fî 120 360 akçe
İcâre-i rençberân Neferen 15 Yevm 134, fî	Be-hesâb-ı akçe Yekûn			

66	171.246 akçe
8.844 akçe	

Başkapı gulâmı ma'rifetiyle şimşirlikde vâki' ismetlü Dördüncü Kadın hazretlerinin dâiresindeki hammâmın lokması ve sıvaları tecdîdi ile dâire-i mezkûrun ba'zı odalarının sıvaları ve badanası ve cam çârçûbeleri ta'mîri ve memşâsına müceddeden zemberek vekurşun vaz'ı ve atık dolablarına teneke kaplaması ve kilidleri tecdîdi ve bir cedîd kitâbhâne vaz'ı ve dâire-i mezbûrun ba'zı döşemesi ta'mîri ve hammâm-ı mezkûrun üzerine kurşunu ve tepe camları ve teneke boruları ta'mîri ile ve dâire-i mezbûrun ba'zı kesr bulunan camları tecdîdi ve sâir masârifât.

Hazîne koğuşu 13 aded, fi 70 910 akçe	Çifte kanadlık 12 aded, fi 36 432 akçe	Ihlamur kanadlığı 5 aded, fi 90 450 akçe	Akyazı kanadlığı 6 aded, fi 50 300 akçe	Kilimli çiftesi 3 aded, fi 42 126 akçe
Cam tahtası 35 aded, fi 6 210 akçe	Kitroz koğuşu 3 aded, fi 300 900 akçe	Kapılık çifte-i karaağaç 3 aded, fi 300 900 akçe	Tek kanadlık 10 aded, fi 23 230 akçe	Mismâr-ı mahlût 14 kıyye, fi 71 994 akçe
Mismâr-ı sandal ve sayış 12,5 kıyye, fi 105 1.287 akçe	Mismâr-ı oluk 7,5 kıyye, fi 115 862 akçe	Mismâr-ı yeni kalıb 12 kıyye, fi 75 900 akçe	Teneke boru Boğum 84 aded, fi 30 2.520 akçe	Doğrama çarçûbe 5,5 zirâ', fi 110 605 akçe
Pirinç dolab bekisi 2 aded, fi 120	Kalaylı müşabak halka 15 aded, fi 15	Kalaylı dolab halkası 5 aded, fi 9	Kalaylı düz kapı halkası 4 aded, fi 9	Kalaylı kargaburnu 37 aded, fi 5

240 akçe	225 akçe	45 akçe	36 akçe	175 akçe
Kalaylı menteşe 12 aded, fi 25 300 akçe	Sagır menteşe 13 aded, fi 5 65 akçe	Kalaylı maymuncuk ma'a düyme 16 aded, fi 5 80 akçe	Dolab rezzesi 28 aded, fi 4 112 akçe	Memşâ zembereği 1 aded, fi 50 50 akçe
Kurşun-ı cedîd 44 kıyye, fi 57 2.508 akçe	Kalaylı demir cam rahtı Takım 4 aded, fi 24 96 akçe	Yaldızlı cam aşırması 13 aded, fi 8 104 akçe	Yaldızlı düz cam rahtı Takım 7 aded Fî 60 420 akçe	Kapı rezzesi 20 aded, fi 8 160 akçe
Yaldızlı meme başlı cam rahtı Takım 4 aded Fî 70 280 akçe	Pirinç sandık-ı Ayntabgî 2 aded, fi 90 180 akçe	Bel temiri ve püştivân 4 kıyye, fi 90 360 akçe	Altı rub' cam 5 aded, fi 180 900 akçe	Nısf zirâ' cam 6 aded, fi 60 360 akçe
Orta tahta cam 3 aded, fi 15 45 akçe	Dökme yüz havâle camı 1 aded, fi 600 600 akçe	Arşın-ı tahta-i cam 4 aded, fi 540 2.080 akçe	Beyâz teneke 560 aded, fi 25 14.000 akçe	Dip mismârı 2.600 akçe [Beher] 1.000: 200 520 akçe
Kapı kilidi 2 aded, fi 165 330 akçe	Dolab kilidi 9 aded, fi 100 900 akçe	Miftâh 21 aded, fi 30 630 akçe	Sürme-i kapı 3 aded, fi 60 180 akçe	Sandık demiri 2 aded, fi 30 60 akçe

Lökün 29 kıyye, fi 30 870 akçe	Revgan-1 bezîr 9 kıyye, fi 81 729 akçe	Lehim 1 kıyye, fi 180 180 akçe	Keten 1 kıyye, fi 60 60 akçe	Sülüğen 2 kıyye, fi 100 200 akçe
Revgan-1 bezîr 3 kıyye, fi 100 300 akçe	İsfıdaç 5 kıyye, fi 75 375 akçe	Revgan-1 nefet 7 kıyye, fi 200 1.400 akçe	Beç çividi 50 dirhem, fi 3 150 akçe	Boyalı şişe 50 aded, fi 15 750 akçe
Mermer kireci 10 keyl, fi 40 400 akçe	Alçı 5 keyl, fi 60 300 akçe	Kireç Kantar 15 aded, fi 30 450 akçe	Horasan 17 keyl, fi 9 153 akçe	Kereste ve kireç nakliyyesi 35 yük, fi 12 420 akçe
Mermer kireci ve alçı ve doğrama hammâliyyesi ücreti 1.050 akçe	Masârifât-1 müteferrika 920 akçe	Mu'temedân icâresi Neferen 3 Yevm 18, fi 120 2.160 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 7 Yevm 39, fi 120 4.680 akçe	İcâre-i sıvacıyân Neferen 9 Yevm 48, fi 135 6.480 akçe
İcâre-i badanacıyân Neferen 3 Yevm 8, fi 120 960 akçe	İcâre-i hammâmcıyân Neferen 4 Yevm 20, fi 120 2.400 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 4 Yevm 7, fi 120 840 akçe	İcâre-i taşçıyân Neferen 2 Yevm 2, fi 120 240 akçe	İcâre-i tenekeciyân Neferen 3 Yevm 10, fi 120 1.200 akçe

İcâre-i camcıyân	İcâre-i rencberân	Be-hesâb-ı akçe  Yekûn 68.268 akçe
Neferen 2	Neferen 8	
Yevm 3, fi 120	Yevm 39, fi 66	
360 akçe	2.574 akçe	

**TSMA.d, nr. 3129.**

**EK A.11**

Başkapı gulâmı ma'rifetiyle iffetlü Altıncı Kadın hazretlerinin dâirelerinde tahtânî ve Beher fi memşâlarına müceddeden kurşun vaz' ve taşlarına derz ve memşâlara zenberek ve taşlar üzerine cedîd kurşun ve memşâ ittisâlinde çeşmeye derz ve sâir masârıfı				
Cedîd kurşun tahta 3 aded, 58,5 kıyye, fi 54 3.159 akçe	Demir tabanca 2 aded 42 akçe	Kalay 2 kıyye 120 akçe	Tahta mismârı 1 kıyye 54 akçe	Tunç musluk 1 aded 30 akçe
Lökün 2 kıyye, fi 18 38 [36] akçe	İcâre-i taşçıyân Yevm 1, neferen 2 200 akçe	Yedirme 3 kıyye, fi 42 126 akçe	Yekûn 3.749 akçe	

**TSMA.d, nr. 2251**

**EK A.12**

Yayla başkapı gulâmı ma'rifetiyle dâire-i Topkapı'da Kethüdâ Kadın dâiresinde yapılan şîrvân ve nerdübân masârîfî ve gümüş musluk ittisâlinde olan kapılara kol demiri ve mahbûbiyyede döşeme v ehasır ferşiyyesi ve yapılan farâş ve camları tecdîdi ve Mermer Köşk-i Hümâyûn'da cam tecdîdi masârîfîdir.

Fî 17 L sene 1195.

Karaağaç kolluğu 10 aded Beher fî 105 akçe 1.050 akçe	Filyoz kanadlığı 39 aded Beher fî 35 akçe 1.365 akçe	Kilimli çiftesi 15 aded Beher fî 54 akçe 810 akçe	Beş arşun 5 aded Beher fî 21 105 akçe	Ihlamur kanatlığı 17 aded Beher fî 45 akçe 765 akçe
[vrk. 3a] İstefan teki 3 aded 132 akçe	Mismâr-ı mahlût 12 kıyye 648 akçe	Mismâr-ı sayış 4 kıyye Beher fî 165 akçe 660 akçe	Sandal mismârı 3 kıyye Beher fî 120 akçe 360 akçe	Dip çivisi 500 aded 60 akçe
Yerlü sandal mismârı 3.000 aded Beher [1.000] fî 360 akçe 1.080 akçe	Orta boy hasır 3 aded Beher fî 210 630 akçe	Yarım zirâ' cam 21 aded Beher fî 48 1.008 akçe	Yedi rub' cam 19 aded Beher fî 210 akçe 3.990 akçe	Beş rub' cam 11 aded Beher fî 80 akçe 880 akçe
Sürme camlara gaytan 39 zirâ' Beher fî 9 akçe 351 akçe	Kalaylı teneke 15 aded Beher fî 24 akçe 360 akçe	Kol demiri 2 aded 4 kıyye Beher fî 80 akçe 320 akçe	Yedirme 15 kıyye Beher fî 45 675 akçe	İki taraflı kapı kilidi 1 aded 180 akçe
Miftâh 5 aded Beher fî 30 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 20 Beher fî 90 akçe	İcârât-ı âb-râhî Yevmiyye 13 Beher fî 90 akçe	İcârât-ı camcı Yevmiyye 5 Beher fî 75 akçe	İcrâtât-ı rencberân Yevmiyye 15 Beher fî 50 akçe

150 akçe	1.800 akçe	1.170 akçe	375 akçe	750 akçe
Cem'an yekûn 19.712 akçe				

Başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle harem-i hümâyûnda Kethüdâ Kadın şîrvânı külliyyen hedm ve tevsî'an tevdî ve zenbürek için kurşun masârîfî. Fî 23 L sene [1]195.				
Kurşun Kıyye 150 <u>064</u> Atık, fî 45 akçe, rihte bahâ 86 Akçe 3870 <u>0192</u> 4062	Filyoz kanadlığı 250 aded Beher fî 35 akçe 8.750 akçe	Akçaşar kanadlığı 115 aded Beher fî 27 akçe 3.105 akçe	Kilimli çiftesi 51 aded Beher fî 54 akçe 2.754 akçe	Ağa tahtası 150 aded Beher fî 12 akçe 1.800 akçe
[vrk. 4b] On beş arşun-1 kebîri 4 aded Beher fî 400 akçe 1.600 akçe	Cam tahtası 350 akçe Beher fî 6 akçe 2.100 akçe	Ihlamur kolluğu 13 aded 273 akçe	Hazine koğuşu 15 aded Beher fî 60 akçe 900 akçe	Mahlût mismârı 25 kıyye Beher fî 57 akçe 1.425 akçe
Sayış mismârı 12 kıyye Fî 165 akçe 1.980 akçe	Sandal mismârı 5.000 aded Beher [1.000]: 360 akçe 1.800 akçe	Oluk çivisi 8 kıyye Beher fî 165 akçe 1.320 akçe	Şişe mismârı 4.000 aded 360 akçe	Ceviz çârçûbe 19,5 zirâ' Beher fî 240 akçe 4.680 akçe
Ihlamur	Beş rub' cam	Orta tahta cam	Yaldızlı kebîr	Yaldızlı bel

çârçûbe 35 zirâ' Beher fi 75 akçe 2.625 akçe	3 aded Beher fi 80 akçe 240 akçe	15 aded Beher fi 18 ake 270 akçe	raht takım 10 aded Beher fi 120 akçe 1.200 akçe	demiri 14 aded Beher fi 30 akçe 420 akçe
Yaldızlı maymuncuk 22 aded Beher fi 9 akçe 198 akçe	Kafes rahtı takım 5 aded Beher fi 20 akçe 100 akçe	Püştivân 5 kıyye Beher fi 75 akçe 375 akçe	Yaldızlı meme 20 aded Beher fi 4 akçe 80 akçe	Düyme 5 aded Beher fi 2 akçe 10 akçe
Demir tel 0,5 kıyye 120 akçe	Kafes 9 zirâ' Beher fi 75 akçe 675 akçe	Dolab rezesi 30 aded Beher fi 5 akçe 150 akçe	Dolab halkası 15 aded Beher fi 3 akçe 45 akçe	Baskı şişe 300 zirâ' Beher fi 1,5 akçe 450 akçe
Alçı-i hâm 45 kıyye Beher fi 50 akçe 2.250 akçe	Dolab kilidi 9 aded Beher fi 120 akçe 1.080 akçe	Miftâh 5 aded Beher fi 30 akçe 150 akçe	Bahâ-i elvân boya yekûn 2.490 akçe	İcârât-ı neccâr Yevmiyye 45 Beher fi 90 akçe 4.050 akçe
İcârât-ı sıvacı Yevmiyye 15 1.350 akçe	İcârât-ı hammâmcı Yevmiyye 15 1.350 akçe	İcârât-ı nakkâşân Yevmiyye 12 Beher fi 90 akçe 1.080 akçe	İcârât-ı rençberân Yevmiyye 49 Beher fi 50 akçe 2.450 akçe	Yekûn 60.117 akçe

T SMA.d, nr. 3128

**EK A.13**

Yayla başkapı gulâmı lala ma'rifetiyle Kethüdâ Kadın matbahlarında yapılan kerevit<sup>312</sup> ve câmeşûyhânedede yapılan ocak taşları masârıfı.

Fî 15 C. sene 1196.

Hazîne koğuşu 33 aded Beher fî 60 akçe 1.920 akçe	Ihlamur tabanı 5 aded Beher fî 90 akçe 450 akçe	Kilimli çiftesi 5 aded Beher fî 54 akçe 270 akçe	Karaağaç kapılığ 3 aded Beher fî 120 akçe 360 akçe	Mahlût mismârı 10 kıyye Beher fî 54 akçe 540 akçe
Ihlamur-1 teneke 15 aded Beher fî 20 akçe 300 akçe	Mismâr-1 sandal 1.500 aded [Beher 1.000] fî 300 450 akçe	Od taşı 3 aded Beher fî 360 akçe 1.080 akçe	Hurda-sengli kireç 300 kıyye Fî 1 akçe 300 akçe	Kalaylı menteşe 2 aded Beher fî 15 akçe 30 akçe
Kalaylı halka 1 aded 9 akçe	Kalaylı maymuncuk 1 aded 6 akçe	Darb lülesi 2 kıyye Beher fî 150 akçe 300 akçe	Yedirme 5 kıyye Fî 45 akçe 225 akçe	Neccârân Yevmiyye 9 Beher fî 90 akçe 810 akçe
[vrk. 9a] Taşçı Yevmiyye 3 Fî 90 akçe 270 akçe	Irgadân Eyyâm 3 Beher fî 50 akçe 150 akçe	Yekûn 7.470 akçe		

TSMA.d, nr. 3132

<sup>312</sup> Kerevet

<p>Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i muhterem-i hümâyûnda ismetlü Vâlide Sultân hazretlerinin dâiresine ve bodrumuna ve gümüş musluk tarafına ve ismetlü kadınlar hazerâtlarının dâirelerine ve Sultân Murâd bâbında mâbeyn bâb-ı hümâyûnuna varınca yol üzerine ve hazînedâr usta dâiresine ve ismetlü Kethüdâ Kadın hazretlerinin ve saray ustası dâirelerine ve Sultân Murâd Kasr-ı yed'nın nerdübânlarına ve sa'âdetlü hazînedâr ağa dâiresine ve sâir mahallere ferş olunan hasır masârıfı.</p>				
<p>Çifte battâl 30 aded, fi 3.000 90.000 akçe</p>	<p>Beş boy battâlı 29 aded, fi 1.920 55.680 akçe</p>	<p>Dört boy battâlı 25 aded, fi 1.320 33.000 akçe</p>	<p>Dört boy 19 aded, fi 960 18.240 akçe</p>	<p>Mısır merresi 106 aded, fi 660 69.960 akçe</p>
<p>(...) 51 aded, fi 420 21.420 akçe</p>	<p>Kaba hasır 100 aded, fi 42 4.200 akçe</p>	<p>Boyalı şişe 1.500 aded, fi 15 22.500 akçe</p>	<p>Mismâr-ı sandal 45 kıyye, fi 105 4.725 akçe</p>	<p>İcâre-i hasırcıyân Neferen 11 Yevm 62, fi 120 7.440 akçe</p>
<p>İcâre-i doğramacıyân Neferen 3 Yevm 7, fi 105 735 akçe</p>	<p>Be-hesâb-ı akçe Yekûn 327.900 akçe</p>			

T SMA.d, nr. 3129

**EK A.14**

Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i muhterem-i hümâyûnda ismetlü Vâlide Sultân hazretlerinin bodrum dâiresinde vâki' büyük kapı üzerine etrâfı parmaklık ve kafes ve cam ile mestûr cedîd kebîr şîrvân ve tahtına yerli kebîr dolab-ı münakkaş ile kapu-yı mezkûrun iç yanında kemer arasında kezâlik cedîd şîrvân-ı âhar ma'a parmaklık ve ittisâlinde dört aded memşâların âb-râhları müceddeden vaz' ve dâire-i mezbûrda bir odanın tavanı ve döşemesi ta'mîri ile bir âhar odanın kebîr nerdüvanı tecdîdi ve ittisâlinde cedîd dolab ile diğêr odanın şîrvânına iki kıt'a kebîr dolab ve şîrvân-ı mezkûra yerli nerdüvan-ı cedîd ve bir kafes-i cedîd ve fanus ve cedîd dolab-ı diğêr ve dâire-i mezkûrda ba'zı memşâların kurşun ve zembereği tecdîdi ve mermerliğê çıkan nerdüvan-ı kebîr ittisâlinde kebîr dolab-ı cedîd ve dâire-i mezbûrun ba'zı atik dolabları ve kilid ve miftâhları ve sıva ve badanaları ve ba'zı kesr bulunan camları tecdîd ve bir kebîr yorgan anbarı inşâsı ile ba'zı iktizâ eden mahallerin ta'mîrât ve tecdîdâtı masârîfâtı.

Rumili omurgası 47 aded, fi 110 5.170 akçe	Kitroz koğuşu 39 aded, fi 300 11.700 akçe	Çifte mâne 45 aded, fi 110 4.950 akçe	Kara safir 58 aded, fi 30 1.740 akçe	Filyoz kanadlığı 31 aded, fi 45 1.395 akçe
Sekiz zirâ' kebîr çapa 4 aded, fi 400 1.600 akçe	On zirâ' kebîr çapa 3 aded, fi 720 2.160 akçe	Çifte kanadlık 132 aded, fi 36 4.752 akçe	Hazîne koğuşu 226 aded, fi 70 15.820 akçe	Çam sereni 6 aded, fi 900 5.400 akçe
Cam sevânîsi 3 aded, fi 60 180 akçe	Cam tahtası 419 aded, fi 6 2.514 akçe	Ağa tahtası 35 aded, fi 14 490 akçe	Kilimli çiftesi 45 aded, fi 42 1.890 akçe	Bartın kanadlığı 46 aded, fi 36 1.656 akçe
Akyazı kanadlığı 43 aded, fi 50 2.150 akçe	Beş zirâ' 12 aded, fi 27 324 akçe	Tek kanadlık 45 aded, fi 23 1.035 akçe	Ihlamur tabanı 5 aded, fi 120 600 akçe	Kapılık-ı karaağaç 6 aded, fi 150 900 akçe
On beş zirâ'-i kebîri 6 aded, fi 400 2.400 akçe	Tel eğrisi 4 aded, fi 270 1.080 akçe	Nerdüvan sereni 6 aded, fi 180 1.080 akçe	Sekiz zirâ' orta çapa 3 aded, fi 210 630 akçe	On zirâ' orta çapa 5 aded, fi 400 2.000 akçe

Çifte karaağaç 12 aded, fi 300 3.600 akçe	Ihlamur kanadlığı 12 aded, fi 90 1.080 akçe	Mismâr-1 yerli-i sandalî 9,5 kıyye, fi 165 1.567 akçe	Mismâr-1 oluk 13 kıyye, fi 115 1.495 akçe	Mismâr-1 sayış ve sandal 28,5 kıyye, fi 105 2.992 akçe
Mismâr-1 yeni kalıb 19 kıyye, fi 75 1.425 akçe	Mismâr-1 mahlût 49,5 kıyye, fi 71 3.514 akçe	Şişe mismârı 3.000 aded [Beher] 1.000: 65 260 akçe	Bayağı doğrama ve çârçube 86 zirâ', fi 110 9.460 akçe	Ceviz çârçube 2,5 zirâ', fi 240 600 akçe
Kafes 54 zirâ', fi 90 4.860 akçe	Yaldızlı vasat cam rahtı Takım 4 aded, fi 60 240 akçe	Yaldızlı kebîr dolab halkası 4 aded, fi 18 72 akçe	Pirinç zâr mismârı 14 aded, fi 3 42 akçe	Pirinç kuş çengeli 20 aded, fi 6 120 akçe
Pirinç düz dolab halkası 2 aded, fi 15 30 akçe	Pirinç kapı bekisi 1 aded, fi 120 120 akçe	Kalıylı orta kapı halkası 6 aded, fi 30 180 akçe	Kalaylı dolab halkası 23 aded, fi 9 207 akçe	Kalaylı ... Takım 1 aded, fi 36 36 akçe
Kalaylı zâr mismârı 10 aded, fi 12 120 akçe	Kalaylı maymuncuk 22 aded, fi 5 110 akçe	Kalaylı sandık köşebendi 18 aded, fi 12 216 akçe	Oda kapı rezzesi 13 aded, fi 8 104 akçe	Dolab rezzesi 83 aded, fi 4 332 akçe
Kebîr düyme 12 aded, fi 2 24 akçe	Kalaylı kebîr sandık kulpu ma'a döşek 1 çift, fi 120 120 akçe	Kalaylı sagîr sandık kulpu 2 çift, fi 60 120 akçe	Memşâ zemberek 1 aded, fi 50 50 akçe	Kuş kondurmaz demiri 574 aded, fi 4 2.296 akçe
Püştivân dil demiri	Arşın-1 tahta-i cam	Altı rub' cam 5 aded, fi 180	Kebîr nisf-1 zirâ'-1 cam	Orta tahta-i cam

8 kıyye, fi 90 720 akçe	6 aded, fi 540 3.240 akçe	900 akçe	11 aded, fi 66 726 akçe	45 aded, fi 15 675 akçe
Yedi rub‘ cam 7 aded, fi 360 2.520 akçe	Beyâz teneke 740 aded, fi 25 18.500 akçe	Dip mismârı 8.800 akçe [Beher] 1.000: 200 1.760 akçe	Pirinç musluk 4 aded, fi 95 380 akçe	Darb lülesi 1 aded, fi 190 190 akçe
Altı üzerine kurşun boru 35 aded, fi 250 8.750 akçe	Yedi üzerine kurşun boru 15 aded, fi 210 3.150 akçe	Yedirme 87 kıyye, fi 60 5.220 akçe	Lehim 1 kıyye 100 dirhem, fi 180 225 akçe	Çarşu tuğla 125 aded [Beher] 1.000: 1.680 210 akçe
Kebîr şeşhâne tuğla 40 aded, fi 15 600 akçe	Horasan 25 keyl, fi 9 225 akçe	Alçı 18 keyl, fi 60 1.080 akçe	Mermer kireci 54 keyl, fi 40 2.160 akçe	Kireç Kantar 80 aded, fi 30 2.400 akçe
Çub-1 keten 100 kıyye, fi 7 700 akçe	Lacivert 2 kıyye, fi 190 380 akçe	Zincifre 100 dirhem, fi 3 300 akçe	İsfidaç 13 kıyye, fi 75 975 akçe	Sülüğen 4 kıyye, fi 100 400 akçe
Tutkal 3 kıyye, fi 75 225 akçe	Lahor çividi 10 dirhem, fi 5 50 akçe	Beç çividi 50 dirhem, fi 3 150 akçe	Revgan-1 bezîr 5 kıyye, fi 100 500 akçe	Çam sakızı 3 kıyye, fi 36 108 akçe
Dulum çengârı 25 dirhem, fi 1 25 akçe	Kıl fırça 100 dirhem, fi kıyye 900 225 akçe	Revgan-1 nefîs 15 kıyye, fi 200 3.000 akçe	Kapı kilidi 4 aded, fi 165 660 akçe	Dolab kilidi 34 aded, fi 100 3.400 akçe
Dolab köprüsü 2 aded, fi 17	Miftâh 20 aded, fi 30	Kapı sürmesi 1 aded	Kurşun-ı cedîd 2 tahta	Dökme-bahâ-i kurşun-i atîk

34 akçe	600 akçe	60 akçe	Kıyye 29 <u>20</u> Atık, fi 57 9 513 akçe	20 kıyye, fi 6 120 akçe
Kereste ve kireç ve tuğla nakliyesi Yük 311 adet, fi 12 3.732 akçe	Mermer kireci ve alçı ve sâir hammâliyye ücreti 4.200 akçe	Ücret-i mu'temedân Neferen 5 Yevm 69, fi 120 8.280 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 15 Yevm 200, fi 120 24.000 akçe	İcâre-i taşıyân Neferen 4 Yevm 26, fi 120 3.120 akçe
İcâre-i sıvacıyân Neferen 4 Yevm 14, fi 135 1.890 akçe	İcâre-i suyolcuyân Neferene 3 Yevm 13, fi 105 1.365 akçe	İcâre-i kutucuyân Neferen 2 Yevm 2, fi 120 240 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 3 Yevm 16, fi 120 1.920 akçe	İcâre-i çilingîr Neferen 1 Yevm 6, fi 90 540 akçe
İcâre-i lağımcıyân Neferen 4 Yevm 7, fi 105 735 akçe	İcâre-i rençberân Neferen 15 Yevm 158, fi 66 10.428 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 235.514 akçe		

**T SMA.d, nr. 3129.**

**EK A.15**

Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i muhterem-i mülûkânede vâki' hazînedâr usta dâiresinde atîk çeşme-i âb mahall-i âhara tahvîl ve yerine cedîd kahve ocağı vaz'ı ile memşâsına müceddeden âb-rahları vaz'ı ve dâire-i mezkûrda memşâ-i âharı kilere tahvîl ve hazînedâr dâiresinde bir odaya müceddeden şîrvân-ı münakkaş vaz'ı ile dâire-i mezbûrun kebîr nerdübânının döşeme ve basamakları tecdîd ve tahtında kebîr matbahın od taşları ve döşeme taşları tecdîd ve kubbesine sıva ve badana ta'mîri ve dâire-i mezkûrun âbdesthânesinin bâbı tahvil ve mahall-i mezkûra cedîd dolab vaz'ı ve ba'zı atîk dolabların tenekesi ve kilid ve miftâhı tecdîdi ile dâire-i mezbûrun camlarının rahtları ve çârçûbeleri ve kesr bulunan camları ta'mîri ve tecdîdi ile üzerinin ba'zı kurşunu ta'mîri ve sâir iktizâ eden ta'mîrât masârıfı.

Rumili omurgası 12 aded, fi 110 akçe 1.320 akçe	Kitroz koğuşu 16 aded, fi 300 4.800 akçe	Hazîne koğuşu 97 aded, fi 70 6.790 akçe	Çifte kanadlık 30 aded, fi 36 1.080 akçe	Cam tahtası 232 aded, fi 6 1.392 akçe
Ağa tahtası 30 aded, fi 14 420 akçe	Tavan şişesi 250 zirâ', fi 2 500 akçe	Akyazı kanadlığı 26 aded, fi 50 1.300 akçe	Tek kanadlık 13 aded, fi 23 299 akçe	Ihlamur kanadlığı 16 aded, fi 90 1.440 akçe
On iki zirâ' kebîr çapa 2 aded, fi 900 1.800 akçe	Cam sevâisi 8 aded, fi 60 480 akçe	Kilimli çiftesi 35 aded, fi 42 1.470 akçe	Mismâr-ı yerli sandalî 9 kıyye, fi 165 1.484 akçe	Mismâr-ı oluk 7 kıyye, fi 115 805 akçe
Mismâr-ı sayış ve sandal 25 kıyye, fi 105 2.625 akçe	Mismâr-ı yeni kalıb 9 kıyye, fi 75 675 akçe	Mismâr-ı mahlût 36 kıyye, fi 71 2.556 akçe	Şüt yeni kalıbı mismârı 6 kıyye, fi 80 480 akçe	Bayağı doğrama 6,5 zirâ', fi 110 715 akçe
Doğrama nerdübân 2 aded, fi 400 800 akçe	Kafes 2 zirâ', fi 90 180 akçe	Yaldızlı cam aşırması 5 aded, fi 8 40 akçe	Kalaylı bakır cam rahtı Takım 6 aded Fî 24 144 akçe	Kalaylı Ayntabgî Takım 3 aded, fi 36 108 akçe

Kalaylı kafes rahtı Takım 2 aded, fî 30 60 akçe	Memşâ zembereği 2 aded, fî 50 100 akçe	Cedîd sac ocak 27,5 kıyye, fî 145 3.987 akçe	Bel demiri ve püştivân 6 kıyye, fî 90 540 akçe	Yaldızlı cam rahtı Takım 4 aded Fî 60 240 akçe
Kalaylı kargaburnu 8 aded, fî 5 40 akçe	Yaldızlı meme başlı cam rahtı 5 takım, fî 70 350 akçe	Pirinç tek musluk 2 aded, 1 kıyye 70 dirhem, fî 385 453 akçe	Çıkrıkçı parmaklığı 41 aded, fî 15 615 akçe	Beyâz teneke 58 aded, fî 25 1.450 akçe
Mismâr-ı dib 1.120 aded, fî 1000: 200 224 akçe	Tek musluk ta'mîri 3 aded, fî 30 90 akçe	Beş üzerine kurşun boru 6 aded, fî 285 1.710 akçe	Altı üzerine kurşun boru 17 aded, fî 250 4.250 akçe	Yedirme 91,5 kıyye, fî 60 5.490 akçe
Lehim 2 kıyye, fî 180 360 akçe	Tel çârçûbe üstâdiyyesi 150 akçe	Memşâ duvarına demir hatl 38 kıyye, fî 75 2.850 akçe	Devir od taşı 9 aded, fî 240 2.160 akçe	Taban od taşı 18 aded, fî 360 6.480 akçe
Resen 1 aded 100 akçe	Zincifre 25 dirhem, fî 3 75 akçe	Sülügen 3 kıyye, fî 100 300 akçe	Beç çividi 100 dirhem, fî 3 300 akçe	İsfidaç 10 kıyye, fî 75 750 akçe
Lacivert 0,5 kıyye, fî 190 95 akçe	Tutkal 2 kıyye, fî 75 150 akçe	Revgan-ı bezîr 4,5 kıyye, fî 100 450 akçe	Tulum çengârî 15 dirhem, fî 1 15 akçe	Revgan-ı nefî 10 kıyye, fî 200 2.000 akçe
Kapı kilidi 3 aded, fî 165	Dolab kilidi 10 aded, fî 100	Miftâh 18 aded, fî 30	Kitâbhâne kilidi	Sürme 2 aded, fî 60

495 akçe	1.000 akçe	540 akçe	1 aded, fi 120 120 akçe	120 akçe
Alçı 54 keyl, fi 60 3.240 akçe	Mermer kireci 60 keyl, fi 40 2.400 akçe	Çüb-ı keten 50 kıyye, fi 7 350 akçe	Kireç Kantar 25 aded, fi 30 750 akçe	Süleymaniye küleği 2 aded, fi 47,5 95 akçe
Yedi rub‘ cam 3 aded, fi 360 1.080 akçe	Horasan 30 keyl, fi 9 270 akçe	Çarşu tuğla 350 aded, fi 1.000: 1680 588 akçe	Kereste ve kireç ve tuğla nakliyyesi Yük 95 aded, fi 12 1.140 akçe	Mermer kireci ve alçı ve mismâr ve doğrama ve sâir ücret-i hammâliyye 2.400 akçe
Masârifât-ı müteferrika 3.000 akçe	Kurşun-ı cedîd Kıyye 303 <u>119</u> [Atik], fi 57 184 10.588 akçe	Dökme-bahâ-i kurşun-ı atik 119 kıyye, fi 6 714 akçe	Mu‘temedan icâresi Neferen 4 Yevm 54, fi 120 6.480 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 7 Yevm 97, fi 120 11.640 akçe
İcâre-i hammâmciyân Neferen 6 Yevm 85, fi 120 10.200 akçe	İcâre-i taşçıyân Neferen 7 Yevm 73, fi 120 8.760 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 3 Yevm 36, fi 120 4.320 akçe	İcâre-i sıvacıyân Neferen 7 Yevm 79, fi 135 10.665 akçe	İcâre-i tenekeciyân Neferen 6 Yevm 28, fi 120 3.360 akçe
İcâre-i camciyân Neferen 2 Yevm 4, fi 120 480 akçe	İcâre-i çilingîr Neferen 2 Yevm 15, fi 90 1.350 akçe	İcâre-i badanacıyân Neferen 3 Yevm 25 fi 120 3.000 akçe	İcâre-i âb- râhiyân Neferen 3, yevm 32, fi 105 3.360 akçe	İcâre-i kutucuyân Neferen 1 Yevm 3, fi 120 360 akçe

İcâre-i rencberân Neferen 15 Yevm 134, fi 66 8.844 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 171.246 akçe
--	--

**TSMA.d, nr. 3129.**

**EK A.16**

Sa'âdetlü Dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe ağası hazretleri ma'rifetiyle kalfa yerinde çimşirlik dâiresi duvarı kurşun ve hatıl tecdîdi masârîfî. Fî 2 Za sene 1179.				
Cedîd kurşun elvâh 16 aded Kıyye 274 <u>274</u> Atık 000	Atık kurşun 274 kıyye Ücret-i rîhte fi 2 584 akçe	Sakarya omurgası 2 aded 120 akçe	Yeni câb 1 aded 9 akçe	Neccâr Yevm 1 60 akçe
Kurşuncu Yevm 3 180 akçe	Mismâr 1 kıyye 36 akçe	Mismâr-ı kurşun 1 kıyye 50 akçe	Ücret-i nakliyye-i kurşun 30 akçe	Yekûn 1.033 akçe

Sa'âdetlü Dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe ağası hazretleri ma'rifetiyle bâ-emr-i hümâyûn kalfa yerinde müceddeden hafr olunan âbdesthâne tarikinin masârîfî. Fî 24 Za sene 1179.				
Seng-i moloz 150 çeki, fi 12	Seng-i kapak 214 aded, fi 40	Harcî çarşu tuğlası	Beylik tuğla 2.000 aded	Kireç 60 kantar, fi 30

1.800 akçe	8.560 akçe	2.223 aded 2.400 akçe	1.080 akçe	1.800 akçe
Horasan 396 keyl, fi 7 2.772 akçe	Ağa tahtası 8 aded, fi 10 80 akçe	Yeni câb 5 aded, fi 9 45 akçe	Sakarya omurgası 2,5 aded 150 akçe	Mismâr 2 kıyye 72 akçe
Yedirme 1 kıyye 27 akçe	Bahâ-i küfe ve kürek ve ıhlamur 420 akçe	Ücret-i kaldırımcı 720 akçe	Lağımcıyân Eyyâm 208 7.320 akçe	Hammâmcıyân Eyyâm 48 2.880 akçe
Rencberân Eyyâm 198 5.940 akçe	Seng ve kireç ve tuğla nakliyyesi 2.684 akçe	Yekûn 39.750 akçe		

**TSMA.d, nr. 7722/1.**

**EK A.17**

<p>Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i muhterem-i hümâyûnda saray ustasının dâiresinde kendi odasının sıvası tecdîdi ile civârındaki ustalar birinin döşemesi ve kurbündeki kafesli odanın kafesi tecdîd ve dâire-i mezkûrda müceddeden şîrvân vaz'ı ile derûnu çinili ve ceviz cam çârçûbeli üç kıt'a kitâbhâne dolabı ma'a kilid ile ba'zı kadîm dolabların kilidleri tecdîdi ve bir cedîd dolab-ı münakkaş ve dâire-i mezkûrun ba'zı kesr bulunan camların ta'mîr ve tecdîdi ve ba'zı pencerelerine kafes ve ba'zı iktizâ eden mahallerin sıvası ve badanası ta'mîri ve ba'zı mahallerin nakışı tecdîdi ile dâire-i mezbûrda kebîr ocağın od taşları tecdîdi ve ocağ-ı mezkûrun kurbündeki taş nerdübân bâlâsındaki odanın nerdübânı tahvîl ve tahtına dolab-ı cedîd ve camlarının çârçûbesi tecdîdi ile dâire-i mezbûrun diğerk fevkânî odanın döşemesi tecdîd ve badana ve sıvası ta'mîri ile ve sâir iktizâ eden mahallerin ta'mîrâtı masârifi.</p>				
Rumili	Kitroz koğuşu	Çifte mâne	Kara safir	Çifte kanadlık

omurgası 35 aded, fi 110 3.850 akçe	18 aded, fi 300 5.400 akçe	25 aded, fi 110 2.750 akçe	46 aded, fi 30 1.380 akçe	32 aded, fi 36 1.152 akçe
Hazîne koğuşu 101 aded, fi 70 7.070 akçe	Ağa tahtası 32 aded, fi 14 448 akçe	Tek mâne 7 aded, fi 50 350 akçe	Cam sevâisi 6 aded, fi 60 360 akçe	Cam tahtası 205 aded, fi 6 1.230 akçe
Kilimli çiftesi 27 aded, fi 42 1.134 akçe	Bartın kanadlığı 5 aded, fi 36 180 akçe	Ihlamur kanadlığı 3 aded, fi 90 270 akçe	Akyazı kanadlığı 55 aded, fi 50 2.750 akçe	Beş zirâ' 7 aded, fi 27 189 akçe
Tek kanadlık 27 aded, fi 23 621 akçe	Ihlamur tabanı 8 aded, fi 120 960 akçe	Kapılık çifte-i karaağaç 8 aded, fi 300 2.400 akçe	Mismâr-ı sayış ve sandal 8,5 kıyye, fi 105 892 akçe	Mismâr-ı oluk 7,5 kıyye, fi 115 862 akçe
Mismâr-ı yeni kalıb 15,5 kıyye, fi 75 1.162 akçe	Mismâr-ı mahlût 33,5 kıyye, fi 71 2.378 akçe	Mismâr-ı fuçıcı 1.000 aded [Beher] 1.000: 170 170 akçe	Bayağı doğrama 10 zirâ', fi 110 1.100 akçe	Ceviz cam çârçûbe 8 zirâ', fi 240 1.920 akçe
Doğrama nerdübân 3 aded, fi 400 1.200 akçe	Kafes 11 zirâ', fi 90 990 akçe	Yaldızlı çavuşbaşı cam rahtı Takım 1 aded, fi 60 60 akçe	Yaldızlı meme başı cam rahtı Takım 4,5 aded, fi 70 315 akçe	Pirinç yıldız pullu kapı halkası 2 aded, fi 36 72 akçe
Pirinç zar mismârı 10 aded, fi 3 30 akçe	Pirinç perde halkası 10 aded, fi 6 60 akçe	Makrame sırığı 3 aded, fi 33 99 akçe	Pirinç maymuncuk 4 aded, fi 12 36 akçe	Kalaylı kebir demir cam rahtı Takım 1,5 aded, fi 24 36 akçe

Dolab rezzesi 36 adet, fî 4 142 akçe	Vasat zar demiri düymesi 6 adet, fî 4 24 akçe	Nerdübân çengeli 4 adet, fî 30 120 akçe	Bel demiri ve püştivân 9 kıyye, fî 90 810 akçe	Yedi rub' cam 3 adet, fî 360 1.080 akçe
Altı rub' cam 9 adet, fî 180 1.620 akçe	Beş rub' cam 3 adet, fî 100 300 akçe	Kebîr nısf zirâ' cam 3 adet, fî 66 198 akçe	Orta tahta cam 8 adet, fî 15 120 akçe	Beyâz teneke 34 adet, fî 25 850 akçe
Mismâr-ı dip 480 adet [Beher] 1.000: 200 96 akçe	Kütahya çinisi 100 adet, fî 38 3.800 akçe	Alçı 27 keyl, fî 60 1.620 akçe	Mermer kireci 36 keyl, fî 40 1.440 akçe	Lacivert 1,5 kıyye fî 190 280 akçe
Zincifre 100 dirhem, fî 3 300 akçe	İsfidaç 12 kıyye, fî 75 900 akçe	Sülüğen 4 kıyye, fî 100 400 akçe	Tutkal 2,5 kıyye, fî 75 187 akçe	Lahor çividi 10 dirhem, fî 5 50 akçe
Beç çividi 50 dirhem, fî 3 150 akçe	Revgan-ı bezîr 6 kıyye, fî 100 600 akçe	Göztaş 1 kıyye, fî 80 80 akçe	Tulum çengârî 10 dirhem, fî 1 10 akçe	Kaba Mısır keteni 1,5 kıyye, fî 60 90 akçe
Kıl fırça 100 dirhem, fî kıyye 900 225 akçe	Revgan-ı nefî 7,5 kıyye, fî 200 1.500 akçe	Çüb-ı keten 100 kıyye, fî 7 700 akçe	Kireç Kantar 60 adet, fî 30 1.800 akçe	Horasan 20 keyl, fî 9 180 akçe
Kurşun 3 kıyye, fî 57 171 akçe	Dolab kilidi 16 adet, fî 100 1.600 akçe	Miftâh 4 adet, fî 30 120 akçe	Kalaylı maymuncuk 12 adet, fî 6 72 akçe	Kitâbhâne kilidi 3 adet, fî 120 360 akçe

Kapı sürmesi 2 aded, fi 90 180 akçe	Dolab köprüsü 1 aded, fi 15 15 akçe	Kapı mühlisi 1 aded, fi 15 15 akçe	Kereste ve kireç nakliyyesi 210 yük, fi 12 2.520 akçe	Mermer kireci ve alçı ve mismâr ve sâir ücret-i hammâliyye 3.600 akçe
Devir od daşı 14 aded, fi 240 3.360 akçe	Mu'temedân icâresi Neferen 4 Yevm 20, fi 120 2.400 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 8 Yevm 37, fi 120 4.440 akçe	İcâre-i sıvacıyân Neferen 11 Yevm 43, fi 135 5.805 akçe	İcâre-i taşçıyân Neferen 4 Yevm 9, fi 120 1.080 akçe
İcâre-i nakkâşân Neferen 5 Yevm 15, fi 120 1.800 akçe	İcâre-i badanacıyân Neferen 3 Yevm 8, fi 120 960 akçe	İcâre-i rençberân Neferen 8 Yevm 42, fi 66 2.772 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 94.818 akçe	

**T SMA.d, nr. 3129.**

**EK A.18**

Başkapı gulâmı ağa ma'rifetiyle harem-i hümayuda şevketlü efendimiz hazretlerinin hammâmı su boruları ta'mîri masârîfî. Fî 23 C. sene 1180				
Suyolcu Yevm 3 180 akçe	Hammâmcı Yevm 3 180 akçe	Sıvacı Yevm 1 60 akçe	Rencber Yevm 2 60 akçe	Alçı 2 keyl 80 akçe
Yedirme 2 kıyye 54 akçe	Yağlı kireç 200 kıyye 200 akçe	Ketenli horasan 200 kıyye 400 akçe	Yekûn 1.214 akçe	

**TSMA.d, nr. 7722/ 1.**

**EK A.19**

Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i muhterem-i mülûkânede şevketlü mehâbetlü şehinşâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerine mahsûs hammâmın âb-râhları ta'mîri ile kazanının lokması tecdîdi ve hazînesi tathîri ve derûn-ı hammâmın servi iskemnesi tecdîdi ve bâbları çukaları tecdîdi ve hammâm-ı mezkûrun üzerinin tepe camları ve kurşunu ve teneke boruları ta'mîr ve tecdîdi ve kurbünde olan ta'lîmhânenin ve Sultân Murâd odasının üzerlerine kurşun ta'mîri ve hammâm-ı mezbûrun külhanında ba'zı sıvaları ve hatab istifî için duvarına tahta kaplaması ta'mîri ve sâir iktizâ eden mahallerinin ta'mîrâtı ve tecdîdâtı masârîfî.				
Altı üzerine kurşun boru 3 aded, fî 250 750 akçe	Beş üzerine kurşun boru 3 aded, fî 285 855 akçe	Lökün 56 kıyye, fî 30 1.680 akçe	Revgan-ı bezîr 18 kıyye, fî 81 1.458 akçe	Keten 1 kıyye, fî 60 60 akçe
Tepe camı 17 kıyye Fî 55 935 akçe	Teneke boru Boğum 70 aded Fî 35 2.100 akçe	Kurşun-ı cedîd 37 tahta Kıyye 228,5	Dökme-bahâ-i kurşun-ı atîk 324 kıyye Fî 6	Hadîd-i şemun (?) 1,5 kıyye Fî 90

		324 Atık fi 57 304,5 17.356 akçe	1.944 akçe	135 akçe
Hazîne koğuşu 20 aded, fi 70 1.400 akçe	Mismâr-ı mahlût 8 kıyye Fî 71 568 akçe	Kabara Top 25 aded Fî 60 1.500 akçe	Al çuka 32 zirâ‘, fi 320 13.440 akçe	Beyâz keçe 3 aded Fî 120 360 akçe
Yıldız pullu kapı halkası 16 aded, fi 36 576 akçe	Servi tahtası iskemne 1 aded, fi 420 420 akçe	Yedirme 28,5 kıyye, fi 60 1.710 akçe	Horasan 30 keyl, fi 9 270 akçe	Ketenli kireç 200 kıyye, fi 3 600 akçe
Ücret-i hammâliyye-i ve perâkende masârifât 2.520 akçe	Hammamcıyân icâresi Neferen 5, yevm 25, fi 120 3.000 akçe	Doğramacıyân icâresi Neferen 3 Yevm 6, fi 105 630 akçe	Ücret-i terzi Neferen 1, yevm 2, fi 120 240 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 4, yevm 8, fi 120 960 akçe
Kurşuncuyân icâresi Neferen 5, yevm 17, fi 120 2.040 akçe	İcâre-i rençberân Neferen 6, yevm 30, fi 66 1.980 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 59.487		

**T SMA.d, nr. 3129.**

**EK A.20**

Hazîne vekili ağa ma'rifetiyle harem-i muhterem-i hümâyûnda ismetlü Vâlide Sultân hazretlerine mahsûs hammâmın duvarı yerinden tahrik olunup sofası vüs'atlenmesi için duvar-ı atik hedm olunup yerine çini ile musanna' duvar-ı cedîd vaz'ı ile hammâm-ı mezbûrun sıvaları ve nakışı ve tepe camları tecdîd ve yaldızlı musanna' çifte cedîd musluklar vaz'ı ve mermer taşları ağartması ve cedîd duvar-ı mezkûrun âb-râhları vaz'ı ve cehîminin od taşları ve kazanının lokması tecdîdi ve hazinesinin ta'mîr ve tathîri ve camekânının kezâlik sıvası ve nakışı ve mücessemi tecdîdi ve cedîd yerli kerevetler vaz'ı ve memşâsının zembereği ve kurşunu tecdîdi ve bâblarının çukaları tecdîdi ve civârında olan bâbların kitâbeleri yaldızı ve vüs'at bulan sofanın döşemesi tecdîdi ile mahall-i münâsibe kebîr münakkaş dolab ve karşısına yerli kitâbhâne-i cedîd ma'a kilid ve civârında olan ba'zı atik dolabların kilidi ve miftâhı tecdîdi ve sâir iktizâ eden masârifât.

Rumili omurgası 15 aded, fi 110 1.650 akçe	Kitroz koğuşu 8 aded, fi 300 2.400 akçe	Kara safir 21 aded, fi 30 630 akçe	Çifte kanadlık 32 aded, fi 36 1.152 akçe	Hazîne koğuşu 126 aded, fi 70 8.820 akçe
Cam tahtası 60 aded, fi 6 360 akçe	Kilimli çiftesi 35 aded, fi 43 1.470 akçe	Kapılık-ı karağaç 10 aded, fi 150 1.500 akçe	Beş zirâ' 8 aded, fi 27 215 akçe	Ihlamur kanadlığı 4 aded, fi 90 360 akçe
Kalas koğuşu 10 aded, fi 120 1.200 akçe	Saray mânesi 2 aded, fi 50 100 akçe	Mismâr-ı yeni kalıb 17 kıyye, fi 75 1.275 akçe	Mismâr-ı mahlût 31 kıyye, fi 71 2.201 akçe	Şüt yeni kalıbı mismârı 8 kıyye, fi 80 640 akçe
Kürek 28 aded, fi 36 1.008 akçe	Kazma 6 aded, fi 120 720 akçe	Küfe 24 aded, fi 18 432 akçe	Kofa-i âb 10 aded, fi 48 480 akçe	Ihlamur Deste 7 aded, fi 30 210 akçe
Kalbur 1 aded, fi 60 60 akçe	Kemer-i cedîde demir kiriş ve zıvana ve mismâr-ı kebîr e sâir	Horasan döymesini/devimesini (?) ücreti 2.303 keyl, fi 5 11.515 akçe	Alçı 131 keyl, fi 60 7.860 akçe	Mermer kireci 200 keyl, fi 40 8.000 akçe

	67,5 kıyye, fi 75 3.856 akçe			
Beylik tuğla 14.160 akçe [Beher] 1.000: 720 10.195 akçe	Beylik çarşu tuğla 4.540 aded [Beher] 1.000: 2.100 9.534 akçe	Kireç Kantar 120 aded Fî 30 3.600 akçe	Çûb-ı keten 200 kıyye, fi 7 1.400 akçe	Flemenk çinisi 750 aded, fi 55 41.250 akçe
Kebîr dökme çifte musluk 5 aded, fi 3.840 19.2000 akçe	Yaldız-bahâ-i çifte musluk 5 aded, fi 3.600 18.000 akçe	Pirinç süzeği 1 aded 100 akçe	Altın Tefe 4,5 aded Fî 1.680 7.560 akçe	Kalaylı döşeme mismârı 650 aded, fi 2 1.300 akçe
Dolab doğraması 8,5 zirâ', fi 110 935 akçe	Ceviz çârçube 2 zirâ' 4 esba', fi 240 530 akçe	Yaldızlı saġır cam rahtı Takım 1 aded, fi 60 60 akçe	Pirinç yaldız pullu kapı halkası 8 aded, fi 36 288 akçe	Al çuka 31,5 zirâ', fi 420 15.120 akçe
Kabara 27 top, fi 60 1.620 akçe	Tepe camı 25 kıyye, fi 55 1.375 akçe	Beş üzerine kurşun boru 35 aded, fi 285 9.975 akçe	Altı üzerine kurşun boru 8 aded, fi 250 2.000 akçe	Yedi üzerine kurşun boru 7 aded, fi 210 1.470 akçe
Lökün 105,5 kıyye, fi 30 3.165 akçe	Yedirme 135 kıyye, fi 60 8.100 akçe	Revgan-ı bezîr 50,5 kıyye, fi 81 4.090 akçe	Lehim 2 kıyye, fi 180 360 akçe	Keten 2 kıyye, fi 60 120 akçe
Yedi rub' cam 4 aded, fi 360 1.440 akçe	Beyâz keçe 6 aded, fi 120 720 akçe	Lacivert 2 kıyye, fi 190 380 akçe	Zamk-i Arabî 50 dirhem 25 akçe	Sülügen 3 kıyye, fi 100 300 akçe

Gülbahar 300 dirhem, fi kıyye 120 90 akçe	Sarı ohra 2 kıyye, fi 30 60 akçe	Zeytûnî ohra 100 dirhem 33 akçe	Balmumu 25 dirhem, fi 1 25 akçe	İsfıdaç 6 kıyye, fi 75 450 akçe
Sakız 25 dirhem, fi 2 50 akçe	Çadırüşağı 25 dirhem, fi 2 50 akçe	Zağferan 20 dirhem, fi 10 200 akçe	Tulum çengarı 10 dirhem, fi 1 10 akçe	Kaba mısır keteni 2 kıyye, fi 60 120 akçe
Kıl fırça 200 dirhem, fi kıyye 900 450 akçe	Kutlamna (Kutlamba) (?) 25 dirhem, fi 5 125 akçe	Astar 17 zirâ', fi 15 255 akçe	Revgan-ı neft 8,5 kıyye, fi 200 1.700 akçe	Lahor çividi 10 dirhem, fi 5 50 akçe
Kaba araba hasır 15 aded, fi 135 2.025 akçe	Bayaağı kaba hasır 10 aded, fi 42 420 akçe	Kitâbhâne kilidi 1 aded, fi 120 120 akçe	Dolab kilidi 9 aded, fi 100 900 akçe	Miftâh 5 aded, fi 30 150 akçe
Hammâmın üzerine ve memşâsına kurşun-ı cedîd Tahta 20 aded Kıyye 327,5 186 Atîk, fi 57 141,4 8.064 akçe		Dökme-bahâ-i kurşun-ı atîk 186 kıyye, fi 6 1.116 akçe	Kereste ve kireç ve tuğla nakliyyesi Yük 240, fi 12 2.880 akçe	Mermer kireci ve alçı ve mismâr ve sâir ücret-i hammâliyye 6.300 akçe
Masârifât-ı müteferrika 4.800 akçe	Kapı kolu 1 aded 75 akçe	İcâre-i lağımcıyân Neferen 12 Yevm 30, fi 105 3.150 akçe	İcâre-i hammâmcıyân Neferen 10 Yevm 188, fi 120 22.560 akçe	İcâre-i taşçıyân Neferen 15, yevm 454, fi 120 54.480 akçe

İcâre-i sıvacıyân Neferen 27 Yevm 454, fi 135 61.290 akçe	İcâre-i mu'temedân Neferen 5 Yevm 66, fi 120 7.920 akçe	İcâre-i râh-ı âbiyân Neferen 4 Yevm 20, fi 105 2.100 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 4 Yevm 47, fi 120 5.640 akçe	İcâre-i rencberân Neferen 30 Yevm 689, fi 66 45.474 akçe
İcâre-i kurşuncuyân Neferen 2 Yevm 4 fi 120 480 akçe	İcâre-i nakkâşân Neferen 2 Yevm 3, fi 120 360 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 456.299 akçe		

**TSMA.d, nr.3129.**

**EK A.21**

<p>Başkapı gulâmı ma'rifetiyle harem-i muhterem-i hümâyûnda necâbetlü sultân efendiler hazerâtlarının dâirelerinde vâki' hammâmın cehîmindeki od taşları ve künkleri ve kazanının lokması tecdîdi ile hammâm-ı mezkuun sıvaları tecdîdi ve mermer taşları ağartması ve çifte muslukları ta'mîri ve âb-râhları ta'mîri ve tepe camları tecdîdi ile hammâm-ı mezbûrun ittisâlindeki kebîr ocağın od taşları ve döşeme taşları tecdîdi ve kubbesinin sıva ve badanaları tamii ile necâbetlü Küçük Efendi hazretlerinin kendilere mahsûs odasının ocağı çini ile tecdîd ve derûnuna mermer taş-ı cedîd vaz'ı ile oda-i mezkuun şîrvânına yerli kebîr dolab-ı münakkaş ve şîrvân-ı mezkuun ve oda-i mezbûrun bâbları tecdîd ve dâire-i mezkûrun bodrumunda ba'zı kafes kapı ve cam ve sıvaları ta'mîri ve tecdîdi ve çârçube ve kanad tecdîdi ve odalarının dolab-ı cedîd ve atıklarına kilid ve miftâh ve necâbetlü Büyük Efendi hazretlerinin şîrvânlarına dahi kebîr ve sagîr dolablar vaz'ı ile kiler ocağının dahi od taşları ve döşeme taşları tecdîdi ve taşların derzlerine kurşun vaz'ı ve dâire-i mezbûrun mermerliğine eğreti kerevetler tecdîdi ve mermer taşların derzlerine dahi kurşun doldurması ve dâire-i mezbûrun sıra musluklarının âb-rahları ve boruları tecdîdi ve muslukların ta'mîri ve sâir iktizâ eden ta'mîrât ve tecdîdât masârifi.</p>				
Rumili omurgası	Kitroz koğuşu 85 aded, fi 300	Çifte bâzlık 6 aded, fi 900	Çifte mâne 21 aded, fi 110	Kara safir 46 aded, fi 30

62 aded, fi 110 6.820 akçe	25.500 akçe	5.400 akçe	2.310 akçe	1.380 akçe
Filyoz kanadlığı 12 aded, fi 45 540 akçe	On zirâ' kebîr çapa 6 aded, fi 720 4.320 akçe	Çifte kanadlık 114 aded, fi 36 4.104 akçe	Hazîne koğuşu 135 aded, fi 70 9.450 akçe	Tek mâne 12 aded, fi 50 600 akçe
Cam sevâîsi 6 aded, fi 60 360 akçe	Poyralık 2 aded, fi 180 360 akçe	Cam tahtası 176 aded, fi 6 1.056 akçe	Ağa tahtası 75 aded, fi 14 1.050 akçe	Kilimli çiftesi 35 aded, fi 42 1.470 akçe
Beş zirâ' 16 aded, fi 27 432 akçe	Bartın kanadlığı 17 aded, fi 36 612 akçe	Akyazı kanadlığı 66 aded, fi 50 3.300 akçe	Saray mânesi 11 aded, fi 50 550 akçe	Ihlamur tahtası 1 aded, fi 24 24 akçe
Tek kanadlık 32 aded, fi 23 736 akçe	Ihlamur tabanı 7 aded, fi 120 840 akçe	Nerdübân sereni 74 aded, fi 180 720 akçe	Karasu tahtası 10 aded, fi 24 240 akçe	Kapılık çifte-i karaağaç 15 aded, fi 300 4.500 akçe
Ihlamur kanadlığı 13 aded, fi 90 1.170 akçe	Mismâr-ı yerli- i sandal 8,5 kıyye, fi 165 1.402 akçe	Mismâr-ı oluk 11,5 kıyye, fi 115 1.322 akçe	Mismâr-ı sayış ve sandal 33,5 kıyye, fi 105 3.517 akçe	Mismâr-ı yeni kalıb 27 kıyye, fi 75 2.025 akçe
Mismâr-ı mahlût 54,5 kıyye, fi 71 3.869 akçe	Şişe mismârı 1.000 aded, [Beher] 1.000: 65 65 akçe	Doğrama ve çârçûbe 94 zirâ', fi 110 10.340 akçe	Doğrama nerdübân 4 aded, fi 400 1.600 akçe	Kafes 14,5 zirâ', fi 90 1.305 akçe
Kalaylı döşeme mismârı	Kapı âlâtı bahâ mecmû'an	Memşâ zembereği	Nerdübân çengeli	Bel demiri ve püştîvân

400 aded, fi 2 800 akçe	4.175 akçe	3 aded, fi 50 150 akçe	8 aded, fi 30 240 akçe	13 kıyye, fi 90 1.170 akçe
Tel çârçûbe üstâdiyyesi maktû'an 300 akçe	Arşın-ı urub cam 3 aded, fi 600 1.800 akçe	Yedi rub' cam 5 aded, fi 360 1.800 akçe	Altı rub' cam 5 aded, fi 180 900 akçe	Beş rub' cam 9 aded, fi 100 900 akçe
Kebîr nısf zirâ' cam 3 aded, fi 66 198 akçe	Bayağı nısf zirâ' cam 7 aded, fi 60 420 akçe	Orta tahta cam 37 aded, fi 15 555 akçe	Beyâz teneke 850 aded, fi 25 20.250 akçe	Mismâr-ı dib 16.200 aded [Beher] 1.000: 200 3.240 akçe
Kabara Top 25 aded, fi 60 1.500 akçe	Tepe camı 26 kıyye, fi 55 1.430 akçe	Kütahya çinisi 80 aded, fi 38 3.040 akçe	Flemenk çinisi Takım 1 aded, fi 2.400 2.400 akçe	Çifte musluk ta'mîri 4 aded, fi 120 480 akçe
Tek musluk ta'mîri 5 aded, fi 30 150 akçe	Dört üzerine kurşun boru 8 aded, fi 480 3.840 akçe	Altı üzerine kurşun boru 12 aded, fi 250 3.000 akçe	Yedi üzerine kurşun boru 5 aded, fi 210 1.050 akçe	Lökün 143 kıyye, fi 30 4.290 akçe
Yedirme 64,5 kıyye, fi 60 3.870 akçe	Revgan-ı bezîr 19 kıyye, fi 81 1.539 akçe	Keten 3 kıyye, fi 60 180 akçe	Arnabud künkü 100 aded, fi 5 500 akçe	Şeker halatı 1 aded, fi 120 120 akçe
Lehim 1 kıyye, fi 180 180 akçe	Devir od taşı 7 aded, fi 240 1.680 akçe	Battâl kürsü od taşı 2 aded, fi 200 400 akçe	Kebîr taban od taşı 2 aded, fi 400 800 akçe	Kebîr mermer taşı 1 aded, fi 1.200 1.200 akçe
Ceviz sandık ta'mîri 1 aded, fi 300	Hammâm kapılarına al çuka	Sadefi çuka 3,5 zirâ', fi 300	Beyâz keçe 5 aded, fi 120	Demir zıvana ve kol demiri 32 kıyye, fi 75

300 akçe	36 zirâ', fi 320 15.120 akçe	1.050 akçe	600 akçe	2.400 akçe
Elvân boya bahâ mecmû'an 3.431 akçe	Revgan-ı neft 25 kıyye, fi 200 5.000 akçe	Kiler ocağı derzlerine ve mermerliğe dökülen kurşun 238,5 kıyye, fi 57 13.594 akçe	Çüb-ı keten 100 yıyye, fi 7 700 akçe	Alçı 39 keyl, fi 60 2.340 akçe
Mermer kireci 80 keyl, fi 40 3.200 akçe	Horasan 50 keyl, fi 9 450 akçe	Kireç Kantar 65 aded, fi 30 1.950 akçe	Kapı kilidi 7 aded, fi 165 1.155 akçe	Dolab kilidi 38 aded, fi 100 3.800 akçe
Miftâh 29 aded, fi 30 870 akçe	Kapı sürmesi ve zemberek 105 akçe	Memşâları ve hammâmın üzerine kurşun-ı cedîd Kıyye 336 244 Atık, fi 57 092 5.244 akçe	Dökme-bahâ-i kurşun-ı atık 244 kıyye Fî 6 1.464 akçe	Kereste ve kireç nakliyyesi Yük 270 aded Fî 12 3.240 akçe
Mermer kireci ve alçı ve mismâr ve doğrama hammâliyyesi 4.200 akçe	Perâkende masârifât 3.200 akçe	İcâre-i mu'temedân Neferen 4 Yevm 84, fi 120 10.080 akçe	İcâre-i neccârân Neferen 20 Yevm 239, fi 120 28.680 akçe	İcâre-i hammâmcıyân Neferen 10 Neferen 91, fi 120 10.920 akçe
İcâre-i sıvacıyân Neferen 20 Yevm 164, fi	İcâre-i badanacıyân Neferen 4 Yevm 28, fi	İcâre-i nakkâşân Neferen 4 Yevm 26, fi	İcâre-i doğramacıyân Neferen 5 Yevm 8, fi 120	İcâre-i camcıyân Neferen 2 Yevm 4, fi 120

135 22.140 akçe	120 3.360 akçe	120 3.120 akçe	960 akçe	480 akçe
İcâre-i taşçıyân Neferen 18 Yevm 114, fi 120 13.680 akçe	İcâre-i çilingîr Neferen 2 Yevm 4, fi 90 360 akçe	İcâre-i tenekeciyân Neferen 5 Yevm 16, fi 120 1.920 akçe	İcâre-i dökmeçi Neferen 3 Yevm 5, fi 120 600 akçe	İcâre-i kurşuncuyân Neferen 2 Yevm 4, fi 120 480 akçe
İcâre-i râh-ı âbiyân Neferen 4 Yevm 12, fi 105 1.260 akçe	İcâre-i harbendegân Neferen 2 Yevm 8, fi 30 240 akçe	İcâre-i rençberân Neferen 20 Yevm 212, fi 66 13.992 akçe	Be-hesâb-ı akçe Yekûn 357.521 akçe	

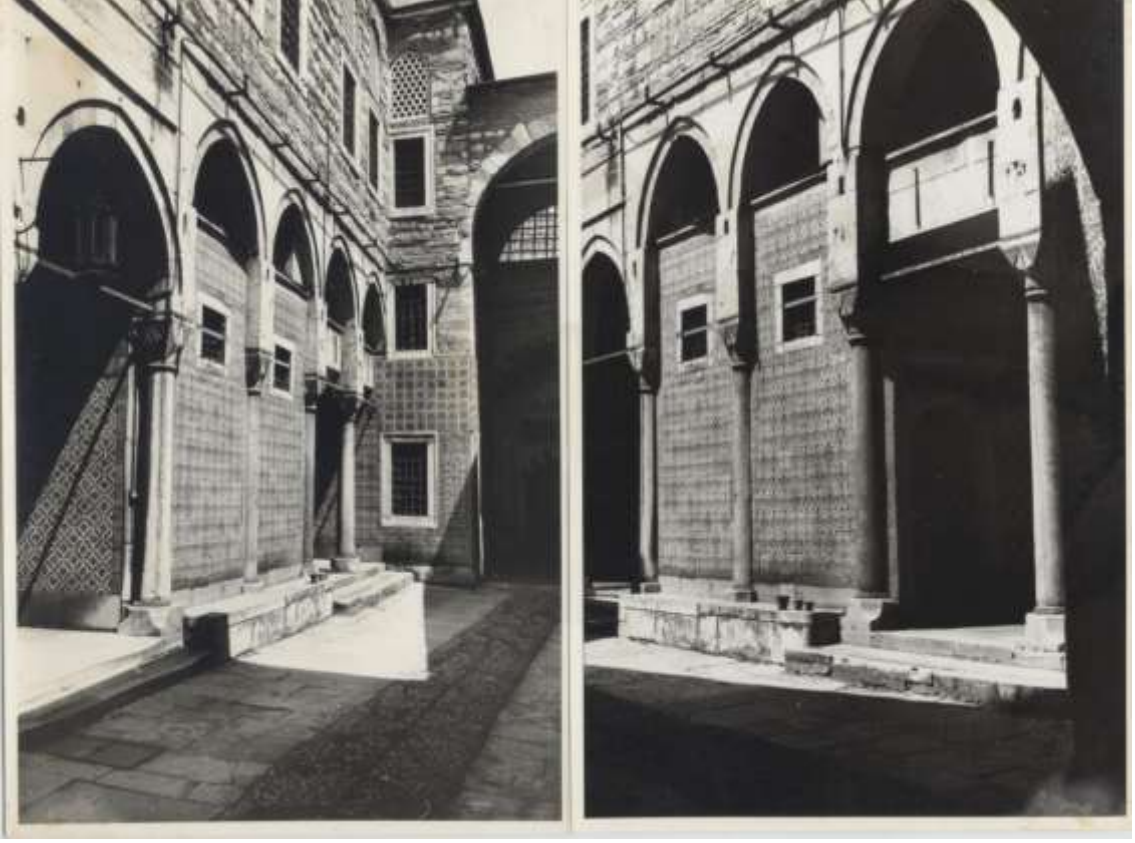
**T SMA.d, nr. 3129.**

## **EK B: FOTOĞRAFLAR**

### **EK B.1**



**EK B.1:** Havadan Topkapı Sarayı Görünümü  
(Kemali Söylemezoğlu Arşivi)



**EK B.2:** Karaağalar Taşlığı, 1968-69 Onarımları  
(Encümen Arşivi)



**EK B.3:** Cariyeler Taşlığı ile çevresindeki birimlerin çatıları  
(Ali Saim Ülgen Arşivi)



**EK B.4:** Cariyeler Taşlığı, 1970 Öncesi Onarımları  
(Encümen Arşivi)



D.03128.0001.00

**EK B.5: TSMA.d, nr. 3128**

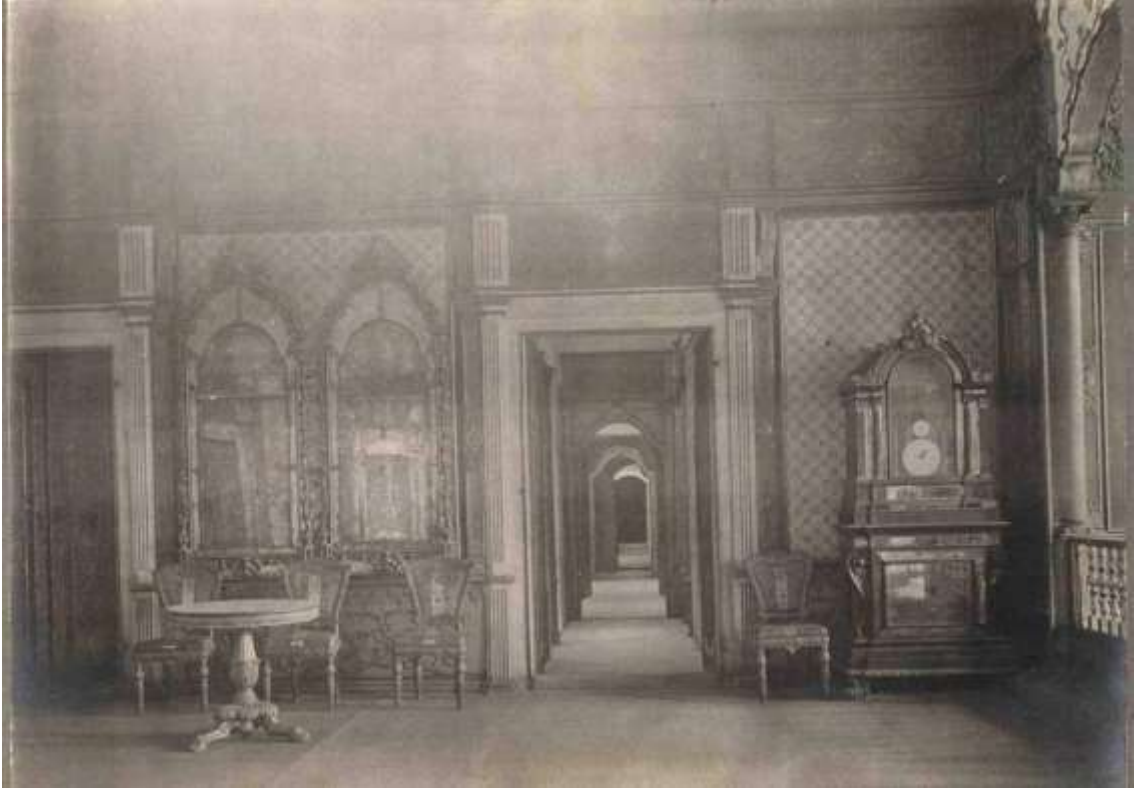
Başkadın, Kethüda Kadın ve Darüssaade Ağası Dairelerinde yapılan onarım çalışmaları ile ilgili 1781 (H.1196) tarihli belge.  
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri)



**EK B.6:** Valide Sultan Dairesi ile Kadınefendi Odaları. En üst katta Mihrîşah Valide Sultan Odası, altında Valide Sofası geçidi ve aynı katta hizasında Kadınefendi Daireleri, en alt katta Büyük Kiler ve Valide Cariyelerinin kaldığı mahal. Yan tarafı Cariyeler Alt Taşlığı. (Kemali Söylemezoğlu Arşivi)



**EK B.7:** Valide Sofası'nın çeşitli devirlerde sıva ile örtülmüş mermer nişleri, 1968-69 onarımları (Encümen Arşivi)

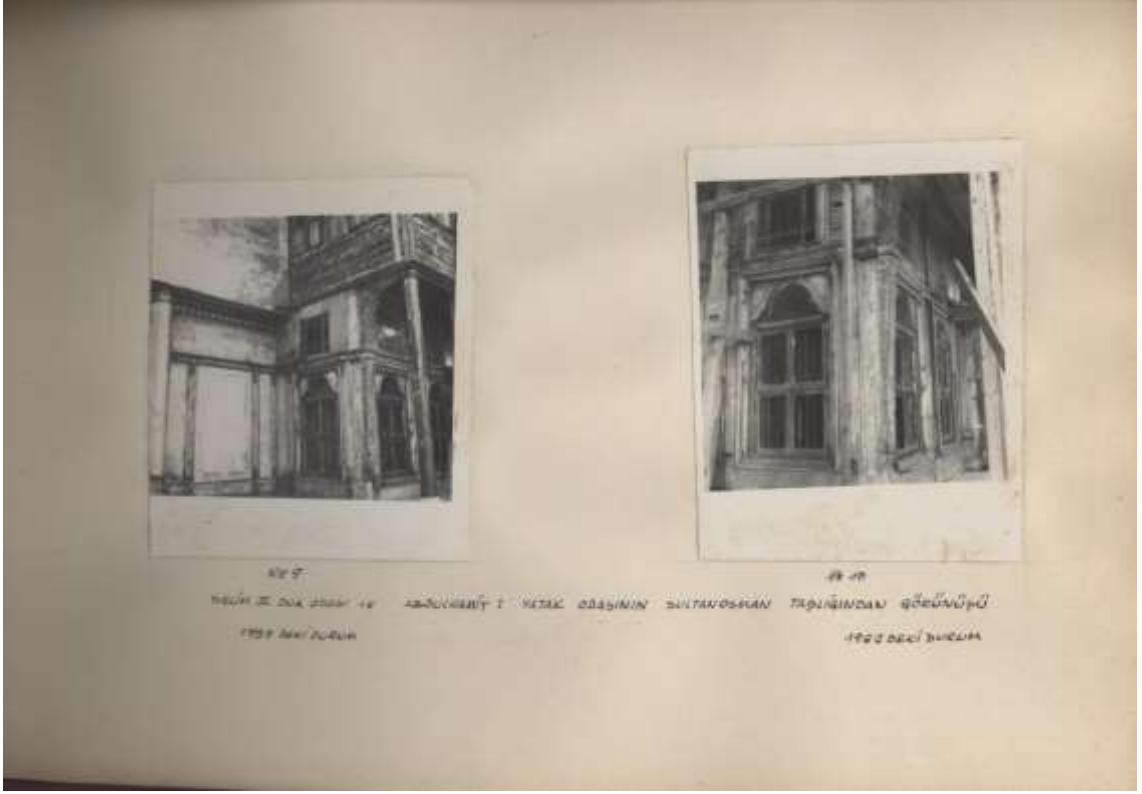


**EK B.8:** Hünkâr Sofası'nın hamam koridoruna açılan kapısı.

(Ahamdyb Arşivi)



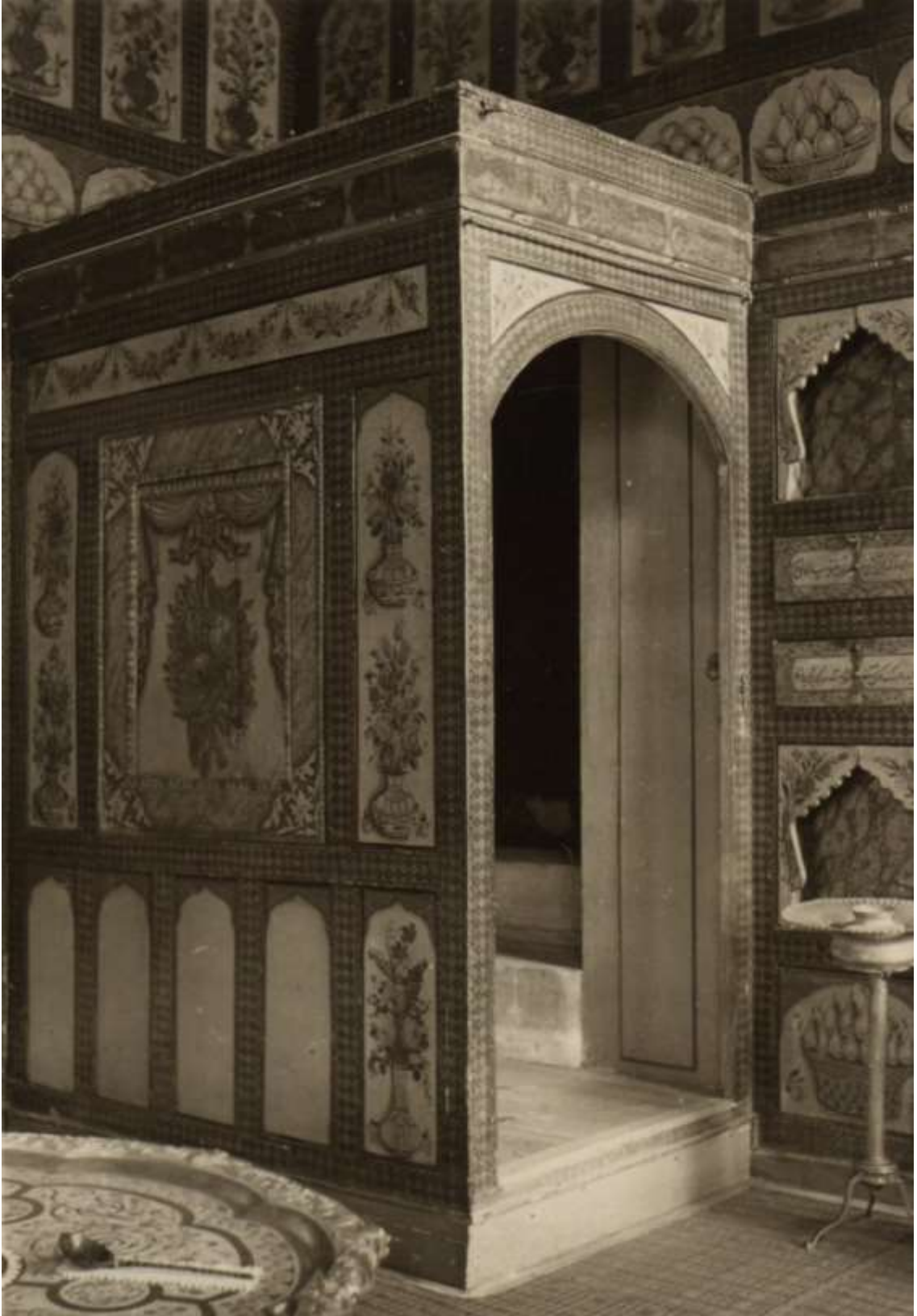
**EK B.9:** I. Abdülhamid Odası  
(Ali Saim Ülgen Arşivi)



**EK B.10:** I. Abdülhamid ve III. Selim Odalarının Sultan Osman Taşlığı'ndan Görünüşü  
(Encümen Arşivi, Haz: Selma Emler)



**EK B.11:** III. Selim Alt Kat Odasının Harem Bahçesinde Görünüşü  
(Encümen Arşivi, Haz: Selma Emler)



**EK B.12:** III. Ahmed Yemiş Odası  
(Ali Saim Ülgen Arşivi)



**EK B.13:** Harem Bahçesinden III. Osman Köşkü ve III. Selim Odası, 1968-69  
Onarımları  
(Encümen Arşivi)

EK B.14 : Harem Dairesi Vaziyet Planı

## HAREM VAZİYET PLANI

